พระไตรปิฎกภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๗

สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค

เล่มที่ ๑๗

พระสุตตันตปิฎก

สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. ขันธสังยุต

มูลปัณณาสก์

๑. นกุลปิตุวรรค

หมวดว่าด้วยนกุลปิตาคหบดี

๑. นกุลปิตุสูตร

ว่าด้วยนกุลปิตาคหบดี

[๑] ข้าพเจ้า[๑]ได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เภสกฬาวัน สถานที่พระราชทานอภัยแก่หมู่เนื้อ เขตกรุงสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ ครั้งนั้น นกุลปิตาคหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร[๒] ได้กราบ ทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นผู้ชรา สูงอายุ เป็นผู้เฒ่า ล่วงกาลมามาก ผ่านวัยมามาก มีกายกระสับกระส่าย เจ็บป่วยประจำ พระผู้มีพระภาคและภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ข้าพระองค์ก็ไม่ได้เห็นเป็นนิตย์ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดโอวาท โปรดสั่งสอนข้าพระองค์ด้วยพระดำรัสที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า คหบดี เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น คหบดี เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ความจริง กายนี้กระสับกระส่าย เป็นดังฟองไข่ มีเปลือกหุ้มไว้ อนึ่ง บุคคลผู้บริหารกายนี้อยู่ พึงรับรองความไม่มีโรคได้แม้เพียงครู่เดียว จะมีอะไรเล่า นอกจากความโง่เขลา เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เมื่อเรามีกายกระสับกระส่ายอยู่ จิตจักไม่กระสับกระส่าย ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

ลำดับนั้น นกุลปิตาคหบดีชื่นชม ยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ลุกจาก อาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณ[๓] แล้วเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่อภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระสารีบุตรได้

---

[๑] คำว่า **ข้าพเจ้า** ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

[๒] **ที่สมควร** (เอกมนฺตํ) ในที่นี้หมายถึงที่เหมาะสม คือ เว้นโทษ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ไกลเกินไป (๒) ใกล้เกินไป (๓) อยู่เหนือลม (๔) สูงเกินไป (๕) อยู่ตรงหน้าเกินไป (๖) อยู่ข้างหลังเกินไป (สำ.นิ.อ. (บาลี) ๒/๖๐/๙๘, องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๖/๑๕)

[๓] **กระทำประทักษิณ** หมายถึงการเดินเวียนขวา คือเดินประณมมือเวียนขวาตามเข็มนาฬิกา ๓ รอบ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๑๗๖-๑๗๗)

ถามนกุลปิตาคหบดีดังนี้ว่า คหบดี อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง วันนี้ ท่านได้ฟังธรรมีกถาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคหรือไม่

นกุลปิตาคหบดีตอบว่า ท่านผู้เจริญ ทำไมจะไม่เป็นอย่างนี้เล่า บัดนี้ พระผู้มีพระภาคทรงหลั่งอมตธรรมรดกระผมด้วยธรรมีกถา

คหบดี พระผู้มีพระภาคทรงหลั่งอมตธรรมรดท่านด้วยธรรมีกถาอย่างไร

ท่านผู้เจริญ กระผมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นผู้ชรา สูงอายุ เป็นผู้เฒ่า ล่วงกาลมามาก ผ่านวัยมามาก มีกายกระสับกระส่าย เจ็บป่วยประจำ พระผู้มีพระภาคและภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ข้าพระองค์ก็ไม่ได้เห็นเป็นนิตย์ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดโอวาท โปรดสั่งสอนข้าพระองค์ด้วยพระดำรัสที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด

เมื่อกระผมกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับกระผมดังนี้ว่า คหบดี เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น คหบดี เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ความจริง กายนี้กระสับกระส่าย เป็นดังฟองไข่ มีเปลือกหุ้มไว้ อนึ่ง บุคคลผู้บริหารกายนี้อยู่ พึงรับรองความไม่มีโรคได้แม้เพียงครู่เดียว จะมีอะไรเล่า นอกจากความโง่เขลา เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เมื่อเรามีกายกระสับกระส่ายอยู่ จิตจักไม่กระสับกระส่าย ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงหลั่งอมตธรรมรดกระผมด้วยธรรมีกถาอย่างนี้

คหบดี ก็ท่านไม่ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคให้ยิ่งขึ้นหรือว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่าย และชื่อว่ามีจิตกระสับกระส่าย และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่าย แต่ไม่ชื่อว่ามีจิตกระสับกระส่าย

ท่านผู้เจริญ แม้กระผมมาจากที่ไกลก็เพื่อจะทราบเนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นในสำนักท่านพระสารีบุตร ขอโอกาส เฉพาะท่านพระสารีบุตรเท่านั้นที่จะอธิบายเนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นให้แจ่มแจ้ง

คหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

สักกายทิฏฐิ ๒๐

นกุลปิตาคหบดีรับคำแล้ว ท่านพระสารีบุตรจึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

คหบดี **บุคคลชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่าย และมีจิตกระสับกระส่าย** เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชน[๑] ในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ[๒] ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรม

---

[๑] **ปุถุชน** หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้ เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ **ปุถุชนมี ๒ ประเภท** คือ **อันธปุถุชน** คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต และ**กัลยาณปุถุชน** คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิตแล้ว (ที.สี.อ. (บาลี) ๗/๕๘-๘๙)

[๒] **ผู้ไม่ได้สดับ** ในที่นี้หมายถึงผู้ไม่มีปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๑/๕๔)

ของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา เมื่อเขาดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา รูปนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) จึงเกิดขึ้นแก่เขา

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นเวทนา เวทนาเป็นของเรา เมื่อเขาดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นเวทนา เวทนาเป็นของเรา เวทนานั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะเวทนาแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสัญญา พิจารณาเห็นสัญญาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสัญญา ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสัญญา สัญญาเป็นของเรา เมื่อเขาดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสัญญา สัญญาเป็นของเรา สัญญานั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสัญญาแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้นแก่เขา

พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร พิจารณา เห็นสังขารในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสังขาร สังขารเป็นของเรา เมื่อเขาดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสังขาร สังขารเป็นของเรา สังขารนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสังขารแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นวิญญาณ วิญญาณเป็นของเรา เมื่อเขาดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นวิญญาณ วิญญาณเป็นของเรา วิญญาณนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

คหบดี บุคคลชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่าย และมีจิตกระสับกระส่าย เป็นอย่างนี้แล

บุคคลแม้ชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่าย แต่ไม่ชื่อว่ามีจิตกระสับกระส่าย เป็นอย่างไร

คือ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป ไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา เมื่อพระอริยสาวกนั้นไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา รูปนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกนั้น

ไม่พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา ไม่พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา ไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นเวทนา เวทนาเป็นของเรา เมื่อพระอริยสาวกนั้นไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นเวทนา เวทนาเป็นของเรา เวทนานั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะเวทนาแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกนั้น

ไม่พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสัญญา ไม่พิจารณาเห็นสัญญาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสัญญา ไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสัญญา สัญญาเป็นของเรา เมื่อพระอริยสาวกนั้นไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสัญญา สัญญาเป็นของเรา สัญญานั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสัญญาแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกนั้น

ไม่พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร ไม่พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร ไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสังขาร สังขารเป็นของเรา เมื่อพระอริยสาวกนั้นไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นสังขาร สังขารเป็นของเรา สังขารนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสังขารแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกนั้น

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ ไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นวิญญาณ วิญญาณเป็นของเรา เมื่อพระอริยสาวกนั้นไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นวิญญาณ วิญญาณเป็นของเรา วิญญาณ นั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกนั้น

คหบดี บุคคลแม้ชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่าย แต่ไม่ชื่อว่ามีจิตกระสับกระส่าย เป็นอย่างนี้แล

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวอย่างนี้แล้ว นกุลปิตาคหบดีมีใจยินดี ชื่นชมภาษิตของท่านพระสารีบุตร

นกุลปิตุสูตรที่ ๑ จบ

๒. เทวทหสูตร
ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม

[๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เทวทหนิคมของเจ้าศากยะทั้งหลาย แคว้นสักกะ ครั้งนั้น ภิกษุจำนวนมากผู้ต้องการจะไปยังปัจฉาภูมชนบท เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายต้องการจะไปยังปัจฉาภูมชนบทเพื่ออยู่อาศัย

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายบอกลาสารีบุตรแล้วหรือ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายยังไม่ได้บอกลาท่านพระสารีบุตร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงไปบอกลาสารีบุตรเสียก่อน สารีบุตรเป็นผู้อนุเคราะห์[๑]เพื่อนภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคแล้ว

สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งอยู่ในมณฑปเล็ก ๆ ซึ่งมีตะไคร่น้ำขึ้นปกคลุมแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นชื่นชม ยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้ว พากันเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านพระสารีบุตร พวกกระผมต้องการจะไปยังปัจฉาภูมชนบทเพื่ออยู่อาศัย พวกกระผมกราบทูลลาพระศาสดาแล้ว

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต[๒]บ้าง พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต[๓]บ้าง คหบดีผู้เป็นบัณฑิต[๔]บ้าง สมณะผู้เป็นบัณฑิต[๕]บ้าง ผู้จะถามปัญหากับภิกษุผู้ไปยังประเทศต่าง ๆ มีอยู่ หากคนผู้เป็นบัณฑิตใคร่รู้[๖] ถามว่า พระศาสดาของพวกท่านมีวาทะอย่างไร ตรัสสอนอย่างไร ธรรมทั้งหลาย อันพวกท่านได้ฟังดี เรียนดี ใส่ใจดี ทรงจำดี รู้แจ้งดีแล้วด้วยปัญญาบ้างหรือ พวกท่านเมื่อกล่าวอย่างไร จึงจะชื่อว่าเป็นผู้พูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ไม่ชื่อว่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาคด้วยคำเท็จ ชื่อว่ากล่าวแก้อย่างสมเหตุสมผล ไม่มีคำกล่าวเช่นนั้นและการคล้อยตามที่จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้

ท่านขอรับ แม้พวกกระผมมาจากที่ไกลก็เพื่อจะรู้เนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นในสำนักท่านสารีบุตร ขอโอกาส เฉพาะท่านสารีบุตรเท่านั้นที่จะอธิบายเนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นให้แจ่มแจ้ง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี ผมจักกล่าว

ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว ท่านพระสารีบุตรจึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง คหบดีผู้เป็นบัณฑิตบ้าง สมณะผู้เป็นบัณฑิตบ้าง ผู้จะถามปัญหา

---

[๑] **เป็นผู้อนุเคราะห์** หมายถึงเป็นผู้อนุเคราะห์ด้วยอามิสและธรรม (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒/๒๘๒)

[๒] **กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต** หมายถึงพระราชาผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายมีพระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าโกศลเป็นต้น (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒/๒๘๓)

[๓] **พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต** หมายถึงพราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายมีจังกีพราหมณ์และตารุกขพราหมณ์เป็นต้น (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒/๒๘๓)

[๔] **คหบดีผู้เป็นบัณฑิต** หมายถึงคหบดีผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายมีจิตตคหบดีและสุทัตตคหบดี(อนาถบิณฑิกเศรษฐี) เป็นต้น (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒/๒๘๓)

[๕] **สมณะผู้เป็นบัณฑิต** หมายถึงปริพาชกผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายมีสภิยปริพาชกและปิโลติกปริพาชกเป็นต้น (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒/๒๘๓)

[๖] **ใคร่รู้** ในที่นี้หมายถึงแสวงหาประโยชน์ สนใจธรรม (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒/๒๘๓)

กับภิกษุผู้ไปยังประเทศต่าง ๆ มีอยู่ หากคนผู้เป็นบัณฑิตใคร่รู้ถามว่า พระศาสดาของพวกท่าน มีวาทะอย่างไร ตรัสสอนอย่างไร

ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้พึงตอบอย่างนี้ว่า พระศาสดาของเรามีปกติตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะ[๑]

แม้เมื่อท่านทั้งหลายได้ตอบไปอย่างนี้ ก็จะพึงมีกษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง คหบดีผู้เป็นบัณฑิตบ้าง สมณะผู้เป็นบัณฑิตบ้าง ถามปัญหาให้ยิ่งขึ้นไป หากคนผู้เป็นบัณฑิตใคร่รู้ถามว่า ก็พระศาสดาของพวกท่าน มีปกติตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในสิ่งไรเล่า

ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้พึงตอบอย่างนี้ว่า พระศาสดามีปกติตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร พระศาสดา มีปกติตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในวิญญาณ

แม้เมื่อท่านทั้งหลายได้ตอบไปอย่างนี้ ก็จะพึงมีกษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง คหบดีผู้เป็นบัณฑิตบ้าง สมณะผู้เป็นบัณฑิตบ้าง ถามปัญหาให้ยิ่งขึ้นไป หากคนผู้เป็นบัณฑิตใคร่รู้ถามว่า ก็พระศาสดาของพวกท่านทรงเห็นโทษอะไรจึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร จึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในวิญญาณ

ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้พึงตอบอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในรูป เพราะรูปนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้น

เมื่อบุคคลยังไม่ปราศจากความกำหนัด ... ในเวทนา ...

เมื่อบุคคลยังไม่ปราศจากความกำหนัด ... ในสัญญา ...

เมื่อบุคคลยังไม่ปราศจากความกำหนัด ฯลฯ ไม่ปราศจากความทะยานอยากในสังขาร เพราะสังขารเหล่านั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้น

เมื่อบุคคลยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจาก ความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในวิญญาณ เพราะวิญญาณนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้น

พระศาสดาของพวกเรา ทรงเห็นโทษนี้แลจึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร จึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในวิญญาณ

แม้เมื่อท่านทั้งหลายได้ตอบไปอย่างนี้ ก็จะพึงมีกษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง คหบดีผู้เป็นบัณฑิตบ้าง สมณะผู้เป็นบัณฑิตบ้าง ถามปัญหาให้ยิ่งขึ้นไป หากคนผู้เป็นบัณฑิตใคร่รู้

---

[๑] **ฉันทราคะ** หมายถึงความกำหนัดที่ไม่รุนแรง(ฉันทะ) และความกำหนัดที่รุนแรง(ราคะ) (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๙/๕๗๒, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๘/๑๐๕)

ถามว่า ก็พระศาสดาของพวกท่าน ทรงเห็นอานิสงส์อะไรจึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร จึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในวิญญาณ

ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในรูป เพราะรูปนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้น

เมื่อบุคคลปราศจากความกำหนัด ... ในเวทนา ...

เมื่อบุคคลปราศจากความกำหนัด ... ในสัญญา ...

เมื่อบุคคลปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในสังขาร เพราะสังขารเหล่านั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้น

เมื่อบุคคลปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในวิญญาณ เพราะวิญญาณนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้น

พระศาสดาของพวกเราทรงเห็นอานิสงส์นี้แลจึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร จึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะ ในวิญญาณ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเข้าถึงอกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ จักมีการอยู่เป็นสุข ไม่ลำบาก ไม่คับแค้น ไม่เดือดร้อนในปัจจุบันนี้ และหลังจากตายแล้วพึงหวังได้[๑] สุคติ พระผู้มีพระภาคก็จะไม่ทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมทั้งหลายไว้ แต่เมื่อบุคคลเข้าถึงอกุศลธรรมทั้งหลายอยู่จึงมีการอยู่เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้นใจ เดือดร้อน ในปัจจุบันนี้ทีเดียว และหลังจากตายแล้วพึงหวังได้ทุคติ ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมทั้งหลายไว้

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเข้าถึงกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ก็จักมีการอยู่เป็นทุกข์ เดือดร้อน[๒] คับแค้นใจ เร่าร้อน[๓] ในปัจจุบันทีเดียว และหลังจากตายแล้วพึงหวังได้ทุคติ พระผู้มีพระภาคก็จะไม่ทรงสรรเสริญความถึงพร้อมกุศลธรรมทั้งหลายไว้ แต่เมื่อบุคคลเข้าถึงกุศลธรรมทั้งหลาย จึงมีการอยู่เป็นสุข ไม่เดือดร้อน ไม่คับแค้นใจ ไม่เร่าร้อนในปัจจุบันนี้ทีเดียว และหลังจากตายแล้วพึงหวังได้สุคติ ฉะนั้น พระผู้พระภาคจึงทรงสรรเสริญความถึงพร้อมกุศลธรรมทั้งหลายไว้

---

[๑] **พึงหวังได้** (ปาฏิกงฺขา) ในที่นี้หมายถึงจำต้องปรารถนา จำต้องมีแน่นอนหรือจำต้องเกิดในคตินั้นแน่นอน (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๐/๒๑๔)

[๒] **เดือดร้อน** ในที่นี้หมายถึงมีอุปสรรค มีอันตราย(อุปัททวะ) (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๓๕/๑๕๓)

[๓] **เร่าร้อน** ในที่นี้หมายถึงเร่าร้อนทางกายและใจ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๗๕/๑๕๓)

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดี ต่างชื่นชมภาษิตของท่านพระสารีบุตร

เทวทหสูตรที่ ๒ จบ

๓. หลิททิกานิสูตร
ว่าด้วยหลิททิกานิคหบดี

[๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัจจานะอยู่ ณ ภูเขาที่มีหน้าผาสูงชัน เขตเมืองกุรรฆระ แคว้นอวันตี ครั้งนั้น คหบดีชื่อหลิททิกานิเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ อภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระมหากัจจานะดังนี้ว่า ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระภาษิตนี้ในมาคัณฑิยปัญหาอันมาในอัฏฐกวรรคว่า

บุคคลละที่อยู่[๑]แล้ว ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย[๒]
มุนีไม่ทำความเยื่อใยในบ้าน ว่างจากกามทั้งหลาย
ไม่มุ่งหวังอัตภาพต่อไป ไม่พึงกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน[๓]

ข้าแต่ท่านมหากัจจานะผู้เจริญ เนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อนี้ พึงทราบโดยพิสดารอย่างไร

ท่านพระมหากัจจานะตอบว่า คหบดี รูปธาตุเป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณ วิญญาณที่ผูกพันกับราคะในรูปธาตุ ตรัสเรียกว่า ผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อยู่ เวทนาธาตุเป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณ วิญญาณที่ผูกพันกับราคะในเวทนาธาตุ ตรัสเรียกว่า ผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อยู่

สัญญาธาตุเป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณ วิญญาณที่ผูกพันกับราคะในสัญญาธาตุ ตรัสเรียกว่า ผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อยู่

สังขารธาตุเป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณ วิญญาณที่ผูกพันกับราคะในสังขารธาตุ ตรัสเรียกว่า ผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อยู่

คหบดี บุคคลผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อยู่ เป็นอย่างนี้แล

บุคคลผู้ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อยู่ เป็นอย่างไร

คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุปายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในรูปธาตุ พระตถาคตทรงละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น บัณฑิตจึงเรียกพระตถาคตว่า ผู้ไม่ทรงเที่ยวซ่านไปหาที่อยู่

---

[๑] **ที่อยู่** หมายถึงขันธ์ ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๓/๒๘๕-๒๘๖)

[๒] **ที่อาศัย** หมายถึงอารมณ์ ๖ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๓/๒๘๕-๒๘๖)

[๓] ดูเทียบ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๕๑/๗๐๔ และ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๙/๒๓๔

ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในเวทนาธาตุ ฯลฯ ในสัญญาธาตุ ฯลฯ ในสังขารธาตุ ฯลฯ

ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในวิญญาณธาตุ พระตถาคตทรงละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น บัณฑิตจึงเรียกพระตถาคตว่า ผู้ไม่ทรงเที่ยวซ่านไปหาที่อยู่

คหบดี บุคคลผู้ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อยู่ เป็นอย่างนี้แล

บุคคลผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย เป็นอย่างไร

คือ ความเที่ยวซ่านไปหาและความผูกพันกับที่อาศัย คือรูปนิมิต ตรัสเรียกว่า ผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย

ความเที่ยวซ่านไปหาและความผูกพันกับที่อาศัย คือสัททนิมิต ฯลฯ คันธนิมิต ... รสนิมิต ... โผฏฐัพพนิมิต ... ธัมมนิมิต ตรัสเรียกว่า ผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย

คหบดี บุคคลผู้เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย เป็นอย่างนี้แล

บุคคลผู้ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย เป็นอย่างไร

คือ ความซ่านไปหาและความผูกพันกับที่อาศัย คือรูปนิมิต พระตถาคตทรงละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น บัณฑิตจึงเรียกพระตถาคตว่า ผู้ไม่ทรงเที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย

ความซ่านไปหาและความผูกพันกับที่อาศัย คือสัททนิมิต ... คันธนิมิต ... รสนิมิต ... โผฏฐัพพนิมิต ... ธัมมนิมิต พระตถาคตละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไป ไม่ได้ ฉะนั้น บัณฑิตจึงเรียกพระตถาคตว่า ผู้ไม่ทรงเที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย

คหบดี บุคคลผู้ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้เกิดความเยื่อใยในบ้าน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ เกี่ยวข้องอยู่กับคฤหัสถ์ เพลิดเพลินร่วมกัน เศร้าโศกร่วมกัน เมื่อพวกเขาสุข ก็สุขด้วย เมื่อพวกเขาทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เมื่อพวกเขามีกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ลงมือช่วยเหลือด้วยตนเอง

คหบดี มุนีผู้เกิดความเยื่อใยในบ้าน เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้ไม่เกิดความเยื่อใยในบ้าน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เกี่ยวข้องอยู่กับคฤหัสถ์ ไม่เพลิดเพลินร่วมกัน ไม่เศร้าโศกร่วมกัน เมื่อพวกเขาสุข ก็มิได้สุขด้วย เมื่อพวกเขาทุกข์ ก็มิได้ทุกข์ด้วย เมื่อพวกเขามีกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ไม่ลงมือช่วยเหลือด้วยตนเอง

คหบดี มุนีผู้ไม่เกิดความเยื่อใยในบ้าน เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้ไม่ว่างจากกามทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในกามทั้งหลาย

คหบดี มุนีผู้ไม่ว่างจากกามทั้งหลาย เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้ว่างจากกามทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในกามทั้งหลาย

คหบดี มุนีผู้ว่างจากกามทั้งหลาย เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้มุ่งหวังอัตภาพต่อไป เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ มีความมุ่งหวังอย่างนี้ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีรูปอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้

คหบดี มุนีผู้มุ่งหวังอัตภาพต่อไป เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้ไม่มุ่งหวังอัตภาพต่อไป เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ไม่มีความมุ่งหวังอย่างนี้ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีรูปอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้

คหบดี มุนีผู้ไม่มุ่งหวังอัตภาพต่อไป เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้กล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้กล่าวถ้อยคำเห็นปานนี้ว่า ท่านไม่รู้พระธรรมวินัยนี้ เรารู้พระธรรมวินัยนี้ ท่านรู้พระธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูก คำที่ควรกล่าวก่อน ท่านก็กล่าวทีหลัง คำที่ควรกล่าวทีหลัง ท่านก็กล่าวก่อน คำของเรามีประโยชน์ คำของท่านไม่มีประโยชน์ ข้อที่ท่านเคยปฏิบัติมาผิดเสียแล้ว เรากล่าวหาท่าน ท่านจงแก้ข้อกล่าวหาเสีย เราข่มท่านได้แล้ว หรือหากท่านสามารถก็จงแก้ไขเถิด

คหบดี มุนีผู้กล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน เป็นอย่างนี้แล

มุนีผู้ไม่กล่าวถ้อยคำขัดแย้ง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่กล่าวถ้อยคำเห็นปานนี้ว่า ท่านไม่รู้พระธรรมวินัยนี้ เรารู้พระธรรมวินัยนี้ ท่านรู้พระธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูก คำที่ควรกล่าวก่อน ท่านก็กล่าวทีหลัง คำที่ควรกล่าวทีหลัง ท่านก็กล่าวก่อน คำของเรามีประโยชน์ คำของท่านไม่มีประโยชน์ ข้อที่

ท่านเคยปฏิบัติมาผิดเสียแล้ว เรากล่าวหาท่าน ท่านจงแก้ข้อกล่าวหาเสีย เราข่มท่านได้แล้ว หรือหากท่านสามารถก็จงแก้ไขเถิด

คหบดี มุนีผู้ไม่กล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน เป็นอย่างนี้แล

คหบดี พระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในมาคัณฑิยปัญหา อันมาในอัฏฐกวรรคว่า

บุคคลละที่อยู่แล้ว ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย
มุนีไม่ทำความเยื่อใยในบ้าน ว่างจากกามทั้งหลาย
ไม่มุ่งหวังอัตภาพต่อไป ไม่พึงกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน

คหบดี เนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ พึงทราบ โดยพิสดารอย่างนี้แล

หลิททิกานิสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุติยหลิททิกานิสูตร
ว่าด้วยหลิททิกานิคหบดี สูตรที่ ๒

[๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัจจานะอยู่ ณ ภูเขาที่มีหน้าผาสูงชัน เขตเมืองกุรรฆระ แคว้นอวันตี ครั้งนั้น คหบดีชื่อหลิททิกานิเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะ ถึงที่อยู่ อภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระมหากัจจานะดังนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระภาษิตนี้ในสักกปัญหา[๑]ว่า สมณ-พราหมณ์ ผู้หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหาเท่านั้นจึงจะมีความสำเร็จขั้นสูงสุด[๒] มีความเกษมจากโยคะ[๓]ขั้นสูงสุด มีพรหมจรรย์[๔]ขั้นสูงสุด มีจุดหมาย[๕]ขั้นสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อนี้ พึงทราบโดยพิสดารอย่างไร

พระมหากัจจานะได้กล่าวว่า คหบดี ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในรูปธาตุ ท่านกล่าวว่า จิตหลุดพ้นดีแล้ว เพราะความสิ้นไป คลายกำหนัด ดับ สละ ปล่อยวางความพอใจเป็นต้นเหล่านั้น

ความพอใจ ความกำหนัด ... ในเวทนาธาตุ ฯลฯ ในสัญญาธาตุ ฯลฯ ในสังขารธาตุ ฯลฯ

ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในวิญญาณธาตุ ท่านกล่าวว่า จิตหลุดพ้นดีแล้ว เพราะความสิ้นไป คลายกำหนัด ดับ สละ ปล่อยวางความพอใจเป็นต้นเหล่านั้น

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖๖/๒๙๒-๒๙๔

[๒] **ขั้นสูงสุด** ในที่นี้หมายถึงพ้นความพินาศคือกิเลสไป (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๓๕๓)

[๓] **ความเกษมจากโยคะ** ในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๓๕๓)

[๔] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงอริยมรรค (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๓๕๓)

[๕] **จุดหมาย** ในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๓๕๓)

คหบดี พระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสักกปัญหาว่า สมณพราหมณ์ผู้หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหาเท่านั้นจึงจะมีความสำเร็จขั้นสูงสุด มีความเกษมจากโยคะ ขั้นสูงสุด มีพรหมจรรย์ขั้นสูงสุด มีจุดหมายขั้นสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

คหบดี เนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อนี้ พึงทราบโดยพิสดารอย่างนี้แล

ทุติยหลิททิกานิสูตรที่ ๔ จบ

๕. สมาธิสูตร
ว่าด้วยสมาธิ

[๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง

รู้ชัดอะไรเล่าตามความเป็นจริง

คือ ภิกษุรู้ชัดความเกิดและความดับแห่งรูป ความเกิดและความดับแห่งเวทนา ความเกิดและความดับแห่งสัญญา ความเกิดและความดับแห่งสังขาร ความเกิดและ ความดับแห่งวิญญาณ

อะไรเป็นความเกิดแห่งรูป อะไรเป็นความเกิดแห่งเวทนา อะไรเป็นความเกิดแห่งสัญญา อะไรเป็นความเกิดแห่งสังขาร อะไรเป็นความเกิดแห่งวิญญาณ

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เพลิดเพลิน เชยชม ยึดติด

ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดอะไรเล่า

คือ ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูป เมื่อเธอเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูป ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในรูปเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดเวทนา ฯลฯ

ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดสัญญา ฯลฯ

ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดสังขาร ฯลฯ

ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดวิญญาณ เมื่อเธอเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดวิญญาณ ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในวิญญาณเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งรูป นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนา นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งสัญญา นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งสังขาร นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ

อะไรเป็นความดับแห่งรูป ... แห่งเวทนา ฯลฯ แห่งสัญญา ฯลฯ แห่งสังขาร อะไรเป็นความดับแห่งวิญญาณ

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติด

ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดอะไรเล่า

คือ ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดรูป เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดรูป ความเพลิดเพลินในรูปจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวล นี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดเวทนา เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดเวทนา ความเพลิดเพลินในเวทนาจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสัญญา ฯลฯ

ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสังขาร เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสังขาร ความเพลิดเพลินในสังขารจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดวิญญาณ เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดวิญญาณ ความเพลิดเพลินในวิญญาณจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความดับแห่งรูป นี้เป็นความดับแห่งเวทนา นี้เป็นความดับแห่งสัญญา นี้เป็นความดับแห่งสังขาร นี้เป็นความดับแห่งวิญญาณ

สมาธิสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปฏิสัลลานสูตร
ว่าด้วยการหลีกเร้น

[๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงประกอบความเพียรในที่สงัด ภิกษุผู้หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง

รู้ชัดอะไรเล่าตามความเป็นจริง

คือ ภิกษุรู้ชัดความเกิดและความดับแห่งรูป ความเกิดและความดับแห่งเวทนา ความเกิดและความดับแห่งสัญญา ความเกิดและความดับแห่งสังขาร ความเกิดและความดับแห่งวิญญาณ (พึงเพิ่มข้อความที่เหลือให้พิสดารเหมือนในสูตรที่ ๑)

ปฏิสัลลานสูตรที่ ๖ จบ

๗. อุปาทาปริตัสสนาสูตร
ว่าด้วยความสะดุ้งเพราะถือมั่น

[๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความสะดุ้งเพราะถือมั่น และความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ความสะดุ้งเพราะถือมั่น เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป รูปของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ความสะดุ้ง และความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ก็ครอบงำจิตของปุถุชนนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุถุชนนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถือมั่น

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา เวทนาของเขา แปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะเวทนาแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไป ตามความแปรผันแห่งเวทนา ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งเวทนา ก็ครอบงำจิตของปุถุชนนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุถุชนนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถือมั่น

พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร สังขารของเขาแปรผัน เป็นอย่างอื่น เพราะสังขารแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ก็ครอบงำจิตของปุถุชนนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุถุชนนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถือมั่น

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ วิญญาณของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ก็ครอบงำจิตของปุถุชนนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุถุชนนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถือมั่น

ภิกษุทั้งหลาย ความสะดุ้งเพราะถือมั่น เป็นอย่างนี้แล

ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป รูปของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวก นั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น

ไม่พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา ไม่พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา เวทนาของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะเวทนาแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งเวทนา ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งเวทนา ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวกนั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น

ไม่พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร ไม่พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร สังขารของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสังขารแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณ จึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวกนั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ วิญญาณของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวกนั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น เป็นอย่างนี้แล

อุปาทาปริตัสสนาสูตรที่ ๗ จบ

๘. ทุติยอุปาทาปริตัสสนาสูตร
ว่าด้วยความสะดุ้งเพราะถือมั่น สูตรที่ ๒

[๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความสะดุ้งเพราะถือมั่น และความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง ฯลฯ

ความสะดุ้งเพราะถือมั่น เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ พิจารณาเห็นรูปว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา รูปของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

พิจารณาเห็นเวทนาว่า นั่นของเรา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญาว่า นั่นของเรา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขารว่า นั่นของเรา ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา วิญญาณของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

ภิกษุทั้งหลาย ความสะดุ้งเพราะถือมั่น เป็นอย่างนี้แล

ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ พิจารณาเห็นรูปว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา รูปของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้นแก่อริยสาวกนั้น

พิจารณาเห็นเวทนาว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญาว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขารว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา วิญญาณของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้นแก่อริยสาวกนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น เป็นอย่างนี้แล

ทุติยอุปาทาปริตัสสนาสูตรที่ ๘ จบ

๙. กาลัตตยอนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยงใน ๓ กาล

[๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปที่เป็นอดีตและอนาคต ไม่เที่ยง ไม่จำต้องกล่าวถึงรูปที่เป็นปัจจุบันเลย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่อาลัยในรูปที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินรูปที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูปที่เป็นปัจจุบัน

เวทนาที่เป็นอดีตและอนาคต ไม่เที่ยง ฯลฯ

สัญญาที่เป็นอดีตและอนาคต ไม่เที่ยง ฯลฯ

สังขารที่เป็นอดีตและอนาคต ไม่เที่ยง ไม่จำต้องกล่าวถึงสังขารที่เป็นปัจจุบันเลย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่อาลัยในสังขารที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินสังขารที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับสังขารที่เป็นปัจจุบัน

วิญญาณที่เป็นอดีตและอนาคต ไม่เที่ยง ไม่จำต้องกล่าวถึงวิญญาณที่เป็นปัจจุบันเลย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่อาลัยในวิญญาณที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินวิญญาณที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณที่เป็นปัจจุบัน

กาลัตตยอนิจจสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. กาลัตตยทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์ใน ๓ กาล

[๑๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นทุกข์ ไม่จำต้องกล่าวถึงรูปที่เป็นปัจจุบันเลย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่อาลัยในรูปที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินรูปที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูปที่เป็นปัจจุบัน

เวทนาที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นทุกข์ ฯลฯ

สัญญาที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นทุกข์ ฯลฯ

สังขารที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นทุกข์ ฯลฯ

วิญญาณที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นทุกข์ ไม่จำต้องกล่าวถึงวิญญาณที่เป็นปัจจุบันเลย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่อาลัยในวิญญาณที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินวิญญาณที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณที่เป็นปัจจุบัน

กาลัตตยทุกขสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. กาลัตตยอนัตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตาใน ๓ กาล

[๑๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา ไม่จำต้องกล่าวถึงรูปที่เป็นปัจจุบันเลย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่อาลัยในรูปที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินรูปที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูปที่เป็นปัจจุบัน

เวทนาที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา ฯลฯ

สัญญาที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา ฯลฯ

สังขารที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา ฯลฯ

วิญญาณที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา ไม่จำต้องกล่าวถึงวิญญาณที่เป็นปัจจุบันเลย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่อาลัยในวิญญาณที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินวิญญาณที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณที่เป็นปัจจุบัน

กาลัตตยอนัตตสูตรที่ ๑๑ จบ

นกุลปิตุวรรคที่ ๑ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	นกุลปิตุสูตร	๒.	เทวทหสูตร
๓.	หลิททิกานิสูตร	๔.	ทุติยหลิททิกานิสูตร
๕.	สมาธิสูตร	๖.	ปฏิสัลลานสูตร
๗.	อุปาทาปริตัสสนาสูตร	๘.	ทุติยอุปาทาปริตัสสนาสูตร
๙.	กาลัตตยอนิจจสูตร	๑๐.	กาลัตตยทุกขสูตร
๑๑.	กาลัตตยอนัตตสูตร		

๒. อนิจจวรรค

หมวดว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

๑. อนิจจสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๑๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว[๑] ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว[๒] ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๓]

อนิจจสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุกขสูตร

---

[๑] **อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว** หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอาสวกิเลสจบสิ้นสมบูรณ์ ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้อยู่จบพรหมจรรย์นี้ได้ชื่อว่าอเสขบุคคล (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)

[๒] **กิจที่ควรทำ** ในที่นี้หมายถึงกิจในอริยสัจ ๔ คือ การกำหนดรู้ทุกข์ การละเหตุแห่งทุกข์ การทำให้แจ้งซึ่งความดับทุกข์ และการอบรมมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)

[๓] **ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป** หมายถึงไม่มีหน้าที่ในการบำเพ็ญมรรคญาณ เพื่อความหมดสิ้นแห่งกิเลสอีกต่อไป เพราะพระพุทธศาสนาถือว่าการบรรลุอรหัตตผลเป็นจุดหมายสูงสุด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

[๑๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ เวทนาเป็นทุกข์ สัญญาเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์ วิญญาณเป็นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ทุกขสูตรที่ ๒ จบ

๓. อนัตตสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

[๑๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนัตตสูตรที่ ๓ จบ

๔. ยทนิจจสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๑๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ

สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ

วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๑]

ยทนิจจสูตรที่ ๔ จบ

๕. ยังทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

[๑๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาเป็นทุกข์ ฯลฯ

สัญญาเป็นทุกข์ ฯลฯ

สังขารเป็นทุกข์ ฯลฯ

วิญญาณเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่น เพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๒]

ยังทุกขสูตรที่ ๕ จบ

๖. ยทนัตตาสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

[๑๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาเป็นอนัตตา ฯลฯ

สัญญาเป็นอนัตตา ฯลฯ

สังขารเป็นอนัตตา ฯลฯ

วิญญาณเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๑]

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑/๑-๒

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒/๓

ยทนัตตาสูตรที่ ๖ จบ

๗. สเหตุอนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยงพร้อมทั้งเหตุปัจจัย

[๑๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้นก็ไม่เที่ยง รูปเกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง ที่ไหนจักเที่ยงเล่า

เวทนาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้นก็ไม่เที่ยง เวทนาเกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง ที่ไหนจักเที่ยงเล่า

สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ

สังขารไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารเกิดขึ้นก็ไม่เที่ยง สังขารเกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง ที่ไหนจักเที่ยงเล่า

วิญญาณไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้นก็ไม่เที่ยง วิญญาณเกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง ที่ไหนจักเที่ยงเล่า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๒]

สเหตุอนิจจสูตรที่ ๗ จบ

๘. สเหตุทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์พร้อมทั้งเหตุปัจจัย

[๑๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้นก็เป็นทุกข์ รูปเกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ ที่ไหนจักมีสุขเล่า

เวทนาเป็นทุกข์ ฯลฯ

สัญญาเป็นทุกข์ ฯลฯ

สังขารเป็นทุกข์ ฯลฯ

วิญญาณเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้นก็เป็นทุกข์ วิญญาณเกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ ที่ไหนจักมีสุขเล่า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจ อื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๓]

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓/๓-๔

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๔๓/๑๗๗

[๓] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๔๔/๑๗๗

สเหตุทุกขสูตรที่ ๘ จบ

๙. สเหตุอนัตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตาพร้อมทั้งเหตุปัจจัย

[๒๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้นก็เป็นอนัตตา รูปเกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา ที่ไหนจักมีอัตตาเล่า

เวทนาเป็นอนัตตา ฯลฯ

สัญญาเป็นอนัตตา ฯลฯ

สังขารเป็นอนัตตา ฯลฯ

วิญญาณเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้นก็เป็นอนัตตา วิญญาณ เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา ที่ไหนจักมีอัตตาเล่า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่น เพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๑]

สเหตุอนัตตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อานันทสูตร
ว่าด้วยพระอานนท์

[๒๑] เรื่องเกิดขึ้นที่อารามในกรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความดับพระองค์ตรัสเรียกว่า นิโรธ ความดับแห่งธรรมเหล่าไหน พระองค์ตรัสเรียกว่า นิโรธ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อานนท์ รูปไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา ความดับแห่งรูปนั้น เราเรียกว่า นิโรธ

เวทนาไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา ความดับแห่งเวทนานั้น เราเรียกว่า นิโรธ

สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ

สังขารไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา ความดับแห่งสังขารนั้น เราเรียกว่า นิโรธ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๔๕/๑๗๘

วิญญาณไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา ความดับแห่งวิญญาณนั้น เราเรียกว่า นิโรธ

อานนท์ ความดับแห่งธรรมเหล่านี้ เราเรียกว่า นิโรธ(**บรรทัดนี้ version 1 ตกภาษาไทย**)

อานันทสูตรที่ ๑๐ จบ

อนิจจวรรคที่ ๒ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อนิจจสูตร	๒.	ทุกขสูตร
๓.	อนัตตสูตร	๔.	ยทนิจจสูตร
๕.	ยังทุกขสูตร	๖.	ยทนัตตาสูตร
๗.	สเหตุอนิจจสูตร	๘.	สเหตุทุกขสูตร
๙.	สเหตุอนัตตสูตร	๑๐.	อานันทสูตร

๓. ภารวรรค
หมวดว่าด้วยภาระ
๑. ภารสูตร
ว่าด้วยภาระ

[๒๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงภาระ ผู้แบกภาระ การถือภาระ และการวางภาระแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง ฯลฯ

ภาระ เป็นอย่างไร

คือ ควรกล่าวได้ว่า ภาระนั้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์ (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) ๕ ประการ

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)
๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

นี้เรียกว่า ภาระ

ผู้แบกภาระ เป็นอย่างไร

คือ ควรกล่าวได้ว่า ผู้แบกภาระนั้น ได้แก่ บุคคลผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้

นี้เรียกว่า ผู้แบกภาระ

การถือภาระ เป็นอย่างไร

คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัด มีปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่

๑. กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม)

๒. ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ)

๓. วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ)

นี้เรียกว่า การถือภาระ

การวางภาระ เป็นอย่างไร

คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

นี้เรียกว่า การวางภาระ

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาได้ตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ขันธ์ ๕ คือภาระ บุคคลคือผู้แบกภาระ
การถือภาระเป็นทุกข์ในโลก การวางภาระเป็นสุขในโลก
บุคคลวางภาระหนักได้แล้ว ไม่ถือภาระอื่นไว้
ถอนตัณหาพร้อมทั้งราก สิ้นความอยาก ดับสนิทแล้ว

ภารสูตรที่ ๑ จบ

๒. ปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้

[๒๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรกำหนดรู้และการกำหนดรู้ เธอทั้งหลายจงฟัง

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เป็นอย่างไร

คือ รูปเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ เวทนาเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ สัญญาเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ สังขารเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ วิญญาณเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้

เหล่านี้เรียกว่า ธรรมที่ควรกำหนดรู้

การกำหนดรู้ เป็นอย่างไร

คือ ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ

นี้เรียกว่า การกำหนดรู้

ปริญญาสูตรที่ ๒ จบ

๓. อภิชานสูตร
ว่าด้วยผู้รู้ยิ่ง

[๒๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละรูป เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละเวทนา เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ... สัญญา ฯลฯ

บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละสังขาร เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละวิญญาณ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง[๑] กำหนดรู้[๒] คลายกำหนัด[๓] ละรูปได้ เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ

บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง กำหนดรู้ คลายกำหนัด ละวิญญาณได้ เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

อภิชานสูตรที่ ๓ จบ

๔. ฉันทราคสูตร
ว่าด้วยการละฉันทราคะ

[๒๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละฉันทราคะในรูป ด้วยการละอย่างนี้ เธอทั้งหลายจักละรูปนั้นได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เธอทั้งหลายจงละฉันทราคะในเวทนา ด้วยการละอย่างนี้ เธอทั้งหลายจักละเวทนานั้นได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เธอทั้งหลายจงละฉันทราคะในสัญญา ด้วยการละอย่างนี้ เธอทั้งหลายจักละสัญญานั้นได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เธอทั้งหลายจงละฉันทราคะในสังขาร ด้วยการละอย่างนี้ เธอทั้งหลายจักละสังขารนั้นได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เธอทั้งหลายจงละฉันทราคะในวิญญาณ ด้วยการละอย่างนี้ เธอทั้งหลายจักละวิญญาณนั้นได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้[๔]

ฉันทราคสูตรที่ ๔ จบ

---

[๑] **รู้ยิ่ง** ในที่นี้หมายถึงญาตปริญญา (กำหนดรู้ขั้นรู้จัก) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๕-๓๐/๒๙๑)

[๒] **กำหนดรู้** ในที่นี้หมายถึงตีรณปริญญา (กำหนดรู้ขั้นพิจารณา) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๕-๓๐/๒๙๑)

[๓] **คลายกำหนัด** ในที่นี้หมายถึงปหานปริญญา (กำหนดรู้ขั้นละ) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๕-๓๐/๒๙๑)

[๔] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๑๑/๑๒๕

๕. อัสสาทสูตร
ว่าด้วยคุณของขันธ์

[๒๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนเราเป็นโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นคุณ[๑] อะไรเป็นโทษ[๒] อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากรูป

อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนา

อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากสัญญา

อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากสังขาร

อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดต่อไปดังนี้ว่า สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยรูปเกิดขึ้น นี้เป็นคุณของรูป สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของรูป ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะ[๓] ในรูป นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากรูป

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยเวทนาเกิดขึ้น นี้เป็นคุณของเวทนา สภาพที่เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของเวทนา ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในเวทนา นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนา

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยสัญญาเกิดขึ้น ฯลฯ

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยสังขารเกิดขึ้น นี้เป็นคุณของสังขาร สภาพที่สังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของสังขาร ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในสังขาร นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากสังขาร

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยวิญญาณเกิดขึ้น นี้เป็นคุณของวิญญาณ สภาพที่วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของวิญญาณ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวิญญาณ นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ

ภิกษุทั้งหลาย ตราบใด เรายังไม่รู้คุณโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ตราบนั้น เราก็ยังไม่ยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์

---

[๑] **คุณ** (อัสสาทะ) หมายถึงสภาวะที่อร่อยหรือสภาวะที่สุขกายและสุขใจที่เกี่ยวข้องกามคุณ (องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๐/๒๘๘, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๐/๒๘๘)

[๒] **โทษ** (อาทีนวะ) หมายถึงสภาวะที่ไม่อร่อย หรือสภาวะที่ทุกข์กายและทุกข์ใจซึ่งมีธรรมเป็นเหตุ (องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๐/๒๘๘, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๐/๒๘๘)

[๓] **ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะ** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๐๔/๒๕๗)

แต่เมื่อใดเรารู้ชัดคุณโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ เครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ เมื่อนั้นเราจึงจะยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์

อนึ่ง ญาณทัสสนะ[๑] เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า วิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก[๒]

อัสสาทสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุติยอัสสาทสูตร
ว่าด้วยคุณของขันธ์ สูตรที่ ๒

[๒๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราได้เที่ยวแสวงหาคุณของรูป ได้พบคุณของรูปแล้ว คุณของรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นคุณประมาณเท่านั้นดีแล้วด้วยปัญญา

เราได้เที่ยวแสวงหาโทษของรูป ได้พบโทษของรูปแล้ว โทษของรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นโทษประมาณเท่านั้นดีแล้วด้วยปัญญา

เราได้เที่ยวแสวงหาเครื่องสลัดออกจากรูป ได้พบเครื่องสลัดออกจากรูปแล้ว เครื่องสลัดออกจากรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นเครื่องสลัดออกจากรูปประมาณเท่านั้นดีแล้วด้วยปัญญา

เราได้เที่ยวแสวงหาคุณของเวทนา ฯลฯ

เราได้เที่ยวแสวงหาคุณของสัญญา ฯลฯ

เราได้เที่ยวแสวงหาคุณของสังขาร ฯลฯ

เราได้เที่ยวแสวงหาคุณของวิญญาณ ได้พบคุณของวิญญาณแล้ว คุณของวิญญาณมีประมาณเท่าใด เราเห็นคุณประมาณเท่านั้นดีแล้วด้วยปัญญา

เราได้เที่ยวแสวงหาโทษของวิญญาณ ได้พบโทษของวิญญาณแล้ว โทษของวิญญาณมีประมาณเท่าใด เราเห็นโทษประมาณเท่านั้นดีแล้วด้วยปัญญา

เราได้เที่ยวแสวงหาเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ ได้พบเครื่องสลัดออกจากวิญญาณแล้ว โทษของวิญญาณมีประมาณเท่าใด เราเห็นโทษประมาณเท่านั้นดีแล้วด้วยปัญญา

ภิกษุทั้งหลาย ตราบใด เรายังไม่รู้ชัดคุณโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง ฯลฯ

---

[๑] **ญาณทัสสนะ** หมายถึงปัจจเวกขณญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือสำรวจรู้มรรคผล กิเลสที่ละได้แล้ว และนิพพาน (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๐๔/๒๕๗)

[๒] ดูเทียบ สํ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๓/๑๑-๑๒

อนึ่ง ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า วิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก[๑]

ทุติยอัสสาทสูตรที่ ๖ จบ

๗. ตติยอัสสาทสูตร

ว่าด้วยคุณของขันธ์ สูตรที่ ๓

[๒๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าคุณของรูปจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงติดใจในรูป แต่เพราะคุณของรูปมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในรูป

ถ้าโทษของรูปจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงเบื่อหน่ายในรูป แต่เพราะโทษของรูปมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในรูป

ถ้าเครื่องสลัดออกจากรูปจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงสลัดออกจากรูป แต่เพราะเครื่องสลัดออกจากรูปมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงสลัดออกจากรูป

ถ้าคุณของเวทนาจักไม่มีแล้ว ฯลฯ

ถ้าคุณของสัญญาจักไม่มีแล้ว ฯลฯ

ถ้าคุณของสังขารจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงติดใจในสังขาร แต่เพราะคุณของสังขารมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในสังขาร

ถ้าโทษของสังขารจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงเบื่อหน่ายในสังขาร แต่เพราะโทษของสังขารมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในสังขาร

ถ้าเครื่องสลัดออกจากสังขารจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงสลัดออกจากสังขาร แต่เพราะเครื่องสลัดออกจากสังขารมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงสลัดออกจากสังขาร

ถ้าคุณของวิญญาณจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงติดใจในวิญญาณ แต่เพราะคุณของวิญญาณมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในวิญญาณ

ถ้าโทษของวิญญาณจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงเบื่อหน่ายในวิญญาณ แต่เพราะโทษของวิญญาณมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในวิญญาณ

ถ้าเครื่องสลัดออกจากวิญญาณจักไม่มีแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงสลัดออกจากวิญญาณ แต่เพราะเครื่องสลัดออกจากวิญญาณมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงสลัดออกจากวิญญาณ

ภิกษุทั้งหลาย ตราบใด สัตว์ทั้งหลายยังไม่รู้ชัดคุณโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง ตราบนั้น

---

[๑] ดูเทียบ ส.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๕/๑๔–๑๕, ๑๖/๑๕–๑๖

สัตว์ทั้งหลายจะออกไป หลุดไป พ้นไป มีใจปราศจากแดน[๑]อยู่ไม่ได้เลยในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ แต่เมื่อใด สัตว์ทั้งหลายรู้ชัดคุณโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ เครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไป หลุดไป พ้นไป มีใจปราศจากแดนอยู่ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณ-พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์[๒]

ตติยอัสสาทสูตรที่ ๗ จบ

๘. อภินันทนสูตร
ว่าด้วยความเพลิดเพลินขันธ์

[๒๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่เพลิดเพลินรูป ชื่อว่าเพลิดเพลินทุกข์ ผู้ที่เพลิดเพลินทุกข์ เรากล่าวว่า พ้นจากทุกข์ไม่ได้

ผู้ที่เพลิดเพลินเวทนา ...

ผู้ที่เพลิดเพลินสัญญา ...

ผู้ที่เพลิดเพลินสังขาร ...

ผู้ที่เพลิดเพลินวิญญาณ ชื่อว่าเพลิดเพลินทุกข์ ผู้ที่เพลิดเพลินทุกข์ เรากล่าวว่า พ้นจากทุกข์ไม่ได้

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ที่ไม่เพลิดเพลินรูป ชื่อว่าไม่เพลิดเพลินทุกข์ ผู้ที่ไม่เพลิดเพลินทุกข์ เรากล่าวว่าพ้นจากทุกข์ได้

ผู้ที่ไม่เพลิดเพลินเวทนา ...

ผู้ที่ไม่เพลิดเพลินสัญญา ...

ผู้ที่ไม่เพลิดเพลินสังขาร ...

ผู้ที่ไม่เพลิดเพลินวิญญาณ ชื่อว่าไม่เพลิดเพลินทุกข์ ผู้ที่ไม่เพลิดเพลินทุกข์ เรากล่าวว่า พ้นจากทุกข์ได้[๓]

อภินันทนสูตรที่ ๘ จบ

๙. อุปปาทสูตร
ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งขันธ์

[๓๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งรูปนี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

---

[๑] **แดน** ในที่นี้หมายถึงกิเลสหรือวัฏฏะ (สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๑๗-๑๘/๔, สำ.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗-๑๘/๓๓๖)

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๗/๑๖-๑๗, ๑๘/๑๗-๑๘

[๓] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๙/๑๘-๑๙, ๒๐/๑๙

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งเวทนา ... แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ...

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งวิญญาณ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งเวทนา ... แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ...

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวิญญาณ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ[๑]

อุปปาทสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อฆมูลสูตร
ว่าด้วยมูลเหตุแห่งทุกข์

[๓๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงทุกข์ และมูลเหตุแห่งทุกข์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง

ทุกข์ เป็นอย่างไร

คือ ทุกข์คือรูป ทุกข์คือเวทนา ทุกข์คือสัญญา ทุกข์คือสังขาร ทุกข์คือวิญญาณ

นี้เรียกว่า ทุกข์

มูลเหตุแห่งทุกข์ เป็นอย่างไร

คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัด มีปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่

๑. กามตัณหา

๒. ภวตัณหา

๓. วิภวตัณหา

นี้เรียกว่า มูลเหตุแห่งทุกข์

อฆมูลสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. ปภังคุสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่แตกสลาย

[๓๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสิ่งที่แตกสลาย และสิ่งที่ไม่แตกสลาย เธอทั้งหลายจงฟัง

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๒/๒๐-๒๑

อะไรเล่าเป็นสิ่งที่แตกสลาย และ อะไรเป็นสิ่งที่ไม่แตกสลาย

คือ รูปจัดเป็นสิ่งที่แตกสลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูปนั้น จัดเป็นสิ่งที่ไม่แตกสลาย

เวทนาจัดเป็นสิ่งที่แตกสลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งเวทนานั้น จัดเป็นสิ่งที่ไม่แตกสลาย

สัญญาจัดเป็นสิ่งที่แตกสลาย ...

สังขารจัดเป็นสิ่งที่แตกสลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งสังขารเหล่านั้น จัดเป็นสิ่งที่ไม่แตกสลาย

วิญญาณจัดเป็นสิ่งที่แตกสลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวิญญาณนั้น จัดเป็นสิ่งที่ไม่แตกสลาย

ปภังคุสูตรที่ ๑๑ จบ
ภารวรรคที่ ๓ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ภารสูตร	๒.	ปริญญาสูตร
๓.	อภิชานสูตร	๔.	ฉันทราคสูตร
๕.	อัสสาทสูตร	๖.	ทุติยอัสสาทสูตร
๗.	ตติยอัสสาทสูตร	๘.	อภินันทนสูตร
๙.	อุปปาทสูตร	๑๐.	อฆมูลสูตร
๑๑.	ปภังคุสูตร		

๔. นตุมหากวรรค
หมวดว่าด้วยสิ่งที่ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย
๑. นตุมหากสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย

[๓๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละสิ่งนั้น สิ่งที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข

ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งที่ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย

คือ รูปไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละรูปนั้น รูปที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

เวทนาไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละเวทนานั้น เวทนาที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

สัญญาไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ...

สังขารไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละสังขารนั้น สังขารที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

วิญญาณไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละวิญญาณนั้น วิญญาณที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

เปรียบเหมือนคนพึงนำหญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ ที่มีอยู่ในเชตวันนี้ไป เผา หรือจัดการไปตามเรื่อง เธอทั้งหลายจะพึงมีความคิดอย่างนี้บ้างไหมว่า คนนำเราทั้งหลายไป เผา หรือจัดการไปตามเรื่อง

ไม่มีเลย พระพุทธเจ้าข้า

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะหญ้าเป็นต้นนั้นไม่ใช่อัตตาหรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้นเหมือนกัน รูปไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละรูปนั้น รูปที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

เวทนาไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละเวทนานั้น เวทนาที่เธอ

ทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

สัญญาไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ...

สังขารไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ...

วิญญาณไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละวิญญาณนั้น วิญญาณที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข[๑]

นตุมหากสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุติยนตุมหากสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย สูตรที่ ๒

[๓๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละสิ่งนั้น สิ่งที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข

ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งที่ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย

คือ รูปไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละรูปนั้น รูปที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

เวทนาไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ...

สัญญาไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ...

สังขารไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ...

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๐๑/๑๑๑–๑๑๓

วิญญาณไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละวิญญาณนั้น วิญญาณที่เธอทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข[๑]

ทุติยนตุมหากสูตรที่ ๒ จบ

๓. อัญญตรภิกขุสูตร
ว่าด้วยภิกษุรูปหนึ่งทูลถามปัญหา

[๓๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ บุคคลครุ่นคิดถึงสิ่งใด ก็ถึงการนับเข้ากับสิ่งนั้น ไม่ครุ่นคิดถึงสิ่งใด ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับสิ่งนั้น

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวอย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าบุคคลครุ่นคิดถึงรูป ก็ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ถ้าครุ่นคิดถึงเวทนา ... ถ้าครุ่นคิดถึงสัญญา ... ถ้าครุ่นคิดถึงสังขาร ... ถ้าครุ่นคิดถึงวิญญาณ ก็ถึงการนับเข้ากับวิญญาณนั้น

ถ้าบุคคลไม่ครุ่นคิดถึงรูป ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงเวทนา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสัญญา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสังขาร ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงวิญญาณ ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับวิญญาณนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว ถ้าบุคคลครุ่นคิดถึงรูป ก็ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ฯลฯ

ถ้าบุคคลไม่ครุ่นคิดถึงรูป ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงเวทนา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสัญญา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสังขาร ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงวิญญาณ ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับวิญญาณนั้น

ภิกษุ เธอพึงเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ครั้งนั้น ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้วลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วจากไป

ต่อมา ภิกษุนั้นหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม[๑] อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์[๒] ที่เหล่ากุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็น

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๐๒/๑๑๓–๑๑๔

บรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย[๓]

อัญญตรภิกขุสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุติยอัญญตรภิกขุสูตร
ว่าด้วยภิกษุรูปหนึ่งทูลถามปัญหา สูตรที่ ๒

[๓๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ บุคคลครุ่นคิดถึงสิ่งใด ก็หมกมุ่นถึงสิ่งนั้น หมกมุ่นถึงสิ่งใด ก็ถึงการนับเข้ากับสิ่งนั้น ไม่ครุ่นคิดถึงสิ่งใด ก็ไม่หมกมุ่นถึงสิ่งนั้น ไม่หมกมุ่นถึงสิ่งใด ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับสิ่งนั้น

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าบุคคลครุ่นคิดถึงรูป ก็หมกมุ่นถึงรูปนั้น หมกมุ่นถึงรูปใด ก็ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ถ้าครุ่นคิดถึงเวทนา ... ถ้าครุ่นคิดถึงสัญญา ... ถ้าครุ่นคิดถึงสังขาร ... ถ้าครุ่นคิดถึงวิญญาณ ก็หมกมุ่นถึงวิญญาณนั้น หมกมุ่นถึงวิญญาณใด ก็ถึงการนับเข้ากับวิญญาณนั้น

ถ้าบุคคลไม่ครุ่นคิดถึงรูป ก็ไม่หมกมุ่นถึงรูปนั้น ไม่หมกมุ่นถึงรูปใด ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงเวทนา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสัญญา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสังขาร ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงวิญญาณ ก็ไม่หมกมุ่นถึงวิญญาณนั้น ไม่หมกมุ่นถึงวิญญาณใด ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับวิญญาณนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว ถ้าบุคคลครุ่นคิดถึงรูป ก็หมกมุ่นถึงรูปนั้น หมกมุ่นถึงรูปใด ก็ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ถ้าครุ่นคิดถึงเวทนา ... ถ้า

---

[๑] **ประโยชน์ยอดเยี่ยม** หมายถึงอรหัตตผลหรืออริยผลอันเป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์ (องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕/๗, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๒/๘๐)

[๒] **ที่สุดแห่งพรหมจรรย์** หมายถึงจุดสุดท้ายของการประพฤติธรรม ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผลอันเป็นจุดหมายสูงสุดแห่งมรรคพรหมจรรย์ (ที.สี.อ. (บาลี) ๔๐๕/๓๐๐)

[๓] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๖๔/๕๖

ครุ่นคิดถึงสัญญา ... ถ้าครุ่นคิดถึงสังขาร ... ถ้าครุ่นคิดถึงวิญญาณ ก็หมกมุ่นถึงวิญญาณนั้น หมกมุ่นถึงวิญญาณใด ก็ถึงการนับเข้ากับวิญญาณนั้น

ภิกษุ ถ้าบุคคลไม่ครุ่นคิดถึงรูป ก็ไม่หมกมุ่นถึงรูปนั้น ไม่หมกมุ่นถึงรูปใด ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับรูปนั้น ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงเวทนา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสัญญา ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงสังขาร ... ถ้าไม่ครุ่นคิดถึงวิญญาณ ก็ไม่หมกมุ่นถึงวิญญาณนั้น ไม่หมกมุ่นถึงวิญญาณใด ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับวิญญาณนั้น

ภิกษุ เธอพึงเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวอย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

ทุติยอัญญตรภิกขุสูตรที่ ๔ จบ

๕. อานันทสูตร
ว่าด้วยพระอานนท์

[๓๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้นในเวลาเย็น ท่านพระอานนท์ออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า อานนท์ ถ้าภิกษุทั้งหลายพึงถามเธออย่างนี้ว่า ท่านอานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปร[๑]ปรากฏ เธอถูกถามอย่างนี้จะพึงตอบอย่างไร

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าภิกษุทั้งหลายพึงถามข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ท่านอานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ความเกิดขึ้นแห่งรูปปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งรูปปรากฏ เมื่อรูปตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ... แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ... ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณปรากฏ เมื่อวิญญาณตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏ เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้

ดีละ ดีละ อานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งรูปปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งรูปปรากฏ เมื่อรูปตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ... แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ... ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณปรากฏ

---

[๑] **ความแปร** (อัญญถัตตะ) ในที่นี้หมายถึงความเปลี่ยนกลายไปจากลักษณะหรือภาวะเดิม ได้แก่ชรา (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๔๗/๑๕๔)

ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณปรากฏ เมื่อวิญญาณตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏ เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

อานนท์ เธอถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้

อานันทสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุติยอานันทสูตร
ว่าด้วยพระอานนท์ สูตรที่ ๒

[๓๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ผู้นั่ง ณ ที่สมควรดังนี้ว่า อานนท์ ถ้าภิกษุทั้งหลายพึงถามเธออย่างนี้ว่า ท่านอานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏแล้ว เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนจักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนจักปรากฏ เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

อานนท์ เธอถูกถามอย่างนี้ จะพึงตอบอย่างไร

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าภิกษุทั้งหลายพึงถามข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ท่านอานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏแล้ว เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนจักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนจักปรากฏ เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่าไหนปรากฏ เมื่อธรรมเหล่าไหนตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้ว่า

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รูปใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งรูปนั้นปรากฏแล้ว เมื่อรูปนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

เวทนาใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งเวทนานั้นปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งเวทนานั้นปรากฏแล้ว เมื่อเวทนานั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

สัญญาใดล่วงไป ...

สังขารเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเหล่านั้น ปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งสังขารเหล่านั้นปรากฏแล้ว เมื่อสังขารเหล่านั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

วิญญาณใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้น

ปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณนั้นปรากฏแล้ว เมื่อวิญญาณนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏแล้ว เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รูปใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นจักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งรูปนั้นจักปรากฏ เมื่อรูปนั้นตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

เวทนาใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนานั้นจักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งเวทนานั้นจักปรากฏ เมื่อเวทนานั้นตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

สัญญาใดยังไม่เกิด ...

สังขารเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเหล่านั้นจักปรากฏ เมื่อสังขารเหล่านั้นตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

วิญญาณใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นจักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณนั้นจักปรากฏ เมื่อวิญญาณนั้นตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้จักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้จักปรากฏ เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รูปใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งรูปนั้นปรากฏ เมื่อรูปนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

เวทนาใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ...

สัญญาใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ...

สังขารเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเหล่านั้นปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งสังขารเหล่านั้นปรากฏ เมื่อสังขารเหล่านั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

วิญญาณใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณนั้นปรากฏ เมื่อวิญญาณนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏ เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้

ดีละ ดีละ อานนท์ รูปใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งรูปนั้นปรากฏแล้ว เมื่อรูปนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

เวทนาใด ...

สัญญาใด ...

สังขารเหล่าใด ...

วิญญาณใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณนั้นปรากฏแล้ว เมื่อวิญญาณนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

อานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏแล้ว ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏแล้ว เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรปรากฏแล้ว

อานนท์ รูปใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นจักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งรูปนั้นจักปรากฏ เมื่อรูปนั้นตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

เวทนาใด ฯลฯ

สัญญาใด ฯลฯ

สังขารเหล่าใด ฯลฯ

วิญญาณใด ยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นจักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณนั้นจักปรากฏ เมื่อวิญญาณนั้นตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

อานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้จักปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้จักปรากฏ เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรจักปรากฏ

อานนท์ รูปใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งรูปปรากฏ เมื่อรูปนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

เวทนาใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ฯลฯ

สัญญาใด ฯลฯ

สังขารเหล่าใด ฯลฯ

วิญญาณใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งวิญญาณนั้นปรากฏ เมื่อวิญญาณนั้นตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

อานนท์ ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ปรากฏ ความเสื่อมไปแห่งธรรมเหล่านี้ ปรากฏ เมื่อธรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ

อานนท์ เธอถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้

ทุติยอานันทสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนุธัมมสูตร
ว่าด้วยผู้มีธรรมอันเหมาะสม

[๓๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่ายในรูป มากด้วยความเบื่อหน่ายในเวทนา มากด้วยความเบื่อหน่ายในสัญญา มากด้วยความเบื่อหน่ายในสังขาร มากด้วยความเบื่อหน่ายในวิญญาณอยู่ เมื่อเธอเป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่ายในรูป ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร เป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่ายใน

วิญญาณอยู่ ก็จะกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ กำหนดรู้วิญญาณ เธอเมื่อกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร เมื่อกำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากรูป ย่อมพ้นจากเวทนา ย่อมพ้นจากสัญญา ย่อมพ้นจากสังขาร ย่อมพ้นจากวิญญาณ เรากล่าวว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

อนุธัมมสูตรที่ ๗ จบ

๘. ทุติยอนุธัมมสูตร
ว่าด้วยผู้มีธรรมอันเหมาะสม สูตรที่ ๒

[๔๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในวิญญาณอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในวิญญาณอยู่ ก็จะกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ เมื่อเธอกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากรูป ย่อมพ้นจากเวทนา ย่อมพ้นจากสัญญา ย่อมพ้นจากสังขาร ย่อมพ้นจากวิญญาณ เรากล่าวว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

ทุติยอนุธัมมสูตรที่ ๘ จบ

๙. ตติยอนุธัมมสูตร
ว่าด้วยผู้มีธรรมอันเหมาะสม สูตรที่ ๓

[๔๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในรูป ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในวิญญาณอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นทุกข์ในรูป ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร พิจารณาเห็นทุกข์ในวิญญาณอยู่ ก็จะกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ เมื่อเธอกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากรูป ย่อมพ้นจากเวทนา ย่อมพ้นจากสัญญา ย่อมพ้นจากสังขาร ย่อมพ้นจากวิญญาณ เรากล่าวว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

ตติยอนุธัมมสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. จตุตถอนุธัมมสูตร
ว่าด้วยผู้มีธรรมอันเหมาะสม สูตรที่ ๔

[๔๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในรูป ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร พึงเป็นผู้พิจารณาเห็น

อนัตตาในวิญญาณอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นอนัตตาในรูป ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร พิจารณาเห็นอนัตตาในวิญญาณอยู่ ก็จะกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ เมื่อเธอกำหนดรู้รูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากรูป ย่อมพ้นจากเวทนา ย่อมพ้นจากสัญญา ย่อมพ้นจากสังขาร ย่อมพ้นจากวิญญาณ เรากล่าวว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

จตุตถอนุธัมมสูตรที่ ๑๐ จบ
นตุมหากวรรคที่ ๔ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	นตุมหากสูตร	๒.	ทุติยนตุมหากสูตร
๓.	อัญญตรภิกขุสูตร	๔.	ทุติยอัญญตรภิกขุสูตร
๕.	อานันทสูตร	๖.	ทุติยอานันทสูตร
๗.	อนุธัมมสูตร	๘.	ทุติยอนุธัมมสูตร
๙.	ตติยอนุธัมมสูตร	๑๐.	จตุตถอนุธัมมสูตร

๕. อัตตทีปวรรค
หมวดว่าด้วยการมีตนเป็นเกาะ
๑. อัตตทีปสูตร
ว่าด้วยการมีตนเป็นเกาะ

[๔๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ[๑] มีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ เธอทั้งหลายผู้มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง ควรพิจารณาถึงกำเนิดว่า โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) เกิดขึ้น อย่างไร มีอะไรเป็นแดนเกิด

โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เกิดขึ้นอย่างไร มีอะไรเป็นแดนเกิด

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือ

---

[๑] **มีตนเป็นเกาะ** หมายถึงทำตนให้พ้นจากห้วงน้ำ คือ โอฆะ ๔ เหมือนกับเกาะกลางมหาสมุทรที่น้ำท่วมไม่ถึง ฉะนั้น (ที.ม.อ. (บาลี) ๑๖๕/๑๕๐, ที.ม.ฏีกา (บาลี) ๑๖๕/๑๘๐)

พิจารณาเห็นอัตตาในรูป รูปของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา เวทนาของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะเวทนาแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ วิญญาณของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นแก่เขา

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อภิกษุรู้ว่ารูปไม่เที่ยง แปรผันไป คลายไป ดับไป เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า รูปในกาลก่อนและรูปทั้งปวงในบัดนี้ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ก็จะละโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสได้ เพราะละโสกะเป็นต้นเหล่านั้นได้จึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ก็อยู่เป็นสุข ภิกษุผู้อยู่เป็นสุข เรากล่าวว่า ผู้ดับกิเลสแล้วด้วยองค์ธรรมนั้น

ก็เมื่อภิกษุรู้ว่าเวทนาไม่เที่ยง แปรผันไป คลายไป ดับไป เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า เวทนาในกาลก่อนและเวทนาทั้งปวงในบัดนี้ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ก็จะละโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสได้ เพราะละโสกะเป็นต้นเหล่านั้นได้จึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ก็อยู่เป็นสุข ภิกษุผู้อยู่เป็นสุข เรากล่าวว่า ผู้ดับกิเลสแล้วด้วยองค์ธรรมนั้น

ก็เมื่อภิกษุรู้ว่าสัญญาไม่เที่ยง ...

ก็เมื่อภิกษุรู้ว่าสังขารไม่เที่ยง แปรผันไป คลายไป ดับไป เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า สังขารในกาลก่อนและสังขารทั้งปวงในบัดนี้ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ก็จะละโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสได้ เพราะละโสกะเป็นต้นเหล่านั้นได้จึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ก็อยู่เป็นสุข ภิกษุผู้อยู่เป็นสุข เรากล่าวว่า ผู้ดับกิเลสแล้วด้วยองค์ธรรมนั้น

ก็เมื่อภิกษุรู้ว่าวิญญาณไม่เที่ยง แปรผันไป คลายไป ดับไป เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า วิญญาณในกาลก่อนและวิญญาณทั้งปวงในบัดนี้ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ก็จะละโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสได้ เพราะละโสกะเป็นต้นเหล่านั้นได้ จึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ย่อมอยู่เป็นสุข ภิกษุผู้อยู่เป็นสุข เรากล่าวว่า ผู้ดับกิเลสแล้วด้วยองค์ธรรมนั้น

อัตตทีปสูตรที่ ๑ จบ

๒. ปฏิปทาสูตร
ว่าด้วยปฏิปทา

[๔๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิปทาที่ให้ถึงสักกาย-สมุทัย (เหตุเกิดแห่งสักกายะ[๑]) และปฏิปทาที่ให้ถึงสักกายนิโรธ (ความดับแห่งสักกายะ) แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง

ปฏิปทาที่ให้ถึงสักกายสมุทัย เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

นี้เรียกว่า ปฏิปทาที่ให้ถึงสักกายสมุทัย

คำว่า **ปฏิปทาที่ให้ถึงสักกายสมุทัย** ดังกล่าวมานี้ เราเรียกว่า การพิจารณา เห็นที่ให้ถึงทุกขสมุทัย นี้เป็นใจความในข้อนี้

ปฏิปทาที่ให้ถึงสักกายนิโรธ เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป

ไม่พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

นี้เรียกว่า ปฏิปทาที่ให้ถึงสักกายนิโรธ

คำว่า ปฏิปทาที่ให้ถึงสักกายนิโรธ ดังกล่าวมานี้ เราเรียกว่า การพิจารณา เห็นที่ให้ถึงทุกขนิโรธ นี้เป็นใจความในข้อนี้

ปฏิปทาสูตรที่ ๒ จบ

---

[๑] **สักกายะ** ในที่นี้หมายถึงอุปาทานขันธ์ ๕ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๘/๓๑๖, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๓๓๓)

๓. อนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๔๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนัด หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ

สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ

สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ

วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนัด หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าจิตของภิกษุคลายกำหนัดจากรูปธาตุ ก็เป็นจิตที่หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

ถ้าจิตของภิกษุคลายกำหนัดจากเวทนาธาตุ ฯลฯ

ถ้าจิตของภิกษุคลายกำหนัดจากสัญญาธาตุ ฯลฯ

ถ้าจิตของภิกษุคลายกำหนัดจากสังขารธาตุ ฯลฯ

ถ้าจิตของภิกษุคลายกำหนัดจากวิญญาณธาตุ ก็เป็นจิตที่หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น เพราะหลุดพ้นจึงตั้งมั่น เพราะตั้งมั่นจึงสันโดษ เพราะสันโดษจึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้งย่อมดับไปเอง ภิกษุนั้นรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๑]

อนิจจสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุติยอนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง สูตรที่ ๒

[๔๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑/๑–๒

เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ

สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ

สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ

วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ การตามเห็นส่วนเบื้องต้น (อดีต) ก็ไม่มี เมื่อการตามเห็นส่วนเบื้องต้นไม่มี การตามเห็นส่วนเบื้องปลาย (อนาคต) ก็ไม่มี เมื่อการตามเห็นส่วนเบื้องปลายไม่มี ความยึดมั่นอย่างแรงกล้าก็ไม่มี เมื่อความยึดมั่นอย่างแรงกล้าไม่มี จิตก็คลายกำหนัดในรูป ฯลฯ ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร จิตก็คลายกำหนัดในวิญญาณ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น เพราะหลุดพ้นจึงตั้งมั่น เพราะตั้งมั่นจึงสันโดษ เพราะสันโดษจึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้งย่อมดับไปเอง ภิกษุนั้นรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ทุติยอนิจจสูตรที่ ๔ จบ

๕. สมนุปัสสนาสูตร
ว่าด้วยการพิจารณาเห็น

[๔๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อพิจารณา ก็พิจารณาเห็นตนเป็นไปต่าง ๆ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด พิจารณาเห็นอุปาทานขันธ์ (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) ทั้ง ๕ ประการ หรืออุปาทานขันธ์ประการใดประการหนึ่ง

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ

๑. พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป

๒. พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

๓. พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

๔. พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

๕. พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

การพิจารณาเห็นอย่างนี้ จัดว่าผู้นั้นยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น เมื่อผู้นั้นยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น ย่อมเกิดอินทรีย์ ๕ ประการ คือ

๑. จักขุนทรีย์ (อินทรีย์คือจักขุปสาท)
๒. โสตินทรีย์ (อินทรีย์คือโสตปสาท)
๓. ฆานินทรีย์ (อินทรีย์คือฆานปสาท)
๔. ชิวหินทรีย์ (อินทรีย์คือชิวหาปสาท)
๕. กายินทรีย์ (อินทรีย์คือกายปสาท)

ภิกษุทั้งหลาย มโนมีอยู่ ธรรม[๑]ทั้งหลายมีอยู่ อวิชชาธาตุ[๒]มีอยู่ เมื่อปุถุชนผู้ไม่ได้สดับถูกความเสวยอารมณ์ซึ่งเกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เขาก็มีความยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น บ้าง เราเป็นนี้ บ้าง เราจักเป็น บ้าง เราจักไม่เป็น บ้าง เราจักมีรูป บ้าง เราจักไม่มีรูป บ้าง เราจักมีสัญญา บ้าง เราจักไม่มีสัญญา บ้าง เราจักมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ บ้าง

ภิกษุทั้งหลาย ก็อินทรีย์ ๕ ประการ ตั้งอยู่ได้เพราะการพิจารณาเห็นนั้นแล เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยสาวกผู้ได้สดับ ก็ละอวิชชาในอินทรีย์เหล่านั้น วิชชา[๓]จึงเกิดขึ้น เพราะอวิชชาคลายไป เพราะวิชชาเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นจึงไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น บ้าง เราเป็นนี้ บ้าง เราจักเป็น บ้าง เราจักไม่เป็น บ้าง เราจักมีรูป บ้าง เราจักไม่มีรูป บ้าง เราจักมีสัญญา บ้าง เราจักไม่มีสัญญา บ้าง เราจักมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ บ้าง

สมนุปัสสนาสูตรที่ ๕ จบ

๖. ขันธสูตร
ว่าด้วยขันธ์

[๔๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงขันธ์ ๕ ประการ และอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ เธอทั้งหลายจงฟัง

ขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า รูปขันธ์
๒. เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ
๓. สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงธรรมารมณ์ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๔๗/๒๙๖)

[๒] **อวิชชาธาตุ** ในที่นี้หมายถึงอวิชชาในขณะแห่งชวนจิต (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๔๗/๒๙๖)

[๓] **วิชชา** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตมัคควิชชา (ความรู้แจ้งอรหัตตมรรค) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๔๗/๒๙๗, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๔/๑๓๐)

๔. สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า สังขารขันธ์

๕. วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า วิญญาณขันธ์

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า ขันธ์ ๕ ประการ

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)

๒. เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)

๓. สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)

๔. สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ฯลฯ ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)

๕. วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน

นี้เรียกว่า วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

ขันธสูตรที่ ๖ จบ

๗. โสณสูตร
ว่าด้วยโสณคหบดีบุตร

[๔๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น บุตรของคหบดีชื่อโสณะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับโสณคหบดีบุตรดังนี้ว่า โสณะ ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง พิจารณาเห็นว่า เราเลิศกว่าเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราเสมอเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราด้อยกว่าเขา ด้วยรูปที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ที่เป็นเช่นนี้มิใช่อะไร นอกจากการไม่เห็นความเป็นจริง

พิจารณาเห็นว่า เราเลิศกว่าเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราเสมอเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราด้อยกว่าเขา ด้วยเวทนาที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผัน เป็นธรรมดา ที่เป็นเช่นนี้มิใช่อะไร นอกจากการไม่เห็นความเป็นจริง

พิจารณาเห็นว่า ... ด้วยสัญญาที่ไม่เที่ยง ฯลฯ

พิจารณาเห็นว่า เราเลิศกว่าเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราเสมอเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราด้อยกว่าเขา ด้วยสังขารที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผัน เป็นธรรมดา ที่เป็นเช่นนี้มิใช่อะไร นอกจากการไม่เห็นความเป็นจริง

พิจารณาเห็นว่า เราเลิศกว่าเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราเสมอเขา หรือพิจารณาเห็นว่า เราด้อยกว่าเขา ด้วยวิญญาณที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ที่เป็นเช่นนี้มิใช่อะไร นอกจากการไม่เห็นความเป็นจริง

โสณะ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่พิจารณาเห็นว่า เราเลิศกว่าเขา บ้าง ไม่พิจารณาเห็นว่า เราเสมอเขา บ้าง ไม่พิจารณาเห็นว่า เราด้อยกว่าเขา บ้าง ด้วยรูปที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ที่เป็นเช่นนี้มิใช่อะไร นอกจากการเห็นความเป็นจริง

ไม่พิจารณาเห็นว่า ... ด้วยเวทนาที่ไม่เที่ยง ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นว่า ... ด้วยสัญญาที่ไม่เที่ยง ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นว่า ... ด้วยสังขารที่ไม่เที่ยง ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นว่า เราเลิศกว่าเขา บ้าง ไม่พิจารณาเห็นว่า เราเสมอเขา บ้าง ไม่พิจารณาเห็นว่า เราด้อยกว่าเขา บ้าง ด้วยวิญญาณที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ที่เป็นเช่นนี้มิใช่อะไร นอกจากการเห็นความเป็นจริง

โสณะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

โสณะ เพราะเหตุนั้นแล รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

โสณะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๑]

โสณสูตรที่ ๗ จบ

๘. ทุติยโสณสูตร
ว่าด้วยโสณคหบดีบุตร สูตรที่ ๒

[๕๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น บุตรของคหบดีชื่อโสณะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับโสณคหบดีบุตรดังนี้ว่า

โสณะ ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่รู้ชัดรูป ไม่รู้ชัดความเกิดขึ้นแห่งรูป ไม่รู้ชัดความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป

ไม่รู้ชัดเวทนา ไม่รู้ชัดความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ไม่รู้ชัดความดับแห่งเวทนา ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา

ไม่รู้ชัดสัญญา ฯลฯ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๒/๓๕–๓๗

ไม่รู้ชัดสังขาร ไม่รู้ชัดความเกิดขึ้นแห่งสังขาร ไม่รู้ชัดความดับแห่งสังขาร ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร

ไม่รู้ชัดวิญญาณ ไม่รู้ชัดความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดความดับแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเราไม่จัดว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือไม่จัดว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ ทั้งท่านเหล่านั้นก็ไม่ทำให้แจ้งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

โสณะ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดรูป รู้ชัดความเกิดขึ้นแห่งรูป รู้ชัดความดับแห่งรูป รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป

รู้ชัดเวทนา ...

รู้ชัดสัญญา ...

รู้ชัดสังขาร ...

รู้ชัดวิญญาณ รู้ชัดความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ รู้ชัดความดับแห่งวิญญาณ รู้ชัด ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเราจัดว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ และจัดว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ ทั้งท่านเหล่านั้นก็ทำให้แจ้งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะ หรือประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

ทุติยโสณสูตรที่ ๘ จบ

๙. นันทิกขยสูตร
ว่าด้วยการสิ้นความเพลิดเพลิน

[๕๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นรูปที่ไม่เที่ยงนั่นแลว่า ไม่เที่ยง ความเห็นนั้นของเธอเป็นสัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) เมื่อเธอเห็นโดยชอบ ก็ย่อมเบื่อหน่าย เพราะสิ้นความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

ภิกษุเห็นเวทนาที่ไม่เที่ยงนั่นแลว่า ไม่เที่ยง ความเห็นนั้นของเธอเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อเธอเห็นโดยชอบ ก็ย่อมเบื่อหน่าย เพราะสิ้นความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

ภิกษุเห็นสัญญาที่ไม่เที่ยงนั่นแลว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ

ภิกษุเห็นสังขารที่ไม่เที่ยงนั่นแลว่า ไม่เที่ยง ความเห็นนั้นของเธอเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อเธอเห็นโดยชอบ ก็ย่อมเบื่อหน่าย เพราะสิ้นความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

ภิกษุเห็นวิญญาณที่ไม่เที่ยงนั่นแลว่า ไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อเธอเห็นโดยชอบ ก็ย่อมเบื่อหน่าย เพราะสิ้นความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

นันทิกขยสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ทุติยนันทิกขยสูตร
ว่าด้วยการสิ้นความเพลิดเพลิน สูตรที่ ๒

[๕๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมนสิการรูปโดยแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งรูปตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุมนสิการรูปโดยแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งรูปตามความเป็นจริง ก็ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เพราะสิ้นความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

เธอทั้งหลายจงมนสิการเวทนาโดยแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งเวทนาตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุมนสิการเวทนาโดยแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งเวทนาตามความเป็นจริง ก็ย่อมเบื่อหน่ายในเวทนา เพราะสิ้นความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

เธอทั้งหลายจงมนสิการสัญญาโดยแยบคาย ฯลฯ

เธอทั้งหลายจงมนสิการสังขารโดยแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง แห่งสังขารตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุมนสิการสังขารโดยแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งสังขารตามความเป็นจริง ก็ย่อมเบื่อหน่ายในสังขาร เพราะสิ้น ความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

เธอทั้งหลายจงมนสิการวิญญาณโดยแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุมนสิการวิญญาณโดยแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งวิญญาณตามความเป็นจริง ก็ย่อมเบื่อหน่ายในวิญญาณ เพราะสิ้นความเพลิดเพลินจึงสิ้นความกำหนัด เพราะสิ้นความกำหนัดจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เพราะสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและความกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เราเรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว

ทุติยนันทิกขยสูตรที่ ๑๐ จบ
อัตตทีปวรรคที่ ๕ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อัตตทีปสูตร	๒.	ปฏิปทาสูตร
๓.	อนิจจสูตร	๔.	ทุติยอนิจจสูตร
๕.	สมนุปัสสนาสูตร	๖.	ขันธสูตร
๗.	โสณสูตร	๘.	ทุติยโสณสูตร
๙.	นันทิกขยสูตร	๑๐.	ทุติยนันทิกขยสูตร

มูลปัณณาสก์ จบบริบูรณ์
รวมวรรคที่มีในมูลปัณณาสก์นี้ คือ

๑.	นกุลปิตุวรรค	๒.	อนิจจวรรค
๓.	ภารวรรค	๔.	นตุมหากวรรค
๕.	อัตตทีปวรรค		

รวม ๕ วรรค เรียกว่า ปฐมปัณณาสก์
มัชฌิมปัณณาสก์
๑. อุปยวรรค
หมวดว่าด้วยความเข้าถึง
๑. อุปยสูตร
ว่าด้วยความเข้าถึง

[๕๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเข้าถึง[๑] ไม่ใช่ความหลุดพ้น ความไม่เข้าถึง เป็นความหลุดพ้น

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณที่เข้าถึงรูป เมื่อตั้งอยู่ ก็พึงมีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวย ความเพลิดเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้

ฯลฯ

วิญญาณที่เข้าถึงสังขาร เมื่อตั้งอยู่ ก็พึงมีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวย ความเพลิดเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้เลยที่ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติการมา การไป การจุติ การอุบัติ หรือความเจริญงอกงามไพบูลย์แห่งวิญญาณ เว้นจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร

---

[๑] **ความเข้าถึง** ในที่นี้หมายถึงเข้าถึงขันธ์ ๕ ด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฏฐิ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๒๙๘)

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกำหนัดในรูปธาตุ ภิกษุละได้แล้ว เพราะละความกำหนัดได้ อารมณ์จึงขาดสูญ ที่ตั้งแห่งวิญญาณก็ไม่มี

ถ้าความกำหนัดในเวทนาธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในสัญญาธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในสังขารธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในวิญญาณธาตุ ภิกษุละได้แล้ว เพราะละความกำหนัดได้ อารมณ์จึงขาดสูญ ที่ตั้งแห่งวิญญาณก็ไม่มี วิญญาณที่ไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่งอกงาม ไม่ปรุงแต่ง[๑] หลุดพ้นไป เพราะหลุดพ้นจึงตั้งมั่น เพราะตั้งมั่นจึงสันโดษ เพราะสันโดษจึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้งย่อมดับไปเอง ภิกษุนั้นรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อุปยสูตรที่ ๑ จบ

๒. พีชสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยพืช

[๕๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พืช ๕ ชนิดนี้ คือ

๑.	พืชเกิดจากเหง้า	๒.	พืชเกิดจากลำต้น
๓.	พืชเกิดจากตา	๔.	พืชเกิดจากยอด
๕.	พืชเกิดจากเมล็ด		

ภิกษุทั้งหลาย ก็พืช ๕ ชนิดนี้ ไม่แตกหัก ไม่เสียหาย ไม่ถูกลมและแดดทำลาย มีแก่นสาร ถูกเก็บไว้อย่างดี แต่ไม่มีดิน ไม่มีน้ำ พืช ๕ ชนิดนี้พึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ก็พืช ๕ ชนิดนี้ ไม่แตกหัก ฯลฯ ถูกเก็บไว้อย่างดี และมีดิน มีน้ำ พืช ๕ ชนิดนี้พึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ

ได้ พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเห็นวิญญาณฐิติ ๔[๒] เหมือนปฐวีธาตุ พึงเห็น ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเหมือนอาโปธาตุ พึงเห็นวิญญาณพร้อมด้วยอาหาร[๓] เหมือนพืช ๕ ชนิด

---

[๑] **ไม่ปรุงแต่ง** ในที่นี้หมายถึงไม่ปรุงแต่งปฏิสนธิ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๒๙๙)

[๒] **วิญญาณฐิติ ๔** ได้แก่ ขันธ์ ๔ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๕๔/๒๙๙)

[๓] **วิญญาณพร้อมด้วยอาหาร** หมายถึงกรรมวิญญาณ ได้แก่ วิญญาณที่สหรคตด้วยตัณหาและทิฏฐิที่มีความแปรผันเป็นอารมณ์พร้อมด้วยปัจจัยมีอวิชชาและอโยนิโสมนสิการเป็นต้น (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๒๙๙, สำ.ฏีกา (บาลี) ๒/๗/๒๕๒, ๕๔/๒๖๖)

วิญญาณที่เข้าถึงรูป เมื่อตั้งอยู่ ก็พึงมีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวยความเพลิดเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้

วิญญาณที่เข้าถึงเวทนา เมื่อตั้งอยู่ ฯลฯ เข้าไปเสพเสวยความเพลิดเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้

วิญญาณที่เข้าถึงสัญญา ฯลฯ

วิญญาณที่เข้าถึงสังขาร เมื่อตั้งอยู่ ก็พึงมีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวยความเพลิดเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติการมา การไป การจุติ การอุบัติ หรือความเจริญงอกงามไพบูลย์แห่งวิญญาณ เว้นจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกำหนัดในรูปธาตุ ภิกษุละได้แล้ว เพราะละความ

กำหนัดได้ อารมณ์จึงขาดสูญ ที่ตั้งแห่งวิญญาณก็ไม่มี

ถ้าความกำหนัดในเวทนาธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในสัญญาธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในสังขารธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในวิญญาณธาตุ ภิกษุละได้แล้ว เพราะละความกำหนัดได้ อารมณ์จึงขาดสูญ ที่ตั้งแห่งวิญญาณก็ไม่มี วิญญาณที่ไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่งอกงาม ไม่ปรุงแต่งปฏิสนธิ หลุดพ้นไป เพราะหลุดพ้นจึงตั้งมั่น เพราะตั้งมั่นจึงสันโดษ เพราะสันโดษจึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้งย่อมดับไปเอง ภิกษุนั้นรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว ฯลฯ ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

พีชสูตรที่ ๒ จบ

๓. อุทานสูตร
ว่าด้วยการเปล่งอุทาน

[๕๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานว่า ภิกษุผู้น้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้ากรรมสังขาร (การปรุงแต่งกรรม) จักไม่ได้มีแล้ว ปฏิสนธิของเราก็จักไม่มี พึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์(สังโยชน์เบื้องต่ำ)ได้

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุผู้น้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี

แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้ากรรมสังขารจักไม่ได้มีแล้ว ปฏิสนธิของเราก็จักไม่มี พึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ฯลฯ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็น

รูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

เธอไม่รู้ชัดรูปที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า รูปไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดเวทนาที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า เวทนาไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดสัญญาที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า สัญญาไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดสังขารที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า สังขารไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดวิญญาณที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า วิญญาณไม่เที่ยง

เธอไม่รู้ชัดรูปที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นทุกข์ ... เวทนาที่เป็นทุกข์ ... สัญญาที่เป็นทุกข์ ... สังขารที่เป็นทุกข์ ... ไม่รู้ชัดวิญญาณที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นทุกข์

เธอไม่รู้ชัดรูปที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นอนัตตา ... เวทนาที่ เป็นอนัตตา ... สัญญาที่เป็นอนัตตา ... สังขารที่เป็นอนัตตา ... ไม่รู้ชัดวิญญาณ ที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นอนัตตา

เธอไม่รู้ชัดรูปที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า รูปถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... เวทนาที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... สัญญาที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... สังขารที่ถูกปัจจัย ปรุงแต่ง ... ไม่รู้ชัดวิญญาณที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า วิญญาณถูกปัจจัยปรุงแต่ง

เธอไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า รูปจักมี ... เวทนาจักมี ... สัญญาจักมี ... สังขารจักมี ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า วิญญาณจักมี

ภิกษุ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ... ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา

เธอรู้ชัดรูปที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า รูปไม่เที่ยง ... เวทนาไม่เที่ยง ... สัญญาไม่เที่ยง ... สังขารไม่เที่ยง รู้ชัดวิญญาณที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า วิญญาณไม่เที่ยง

รู้ชัดรูปที่เป็นทุกข์ ... รู้ชัดวิญญาณที่เป็นทุกข์ ...

รู้ชัดรูปที่เป็นอนัตตา ... รู้ชัดวิญญาณที่เป็นอนัตตา ...

รู้ชัดรูปที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... รู้ชัดวิญญาณที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็น จริงว่า วิญญาณถูกปัจจัยปรุงแต่ง

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า รูปจักมี ... เวทนาจักมี ... สัญญาจักมี ... สังขารจักมี รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า วิญญาณจักมี

เพราะความไม่มีรูป เพราะความไม่มีเวทนา เพราะความไม่มีสัญญา เพราะความไม่มีสังขาร เพราะความไม่มีวิญญาณ ภิกษุนั้นเมื่อน้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้ากรรมสังขารจักไม่ได้มีแล้ว ปฏิสนธิของเราก็จักไม่มี พึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้อย่างนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้น้อมใจไปอย่างนี้ พึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ ก็เมื่อภิกษุรู้ เห็นอย่างไร อาสวะทั้งหลายจึงจะสิ้นไปตามลำดับ

ภิกษุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ย่อมสะดุ้งในที่ไม่ควรสะดุ้ง ก็ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ย่อมสะดุ้งอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้ากรรม-สังขารจักไม่ได้มีแล้ว ปฏิสนธิของเราก็จักไม่มี

ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ ไม่สะดุ้งในที่ไม่ควรสะดุ้ง ก็อริยสาวกผู้ได้สดับ ไม่สะดุ้งอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้ากรรมสังขารจักไม่ได้มีแล้ว ปฏิสนธิของเราก็จักไม่มี

วิญญาณที่เข้าถึงรูปก็ดี เมื่อตั้งอยู่ ก็พึงมีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวยความเพลิดเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้

วิญญาณที่เข้าถึงเวทนาก็ดี ฯลฯ

วิญญาณที่เข้าถึงสัญญาก็ดี ฯลฯ

วิญญาณที่เข้าถึงสังขารก็ดี เมื่อตั้งอยู่ ก็พึงมีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวยความเพลิดเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้

ภิกษุ เป็นไปไม่ได้เลยที่ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติการมา การไป การจุติ การอุบัติ หรือความเจริญงอกงามไพบูลย์แห่งวิญญาณ เว้นจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร

ภิกษุ ถ้าความกำหนัดในรูปธาตุ ภิกษุละได้แล้ว เพราะละความกำหนัดได้ อารมณ์จึงขาดสูญ

ถ้าความกำหนัดในเวทนาธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในสัญญาธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในสังขารธาตุ ...

ถ้าความกำหนัดในวิญญาณธาตุ ภิกษุละได้แล้ว เพราะละความกำหนัดได้ อารมณ์จึงขาดสูญ ที่ตั้งแห่งวิญญาณก็ไม่มี วิญญาณที่ไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่งอกงาม ไม่ปรุงแต่งปฏิสนธิ หลุดพ้นไป เพราะหลุดพ้นจึงตั้งมั่น เพราะตั้งมั่นจึงสันโดษ เพราะสันโดษจึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้งย่อมดับไปเอง ภิกษุนั้นรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว ฯลฯ ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปตามลำดับ

อุทานสูตรที่ ๓ จบ

๔. อุปาทานปริปวัตตนสูตร
ว่าด้วยอุปาทานขันธ์เวียนรอบ

[๕๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)

๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)

๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)

๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)

๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

ตราบใด เรายังไม่รู้ชัดอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ โดยเวียนรอบ ๔ ครั้งตามความเป็นจริง ตราบนั้นเราก็ไม่ยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์

แต่เมื่อใด เรารู้ชัดอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ โดยเวียนรอบ ๔ ครั้งตามความเป็นจริง เมื่อนั้น เราจึงจะยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบซึ่งสัมมาสัมโพธิ-ญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก ฯลฯ เทวดาและมนุษย์

เวียนรอบ ๔ ครั้ง เป็นอย่างไร

คือ เรารู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับแห่งรูป ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ เรารู้ชัดวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

รูป เป็นอย่างไร

คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔

นี้เรียกว่า รูป

เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร ความเกิดขึ้นแห่งรูปจึงมี เพราะความดับแห่งอาหาร ความดับแห่งรูปจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับ แห่งรูป และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูปอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูป สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับ แห่งรูป และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูปอย่างนี้ เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับไป เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นรูป สมณะ หรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

เวทนา เป็นอย่างไร

คือ เวทนา ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. จักขุสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส)
๒. โสตสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากโสตสัมผัส)
๓. ฆานสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากฆานสัมผัส)
๔. ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากชิวหาสัมผัส)
๕. กายสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากกายสัมผัส)
๖. มโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากมโนสัมผัส)

นี้เรียกว่า เวทนา

เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาจึงมี เพราะความดับแห่งผัสสะ ความดับแห่งเวทนาจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่านึ่งรู้ชัดเวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่านึ่งรู้ชัดเวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

สัญญา เป็นอย่างไร

คือ สัญญา ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. รูปสัญญา (ความหมายรู้รูป)
๒. สัททสัญญา (ความหมายรู้เสียง)
๓. คันธสัญญา (ความหมายรู้กลิ่น)
๔. รสสัญญา (ความหมายรู้รส)
๕. โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้โผฏฐัพพะ)
๖. ธัมมสัญญา (ความหมายรู้ธรรมารมณ์)

นี้เรียกว่า สัญญา

เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาจึงมี เพราะความดับแห่งผัสสะ ความดับแห่งสัญญาจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญา คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

สังขาร เป็นอย่างไร

คือ เจตนา ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. รูปสัญเจตนา (ความจำนงรูป)
๒. สัททสัญเจตนา (ความจำนงเสียง)
๓. คันธสัญเจตนา (ความจำนงกลิ่น)
๔. รสสัญเจตนา (ความจำนงรส)
๕. โผฏฐัพพสัญเจตนา (ความจำนงโผฏฐัพพะ)
๖. ธัมมสัญเจตนา (ความจำนงธรรมารมณ์)

นี้เรียกว่า สังขาร

เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารจึงมี เพราะความดับแห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดสังขาร ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร ความดับแห่งสังขาร และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับสังขารทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดสังขาร ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร ความดับแห่งสังขาร และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้แล้ว เป็นผู้หลุดพ้น เพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับไป ไม่ยึดมั่นถือมั่นสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

วิญญาณ เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณ ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. จักขุวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางตา)

๒. โสตวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางหู)

๓. ฆานวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางจมูก)

๔. ชิวหาวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางลิ้น)

๕. กายวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางกาย)

๖. มโนวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางใจ)

นี้เรียกว่า วิญญาณ

เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณจึงมี เพราะความดับแห่งนามรูป ความดับแห่งวิญญาณจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับไป ไม่ยึดมั่นถือมั่น วิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

อุปาทานปริปวัตตนสูตรที่ ๔ จบ

๕. สัตตัฏฐานสูตร
ว่าด้วยฐานะ ๗ ประการ

[๕๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ ผู้เพ่งพินิจโดยวิธี ๓ วิธี เราเรียกว่า อุดมบุรุษ ผู้หมดกิเลสโดยสิ้นเชิง อยู่จบพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้

ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. รู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับแห่งรูป ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป คุณแห่งรูป โทษแห่งรูป และเครื่องสลัดออกจากรูป

๒. รู้ชัดเวทนา ฯลฯ

๓. รู้ชัดสัญญา ฯลฯ

๔. รู้ชัดสังขาร ฯลฯ

๕. รู้ชัดวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ คุณแห่งวิญญาณ โทษแห่งวิญญาณ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ

รูป เป็นอย่างไร

คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔

นี้เรียกว่า รูป

เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร ความเกิดขึ้นแห่งรูปจึงมี เพราะความดับแห่งอาหาร ความดับแห่งรูปจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยรูปเกิดขึ้น นี้เป็นคุณของรูป สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของรูป ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในรูป นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากรูป

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับ แห่งรูป ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป คุณแห่งรูป โทษแห่งรูป และเครื่องสลัดออกจากรูปอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูป สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้

ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับแห่งรูป ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป คุณแห่งรูป โทษแห่งรูป และเครื่องสลัดออกจากรูปอย่างนี้แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับไป เพราะไม่ถือมั่นรูป สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

เวทนา เป็นอย่างไร

คือ เวทนา ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. จักขุสัมผัสสชาเวทนา

ฯลฯ

๖. มโนสัมผัสสชาเวทนา

นี้เรียกว่า เวทนา

เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาจึงมี เพราะความดับแห่งผัสสะ ความดับแห่งเวทนาจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยเวทนาเกิดขึ้น นี้เป็นคุณแห่งเวทนา สภาพที่เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษแห่งเวทนา ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในเวทนา นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนา

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดเวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา คุณแห่งเวทนา โทษแห่งเวทนา และเครื่องสลัดออกจากเวทนาอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดเวทนา ฯลฯ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

สัญญา เป็นอย่างไร

คือ สัญญา ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. รูปสัญญา ๒. สัททสัญญา

๓. คันธสัญญา ๔. รสสัญญา

๕. โผฏฐัพพสัญญา ๖. ธัมมสัญญา

นี้เรียกว่า สัญญา

เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาจึงมี เพราะความดับแห่งผัสสะ ความดับแห่งสัญญาจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญา คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

ฯลฯ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

สังขาร เป็นอย่างไร

คือ เจตนา ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. รูปสัญเจตนา ฯลฯ ๖. ธัมมสัญเจตนา

นี้เรียกว่า สังขาร

เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารจึงมี เพราะความดับแห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยสังขารเกิดขึ้น นี้เป็นคุณแห่งสังขาร สภาพที่สังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษแห่งสังขาร ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในสังขารทั้งหลาย นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากสังขาร

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดสังขาร ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร ความดับแห่งสังขาร ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร ฯลฯ ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้ ฯลฯ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

วิญญาณ เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณ ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. จักขุวิญญาณ ๒. โสตวิญญาณ
๓. ฆานวิญญาณ ๔. ชิวหาวิญญาณ
๕. กายวิญญาณ ๖. มโนวิญญาณ

นี้เรียกว่า วิญญาณ

เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณจึงมี เพราะความดับแห่งนามรูป ความดับแห่งวิญญาณจึงมี

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยวิญญาณเกิดขึ้น นี้เป็นคุณแห่งวิญญาณ สภาพที่วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษแห่งวิญญาณ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวิญญาณ นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ คุณแห่งวิญญาณ โทษแห่งวิญญาณ เครื่องสลัดออกจาก

วิญญาณอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่ามั่นคงในธรรมวินัยนี้

ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดรู้ชัดวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ คุณแห่งวิญญาณ โทษแห่งวิญญาณ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณอย่างนี้แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ เพราะไม่ถือมั่นวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก

ภิกษุชื่อว่าผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ เป็นอย่างนี้

ภิกษุผู้เพ่งพินิจโดยวิธี ๓ วิธี เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เพ่งพินิจเป็นธาตุ

๒. เพ่งพินิจเป็นอายตนะ

๓. เพ่งพินิจเป็นปฏิจจสมุปบาท

ภิกษุชื่อว่าผู้เพ่งพินิจโดยวิธี ๓ วิธี เป็นอย่างนี้

ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ ผู้เพ่งพินิจโดยวิธี ๓ วิธี เราเรียกว่า อุดมบุรุษ ผู้หมดกิเลสโดยสิ้นเชิง อยู่จบพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้

สัตตัฏฐานสูตรที่ ๕ จบ

๖. สัมมาสัมพุทธสูตร
ว่าด้วยเหตุที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

[๕๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หลุดพ้นแล้วเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ เพราะไม่ถือมั่นรูป บัณฑิตจึงเรียกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แม้ภิกษุผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ เพราะไม่ถือมั่นรูป เราก็เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าหลุดพ้นแล้วเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ เพราะไม่ถือมั่นเวทนา บัณฑิตจึงเรียกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แม้ภิกษุผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย ฯลฯ เราก็เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าหลุดพ้นแล้วเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ เพราะไม่ถือมั่นสัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ บัณฑิตจึงเรียกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แม้ภิกษุผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ เพราะไม่ถือมั่นวิญญาณ เราก็เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ในเรื่องนั้นจะผิดแผกแตกต่างกันอย่างไร คือ ระหว่างพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ากับภิกษุผู้หลุดพ้นด้วยปัญญามีอะไรต่างกัน

ภิกษุทั้งหลายพากันกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เฉพาะพระผู้มีพระภาค เท่านั้นที่จะทรงอธิบายเนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นให้แจ่มแจ้ง ภิกษุทั้งหลายฟังต่อจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจ ให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทำให้รู้จักทางที่ใคร ๆ ไม่รู้จัก บอกทางที่ยังไม่มีใครบอก เป็นผู้รู้จักทาง รู้แจ้งทาง ฉลาดในทาง ภิกษุทั้งหลาย ส่วนเหล่าสาวกในบัดนี้ เป็นผู้ดำเนินไปตามทางอยู่ เป็นผู้ตามมาในภายหลัง

นี้แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่างพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ากับภิกษุผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา

สัมมาสัมพุทธสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนัตตลักขณสูตร[๑]
ว่าด้วยลักษณะแห่งอนัตตา

[๕๙] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกพระปัญจวัคคีย์มาตรัสว่า ฯลฯ แล้วได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราจงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่า รูปของเราจงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น

เวทนาเป็นอนัตตา ถ้าเวทนานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ เวทนานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในเวทนาว่า เวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้ เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น ก็เพราะเวทนาเป็นอนัตตา ฉะนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในเวทนาว่า เวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้ เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น

สัญญาเป็นอนัตตา ฯลฯ

---

[๑] วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๑

สังขารเป็นอนัตตา ถ้าสังขารนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ สังขารนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในสังขารว่า สังขารของเราจงเป็นอย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น ก็เพราะสังขารเป็นอนัตตา ฉะนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในสังขารว่า สังขารของเราจงเป็นอย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น

วิญญาณเป็นอนัตตา ถ้าวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ วิญญาณนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในวิญญาณว่า วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น ก็เพราะวิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในวิญญาณว่า วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือ ใกล้ก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือ ใกล้ก็ตาม สังขารทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนัตตลักขณสูตรนี้จบแล้ว พระปัญจวัคคีย์มีใจยินดี ต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวยยากรณภาษิตนี้อยู่ พระปัญจวัคคีย์ก็มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น

อนัตตลักขณสูตรที่ ๗ จบ

๘. มหาลิสูตร
ว่าด้วยเจ้ามหาลิ

[๖๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลิเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านปูรณะ กัสสปะกล่าวอย่างนี้ว่า ความเศร้าหมอง ของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เศร้าหมอง เอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มี ปัจจัย บริสุทธิ์เอง ในเรื่องนี้พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มหาลิ ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย มีเหตุ มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย จึงเศร้าหมอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย มีเหตุ มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย จึงบริสุทธิ์

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เหตุปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างไร สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย เศร้าหมองอย่างไร

มหาลิ หากรูปนี้จักได้เป็นทุกข์ส่วนเดียว มีแต่ทุกข์ติดตาม หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขบ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงติดใจในรูป แต่เพราะรูปเป็นสุข มีสุขติดตาม หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสมอไป ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในรูป เพราะกำหนัดจึงถูกรูปผูกไว้ เพราะถูกรูปผูกไว้จึง

เศร้าหมอง นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัยจึงเศร้าหมองอย่างนี้

หากเวทนานี้จักได้เป็นทุกข์ส่วนเดียว มีแต่ทุกข์ติดตาม หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขบ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงติดใจในเวทนา แต่เพราะเวทนาเป็นสุข มีสุขติดตาม หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสมอไป ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในเวทนา เพราะกำหนัดจึงถูกเวทนาผูกไว้ เพราะถูกเวทนาผูกไว้จึงเศร้าหมอง นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัยจึงเศร้าหมองอย่างนี้

หากสัญญานี้ ฯลฯ

หากสังขารนี้จักได้เป็นทุกข์ส่วนเดียว มีแต่ทุกข์ติดตาม หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขบ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงติดใจในสังขาร แต่เพราะสังขารเป็นสุข มีสุขติดตาม หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสมอไป ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในสังขาร เพราะกำหนัดจึงถูกสังขารผูกไว้ เพราะถูกสังขารผูกไว้จึงเศร้าหมอง นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัยจึงเศร้าหมองอย่างนี้

หากวิญญาณนี้จักได้เป็นทุกข์ส่วนเดียว มีแต่ทุกข์ติดตาม หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขบ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงติดใจในวิญญาณ แต่เพราะวิญญาณเป็นสุข มีสุขติดตาม หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสมอไป ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในวิญญาณ เพราะกำหนัดจึงถูกวิญญาณผูกไว้ เพราะ ถูกวิญญาณผูกไว้จึงเศร้าหมอง นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัยจึงเศร้าหมองอย่างนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ส่วนเหตุปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างไร สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัยบริสุทธิ์อย่างไร

มหาลิ หากรูปนี้จักได้เป็นสุขส่วนเดียว มีแต่สุขติดตาม หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์บ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงเบื่อหน่ายในรูป แต่เพราะรูปเป็นทุกข์ มีทุกข์ติดตาม หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขเสมอไป ฉะนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในรูป เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงบริสุทธิ์ นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัยจึงบริสุทธิ์อย่างนี้

หากเวทนานี้จักได้เป็นสุขส่วนเดียว ฯลฯ

หากสัญญานี้จักได้เป็นสุขส่วนเดียว ฯลฯ

หากสังขารนี้จักได้เป็นสุขส่วนเดียว ฯลฯ

หากวิญญาณนี้จักได้เป็นสุขส่วนเดียว มีแต่สุขติดตาม หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์บ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึงเบื่อหน่ายในวิญญาณ แต่เพราะวิญญาณเป็นทุกข์ มีทุกข์ติดตาม หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขเสมอไป ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อม

คลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงบริสุทธิ์ นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัยจึงบริสุทธิ์อย่างนี้

มหาลิสูตรที่ ๘ จบ

๙. อาทิตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นของร้อน

[๖๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ณ ที่นั้นแล ฯลฯ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นของร้อน เวทนาเป็นของร้อน สัญญาเป็นของร้อน สังขารเป็นของร้อน วิญญาณเป็นของร้อน

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัด ว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อาทิตตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. นิรุตติปถสูตร
ว่าด้วยหลักภาษา

[๖๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ณ ที่นั้นแล ฯลฯ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย หลักการ ๓ ประการนี้ คือ (๑) หลักภาษา (๒) หลักการตั้งชื่อ (๓) หลักการบัญญัติ ไม่ได้ ถูกทอดทิ้ง ไม่เคยถูกทอดทิ้ง ย่อมไม่ถูกทอดทิ้ง จักไม่ถูกทอดทิ้ง ไม่ถูกสมณ-พราหมณ์ผู้เป็นวิญญูชนคัดค้านแล้ว

หลักการ ๓ ประการ เป็นอย่างไร คือ

๑. รูปใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว เรียกรูปนั้นว่า ได้มีแล้ว ตั้งชื่อรูปนั้นว่า ได้มีแล้ว บัญญัติรูปนั้นว่า ได้มีแล้ว (แต่) ไม่เรียกรูปนั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกรูปนั้นว่า จักมี

เวทนาใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว เรียกเวทนานั้นว่า ได้มีแล้ว ตั้งชื่อเวทนานั้นว่า ได้มีแล้ว บัญญัติเวทนานั้นว่า ได้มีแล้ว (แต่) ไม่เรียกเวทนานั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกเวทนานั้นว่า จักมี

สัญญาใด ฯลฯ

สังขารเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว เรียกสังขารนั้นว่า ได้มีแล้ว ตั้งชื่อสังขารนั้นว่า ได้มีแล้ว บัญญัติสังขารเหล่านั้นว่า ได้มีแล้ว (แต่) ไม่เรียกสังขารเหล่านั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกสังขารเหล่านั้นว่า จักมี

วิญญาณใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว เรียกวิญญาณนั้นว่า ได้มีแล้ว ตั้งชื่อวิญญาณนั้นว่า ได้มีแล้ว บัญญัติวิญญาณนั้นว่า ได้มีแล้ว (แต่) ไม่เรียกวิญญาณนั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกวิญญาณนั้นว่า จักมี

๒. รูปยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ เรียกรูปนั้นว่า จักมี ตั้งชื่อรูปนั้นว่า จักมี และบัญญัติรูปนั้นว่า จักมี (แต่) ไม่เรียกรูปนั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกรูปนั้นว่า ได้มีแล้ว

เวทนาใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ เรียกเวทนานั้นว่า จักมี ตั้งชื่อเวทนานั้นว่า จักมี และบัญญัติเวทนานั้นว่า จักมี (แต่) ไม่เรียกเวทนานั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกเวทนานั้นว่า ได้มีแล้ว

สัญญาใด ฯลฯ

สังขารเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ เรียกสังขารเหล่านั้นว่า จักมี ตั้งชื่อสังขารเหล่านั้นว่า จักมี และบัญญัติสังขารเหล่านั้นว่า จักมี (แต่) ไม่เรียกสังขารเหล่านั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกสังขารเหล่านั้นว่า ได้มีแล้ว

วิญญาณใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ เรียกวิญญาณนั้นว่า จักมี ตั้งชื่อวิญญาณนั้นว่า จักมี และบัญญัติวิญญาณนั้นว่า จักมี (แต่) ไม่เรียกวิญญาณนั้นว่า มีอยู่ ไม่เรียกวิญญาณนั้นว่า มีแล้ว

๓. รูปใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว เรียกรูปนั้นว่า มีอยู่ ตั้งชื่อรูปนั้นว่า มีอยู่ และบัญญัติรูปนั้นว่า มีอยู่ (แต่) ไม่เรียกรูปนั้นว่า ได้มีแล้ว ไม่เรียกรูปนั้นว่า จักมี

เวทนาใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว เรียกเวทนานั้นว่า มีอยู่ ตั้งชื่อเวทนานั้นว่า มีอยู่ และบัญญัติเวทนานั้นว่า มีอยู่ (แต่) ไม่เรียกเวทนานั้นว่า ได้มีแล้ว ไม่เรียกเวทนานั้นว่า จักมี

สัญญาใด ฯลฯ

สังขารเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว เรียกสังขารเหล่านั้นว่า มีอยู่ ตั้งชื่อสังขารเหล่านั้นว่า มีอยู่ และบัญญัติสังขารเหล่านั้นว่า มีอยู่ (แต่) ไม่เรียกสังขารเหล่านั้นว่า ได้มีแล้ว ไม่เรียก สังขารเหล่านั้นว่า จักมี

วิญญาณใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว เรียกวิญญาณนั้นว่า มีอยู่ ตั้งชื่อวิญญาณนั้นว่า มีอยู่ และบัญญัติวิญญาณนั้นว่า มีอยู่ (แต่) ไม่เรียกวิญญาณนั้นว่า ได้มีแล้ว ไม่เรียกวิญญาณนั้นว่า จักมี

ภิกษุทั้งหลาย หลักการ ๓ ประการ คือ (๑) หลักภาษา (๒) หลักการตั้งชื่อ (๓) หลักการบัญญัติ ไม่ได้ถูกทอดทิ้ง ไม่เคยถูกทอดทิ้ง ย่อมไม่ถูกทอดทิ้ง จักไม่ถูกทอดทิ้ง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้เป็นวิญญูชนคัดค้านแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย แม้ชนชาวอุกกลชนบท กับชนชาววัสสภัญญชนบททั้ง ๒ พวก นั้นเป็นผู้มีอเหตุกวาทะ[๑] เป็นผู้มีอกิริยวาทะ[๒] เป็นผู้มีนัตถิกวาทะ[๓] ก็ได้สำคัญว่าหลักการ ๓ ประการ คือ (๑) หลักภาษา (๒) หลักการตั้งชื่อ (๓) หลักการบัญญัติ ไม่ควรติเตียน ไม่ควรคัดค้าน ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกลัวถูกนินทาใส่โทษ และถูกคัดค้าน

นิรุตติปถสูตรที่ ๑๐ จบ
อุปยวรรคที่ ๑ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อุปยสูตร	๒.	พีชสูตร
๓.	อุทานสูตร	๔.	อุปาทานปริปวัตตนสูตร
๕.	สัตตัฏฐานสูตร	๖.	สัมมาสัมพุทธสูตร
๗.	อนัตตลักขณสูตร	๘.	มหาลิสูตร
๙.	อาทิตตสูตร	๑๐.	นิรุตติปถสูตร

๒. อรหันตวรรค
หมวดว่าด้วยพระอรหันต์
๑. อุปาทิยมานสูตร
ว่าด้วยผู้ยึดมั่นขันธ์

[๖๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ บุคคลเมื่อยึดมั่น[๔] ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

---

[๑] **อเหตุกวาทะ** หมายถึงลัทธิที่ปฏิเสธเหตุปัจจัยที่ทำให้สัตว์บริสุทธิ์ หรือเศร้าหมอง (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๒/๓๐๗)

[๒] **อกิริยวาทะ** หมายถึงลัทธิที่ถือว่าการกระทำทุกอย่างไม่มีผล ทำดีก็ไม่ได้ดี ทำชั่วก็ไม่ได้ชั่ว เป็นความเห็นที่ปฏิเสธกฎแห่งกรรม (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๒/๓๐๗, ที.สี.อ. (บาลี) ๑๖๖/๑๔๕)

[๓] **นัตถิกวาทะ** หมายถึงลัทธิที่ถือว่าไม่มีเหตุปัจจัยที่ทำให้สัตว์บริสุทธิ์หรือเศร้าหมอง (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๒/๓๐๗, ที.สี.อ. (บาลี) ๑๖๘/๑๔๖)

[๔] **ยึดมั่น** ในที่นี้หมายถึงยึดมั่นด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฏฐิ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๓/๓๐๘)

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลเมื่อยึดมั่นรูปก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อยึดมั่นเวทนาก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อยึดมั่นสัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ เมื่อยึดมั่นวิญญาณก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว บุคคลเมื่อยึดมั่นรูปก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อยึดมั่นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร เมื่อยึดมั่นวิญญาณก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ครั้งนั้น ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วจากไป ต่อมา ภิกษุนั้นก็หลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ไม่นานนักได้ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

อุปาทิยมานสูตรที่ ๑ จบ

๒. มัญญมานสูตร
ว่าด้วยผู้กำหนดหมายขันธ์

[๖๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดง ธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ฯลฯ มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ บุคคลเมื่อกำหนดหมาย[๑] ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่กำหนดหมายก็พ้นจากมารผู้มีบาป

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลเมื่อกำหนดหมายรูป ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่กำหนดหมายก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อกำหนดหมายเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เมื่อกำหนดหมายวิญญาณก็ถูกมารผูดมัดไว้

---

[๑] **กำหนดหมาย** ในที่นี้หมายถึงกำหนดหมายด้วยตัณหา มานะ และทิฏฐิ (ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๔/๓๐๘)

เมื่อไม่กำหนดหมายก็พ้นจากมารผู้มีบาป ... ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวแล้วอย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว บุคคลเมื่อกำหนดหมายรูป ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่กำหนดหมายก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อกำหนดหมายเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เมื่อกำหนดหมายวิญญาณก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่กำหนดหมาย ก็พ้นจากมารผู้มีบาป

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

มัญญมานสูตรที่ ๒ จบ

๓. อภินันทมานสูตร
ว่าด้วยผู้เพลิดเพลินขันธ์

[๖๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ฯลฯ อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ บุคคลเมื่อเพลิดเพลิน[๑] ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่เพลิดเพลินก็พ้นจากมารผู้มีบาป

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลเมื่อเพลิดเพลินรูป ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่เพลิดเพลินก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อเพลิดเพลินเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เมื่อเพลิดเพลินวิญญาณ ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป

ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวแล้วอย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว บุคคลเมื่อเพลิดเพลินรูป ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่เพลิดเพลินก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อเพลิดเพลินเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เมื่อเพลิดเพลินวิญญาณ ก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่เพลิดเพลินก็พ้นจากมารผู้มีบาป

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

---

[๑] **เพลิดเพลิน** ในที่นี้หมายถึงเพลิดเพลินด้วยตัณหา มานะ และทิฏฐิ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๓๐๘)

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

อภินันทมานสูตรที่ ๓ จบ

๔. อนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๖๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ฯลฯ มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่เถิด

ภิกษุ สิ่งใดไม่เที่ยง เธอพึงละความพอใจ[๑] ในสิ่งนั้น

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปไม่เที่ยง ข้าพระองค์พึงละความพอใจในรูปนั้น

เวทนา ... สัญญา ...สังขาร ... วิญญาณไม่เที่ยง ข้าพระองค์พึงละความพอใจในวิญญาณนั้น ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว รูปไม่เที่ยง เธอพึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณไม่เที่ยง เธอพึงละความพอใจในวิญญาณนั้น

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

อนิจจสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

[๖๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ฯลฯ มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอพึงละความพอใจในสิ่งนั้น

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

---

[๑] **ความพอใจ** ในที่นี้หมายถึงความพอใจด้วยอำนาจตัณหา (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๓๐๘)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปเป็นทุกข์ ข้าพระองค์พึงละความพอใจในรูปนั้น

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นทุกข์ ข้าพระองค์พึงละความพอใจ ในวิญญาณนั้น ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว รูปเป็นทุกข์ เธอพึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นทุกข์ เธอพึงละความพอใจในวิญญาณนั้น

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

ทุกขสูตรที่ ๕ จบ

๖. อนัตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

[๖๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ฯลฯ มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอพึงละความพอใจในสิ่งนั้น

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปเป็นอนัตตา ข้าพระองค์พึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นอนัตตา ข้าพระองค์พึงละความพอใจในวิญญาณนั้น ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว รูปเป็นอนัตตา เธอพึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นอนัตตา เธอพึงละความพอใจในวิญญาณนั้น

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

อนัตตสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนัตตนิยสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอัตตา

[๖๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ฯลฯ มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ สิ่งใดไม่เนื่องด้วยอัตตา เธอพึงละความพอใจในสิ่งนั้น

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปไม่ใช่สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา ข้าพระองค์พึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณไม่ใช่สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา ข้าพระองค์พึงละความพอใจในวิญญาณนั้น ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว รูปไม่ใช่สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา เธอพึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณไม่ใช่สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา เธอพึงละความพอใจในวิญญาณนั้น

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

อนัตตนิยสูตรที่ ๗ จบ

๘. รชนียสัญจิตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่จูงใจให้กำหนัด

[๗๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ฯลฯ มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ สิ่งใดจูงใจให้กำหนัด เธอพึงละความพอใจในสิ่งนั้น

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว

ภิกษุ ก็เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปเป็นสิ่งจูงใจให้กำหนัด ข้าพระองค์พึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นสิ่งจูงใจให้กำหนัด ข้าพระองค์พึงละความพอใจในวิญญาณนั้น ข้าพระองค์เข้าใจเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้อย่างนี้

ดีละ ดีละ ภิกษุ ดีแท้ ภิกษุ เธอเข้าใจเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารได้ดีแล้ว รูปเป็นสิ่งจูงใจให้กำหนัด เธอพึงละความพอใจในรูปนั้น เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นสิ่งจูงใจให้กำหนัด เธอพึงละความพอใจในวิญญาณนั้น

ภิกษุ เธอพึงทราบเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวไว้อย่างย่อโดยพิสดารอย่างนี้

ฯลฯ

อนึ่ง ภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

รชนียสัญญิตสูตรที่ ๘ จบ

๙. ราธสูตร
ว่าด้วยพระราธะ

[๗๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราธะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไรจึงจะไม่มีอหังการ[๑] มมังการ[๒] และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ราธะ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

ฯลฯ

อนึ่ง ท่านพระราธะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

ราธสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. สุราธสูตร
ว่าด้วยพระสุราธะ

---

[๑] **อหังการ** หมายถึงทิฏฐิ (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๑๓๓)

[๒] **มมังการ** หมายถึงตัณหา (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๑๓๓)

[๗๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระสุราธะ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก ก้าวล่วงมานะด้วยดี สงบระงับ หลุดพ้นดีแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า สุราธะ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น

สุราธะ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก ก้าวล่วงมานะด้วยดี สงบระงับ หลุดพ้นดีแล้ว

ฯลฯ

อนึ่ง ท่านพระสุราธะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

สุราธสูตรที่ ๑๐ จบ

อรหันตวรรคที่ ๒ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อุปาทิยมานสูตร	๒.	มัญญมานสูตร
๓.	อภินันทมานสูตร	๔.	อนิจจสูตร
๕.	ทุกขสูตร	๖.	อนัตตสูตร
๗.	อนัตตนิยสูตร	๘.	รชนียสัณฐิตสูตร
๙.	ราธสูตร	๑๐.	สุราธสูตร

๓. ขัชชนียวรรค
หมวดว่าด้วยผู้ถูกเคี้ยวกิน
๑. อัสสาทสูตร
ว่าด้วยคุณของขันธ์

[๗๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

อัสสาทสูตรที่ ๑ จบ

๒. สมุทยสูตร
ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งขันธ์

[๗๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัดความเกิดขึ้น ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่รู้ชัดความเกิดขึ้น ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ รู้ชัดความเกิดขึ้น ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดความเกิดขึ้น ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

สมุทยสูตรที่ ๒ จบ

๓. ทุติยสมุทยสูตร
ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งขันธ์ สูตรที่ ๒

[๗๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ รู้ชัดความเกิดขึ้น ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดความเกิดขึ้น ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ทุติยสมุทยสูตรที่ ๓ จบ

๔. อรหันตสูตร
ว่าด้วยพระอรหันต์

[๗๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนา ...

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ... แม้ในเวทนา ... แม้ในสัญญา ... แม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ภิกษุทั้งหลาย พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้เลิศ ประเสริฐที่สุดในโลกกว่าสัตว์ในสัตตาวาสและภวัคคภพ

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาได้ตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

พระอรหันต์ทั้งหลายมีความสุข[๑]หนอ
เพราะท่านไม่มีตัณหา ตัดอัสมิมานะได้เด็ดขาด
ทำลายข่ายคือโมหะได้แล้ว
พระอรหันต์เหล่านั้นถึงความไม่หวั่นไหว[๒]
มีจิตไม่ขุ่นมัว ไม่แปดเปื้อนในโลก
เป็นผู้ประเสริฐ ไม่มีอาสวะ เป็นสัตบุรุษ
เป็นพุทธบุตร พุทธโอรส กำหนดรู้ขันธ์ ๕
มีสัทธรรม ๗ ประการเป็นโคจร[๓] ควรสรรเสริญ
ท่านเป็นวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่
สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ[๔]
สำเหนียกแล้วในไตรสิกขา
ละความกลัวและความสะดุ้งกลัวได้เด็ดขาดแล้ว
ย่อมเที่ยวไปโดยลำดับ

---

[๑] **มีความสุข** หมายถึงมีความสุขด้วยสุขในฌาน มรรค และผล (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๐๙)

[๒] **ความไม่หวั่นไหว** หมายถึงพระอรหัตตผลซึ่งเป็นเหตุละตัณหาคือความหวั่นไหวได้เด็ดขาด (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๐๙)

[๓] **มีสัทธรรม ๗ ประการเป็นโคจร** หมายถึงมีสัทธรรม ๗ ประการเป็นอารมณ์ สัทธรรม ๗ ประการนั้น ได้แก่ (๑) สัทธา ความเชื่อ (๒) หิริ ความละอาย (๓) โอตตัปปะ ความเกรงกลัวบาป (๔) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้มีสุตะมาก (๕) อารัทธวิริยตา ความปรารภความเพียร (๖) อุปัฏฐิตัสสติตา ความมีสติมั่นคง (๗) ปัญญา ความรอบรู้ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๐๙)

[๔] **รัตนะ ๗ ประการ** หมายถึงโพชฌงค์ ๗ ประการ คือ (๑) สติ ความระลึกได้ (๒) ธัมมวิจยะ ความเฟ้นธรรม (๓) วิริยะ ความเพียร (๔) ปีติ ความอิ่มใจ (๕) ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ (๖) สมาธิ ความมีจิตตั้งมั่น (๗) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๑๐)

ท่านมหานาคผู้สมบูรณ์ด้วยองค์ ๑๐
มีจิตตั้งมั่น[๑] ประเสริฐที่สุดในโลก
เพราะท่านเหล่านั้นไม่มีตัณหา มีอเสขญาณ[๒] เกิดขึ้นแล้ว
มีร่างกายนี้เป็นร่างสุดท้าย
ไม่ต้องอาศัยผู้อื่นในคุณที่เป็นแก่นสารแห่งพรหมจรรย์
ท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหวในส่วนทั้งหลาย[๓]
พ้นจากภพใหม่ถึงทันตภูมิ[๔] ชนะเด็ดขาดแล้วในโลก
ท่านเหล่านั้นไม่มีความเพลิดเพลินอยู่
ในส่วนเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องล่าง
เป็นพุทธะผู้ยอดเยี่ยมในโลก ย่อมบันลือสีหนาท

อรหันตสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุติยอรหันตสูตร
ว่าด้วยพระอรหันต์ สูตรที่ ๒

[๗๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ... แม้ในเวทนา ... แม้ในสัญญา ... แม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ภิกษุทั้งหลาย พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้เลิศ ประเสริฐที่สุดในโลกกว่าสัตว์ในสัตตาวาสและภวัคคภพ

ทุติยอรหันตสูตรที่ ๕ จบ

๖. สีหสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยพญาราชสีห์

[๗๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

---

[๑] **มีจิตตั้งมั่น** หมายถึงตั้งมั่นด้วยอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๑๐)

[๒] **อเสขญาณ** หมายถึงอรหัตตผลญาณ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๑๐)

[๓] **ส่วนทั้งหลาย** ในที่นี้หมายถึงส่วนแห่งมานะ ๓ อย่าง (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๑๐)

[๔] **ทันตภูมิ** หมายถึงภูมิของท่านผู้ได้รับการฝึกตนแล้ว ได้แก่ พระอรหัต (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๓๑๐)

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เวลาเย็น พญาราชสีห์ออกจากที่อาศัยบิดกายชำเลืองดูรอบ ๆ ทั้ง ๔ ทิศ บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง แล้วหลีกไปหาเหยื่อ โดยมากพวกสัตว์ดิรัจฉานทุกหมู่เหล่าได้ยินเสียงพญาราชสีห์บันลือสีหนาท ย่อมถึงความกลัว หวาดหวั่น และสะดุ้ง สัตว์พวกที่อาศัยอยู่ในโพรงก็หลบเข้าโพรง พวกที่อาศัยอยู่ในน้ำก็ดำลงในน้ำ พวกที่อาศัยอยู่ในป่าก็หนีเข้าป่า พวกสัตว์ปีกก็บินขึ้นสู่อากาศ แม้พญาช้างของพระมหากษัตริย์ ซึ่งผูกไว้ด้วยเชือกอย่างมั่นคงในหมู่บ้าน ตำบล และเมืองหลวง ก็ตัดทำลายเครื่องผูกเหล่านั้นจนขาด ตกใจกลัว ถ่ายมูตรคูถ หนีไปทางใดทางหนึ่ง

ภิกษุทั้งหลาย พญาราชสีห์มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีศักดิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพ มากอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ตถาคต[๑] อุบัติขึ้นในโลกเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค[๒] แสดงธรรมว่า รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนาเป็นอย่างนี้ ... สัญญาเป็นอย่างนี้ ... สังขารเป็นอย่างนี้ ... วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้

เมื่อนั้น แม้เทพทั้งหลายที่มีอายุยืน มีวรรณะงดงาม มีความสุขมาก สถิตอยู่ในวิมานสูงเป็นเวลานาน ได้สดับธรรมเทศนาของตถาคตแล้ว โดยมากต่างก็ถึงความกลัว หวาดหวั่น และสะดุ้งว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า พวกเราเป็นผู้ไม่เที่ยง แต่ได้สำคัญตนว่า เที่ยง เป็นผู้ไม่ยั่งยืน แต่ได้สำคัญตนว่ายั่งยืน เป็นผู้ไม่คงที่ แต่ได้สำคัญตนว่า คงที่ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า ถึงพวกเราก็ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงที่ เกี่ยวเนื่องอยู่ในสักกายะ[๓]

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตก็อย่างนั้นเหมือนกัน มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีศักดิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้กว่าโลกพร้อมทั้งเทวโลก

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาได้ตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

---

[๑] **ตถาคต** คำนี้ท่านกล่าวอธิบายไว้โดยเหตุ ๘ อย่าง คือ (๑) เรียกว่าตถาคต เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น (๒) เรียกว่าตถาคต เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น (๓) เรียกว่าตถาคต เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะอันแท้ (๔) เรียกว่าตถาคต เพราะทรงเห็นสิ่งแท้จริง (๖) เรียกว่าตถาคต เพราะตรัสวาจาจริง (๗) เรียกว่าตถาคต เพราะทรงทำจริง (๘) เรียกว่าตถาคต เพราะอรรถว่าครอบงำ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๘/๓๑๕, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๓๓/๓๕๔)

[๒] **ชื่อว่าเป็นพระผู้มีพระภาค** เพราะ (๑) ทรงมีโชค (๒) ทรงทำลายข้าศึกคือกิเลส (๓) ทรงประกอบด้วยภคธรรม ๖ ประการ (คือ ความเป็นใหญ่เหนือจิตของตน, โลกุตตรธรรม, ยศ, สิริ, ความสำเร็จประโยชน์ตามต้องการ และความเพียร) (๔) ทรงจำแนกแจกแจงธรรม (๕) ทรงเสพอริยธรรม (๖) ทรงคลายตัณหาในภพทั้ง ๓ (๗) ทรงเป็นที่เคารพของชาวโลก (๘) ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว (๙) ทรงมีส่วนแห่งปัจจัย ๔ เป็นต้น (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๑๕-๑๑๘)

[๓] **สักกายะ** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ ประการ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๘/๓๑๖, องฺ. จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๓๓๓)

เมื่อใด พระพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดา
หาบุคคลเปรียบเทียบมิได้[๑] ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว
ทรงประกาศธรรมจักร[๒] คือ สักกายะ
ความดับแห่งสักกายะ และอริยมรรคมีองค์ ๘
ที่ให้ถึงความดับทุกข์แก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก
เมื่อนั้น แม้พวกเทพที่มีอายุยืน มีวรรณะ มียศ
ฟังคำของตถาคตผู้เป็นอรหันต์ หลุดพ้นแล้ว ผู้คงที่
ต่างก็หวาดหวั่นถึงความสะดุ้ง ดุจเนื้อกลัวราชสีห์ด้วยคิดว่า
ท่านผู้เจริญ ทราบว่าพวกเราเป็นผู้ไม่เที่ยง ยังไม่ก้าวล่วงสักกายะ

สีหสูตรที่ ๖ จบ

๗. ขัชชนียสูตร
ว่าด้วยผู้ถูกเคี้ยวกิน

[๗๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อระลึกก็ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ทั้งหมดระลึกถึงอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ ประการ หรืออุปาทานขันธ์ประการใดประการหนึ่ง

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อระลึกก็ระลึกถึงรูปอย่างนี้ว่า ในอดีตกาล เรามีรูปอย่างนี้ เมื่อระลึก ก็ระลึกถึงเวทนาอย่างนี้ว่า ในอดีตกาล เรามีเวทนาอย่างนี้ เมื่อระลึกก็ระลึกถึง สัญญาอย่างนี้ว่า ในอดีตกาล เรามีสัญญาอย่างนี้ เมื่อระลึกก็ระลึกถึงสังขารอย่างนี้ว่า ในอดีตกาล เรามีสังขารอย่างนี้ เมื่อระลึกก็ระลึกถึงวิญญาณอย่างนี้ว่า ในอดีตกาล เรามีวิญญาณอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่ารูป เพราะสลายไปจึงเรียกว่า รูป สลายไปเพราะอะไร สลายไปเพราะหนาวบ้าง ร้อนบ้าง หิวบ้าง กระหายบ้าง เพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง เพราะสลายไปจึงเรียกว่า รูป

เพราะอะไรจึงเรียกว่าเวทนา เพราะเสวยจึงเรียกว่า เวทนาเสวยอะไร เสวยอารมณ์สุขบ้าง ทุกข์บ้าง มิใช่ทุกข์มิใช่สุขบ้าง เพราะเสวยจึงเรียกว่า เวทนา

---

[๑] **หาบุคคลเปรียบเทียบมิได้** หมายถึงไม่มีคู่แข่ง คือไม่มีใครอื่นที่จะกล้าปฏิญญาว่า เราเป็นพระพุทธเจ้าได้เหมือนพระตถาคต (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๗๔/๑๐๔)

[๒] **ธรรมจักร** หมายถึงญาณ ๒ ประการ คือ (๑) ปฏิเวธญาณ คือญาณที่เป็นเหตุให้พระองค์ทรงแทงตลอดอริยสัจ ๔ (๒) เทสนาญาณ คือญาณที่เป็นเหตุให้พระองค์ทรงประกาศธรรมจักร (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๗๘/๓๑๖)

เพราะอะไรจึงเรียกว่าสัญญา เพราะจำได้หมายรู้จึงเรียกว่า สัญญา จำได้หมายรู้อะไร จำได้หมายรู้สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง สีแดงบ้าง สีขาวบ้าง เพราะจำได้หมายรู้จึงเรียกว่า สัญญา

เพราะอะไรจึงเรียกว่าสังขาร เพราะปรุงแต่งสังขตธรรมจึงเรียกว่า สังขาร ปรุงแต่งสังขตธรรมอะไร ปรุงแต่งสังขตธรรม คือ รูปโดยความเป็นรูป เวทนาโดยความเป็นเวทนา สัญญาโดยความเป็นสัญญา สังขารโดยความเป็นสังขาร วิญญาณโดยความเป็นวิญญาณ เพราะปรุงแต่งสังขตธรรมจึงเรียกว่า สังขาร

เพราะอะไรจึงเรียกว่าวิญญาณ เพราะรู้แจ้งจึงเรียกว่า วิญญาณ รู้แจ้งอะไร รู้แจ้งรสเปรี้ยวบ้าง รสขมบ้าง รสเผ็ดบ้าง รสหวานบ้าง รสขื่นบ้าง รสไม่ขื่นบ้าง รสเค็มบ้าง รสไม่เค็มบ้าง เพราะรู้แจ้งจึงเรียกว่าวิญญาณ

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น อริยสาวกผู้ได้สดับพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า บัดนี้ เราถูกรูปเคี้ยวกินอยู่ แม้ในอดีตกาล เราก็ถูกรูปเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกรูปที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ ก็เราเองพึงชื่นชมรูปที่เป็นอนาคต แม้ในอนาคตกาล เราก็พึงถูกรูปเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกรูปที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ เธอพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ไม่มีความอาลัยในรูปที่เป็นอดีต ไม่ชื่นชมรูปที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูปที่เป็นปัจจุบัน

บัดนี้ เราถูกเวทนาเคี้ยวกินอยู่ แม้ในอดีตกาล เราก็ถูกเวทนาเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกเวทนาที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ ก็เราเองพึงชื่นชมเวทนาที่เป็นอนาคต แม้ในอนาคตกาล เราก็พึงถูกเวทนาเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกเวทนา ที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ เธอพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ไม่มีความอาลัยในเวทนาที่เป็นอดีต ไม่ชื่นชมเวทนาที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับเวทนาที่เป็นปัจจุบัน

บัดนี้ เราถูกสัญญาเคี้ยวกินอยู่ ฯลฯ

บัดนี้ เราถูกสังขารเคี้ยวกินอยู่ แม้ในอดีตกาล เราก็ถูกสังขารเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกสังขารที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ ก็เราเองพึงชื่นชมสังขารที่เป็นอนาคต แม้ในอนาคตกาล เราก็พึงถูกสังขารเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกสังขารที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ เธอพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ไม่มีความอาลัยในสังขารที่เป็นอดีต ไม่ชื่นชมสังขารที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับสังขารที่เป็นปัจจุบัน

บัดนี้ เราถูกวิญญาณเคี้ยวกินอยู่ แม้ในอดีตกาล เราก็ถูกวิญญาณเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกวิญญาณที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ ก็เราเองพึงชื่นชมวิญญาณที่เป็นอนาคต แม้ในอนาคตกาล เราก็พึงถูกวิญญาณเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกวิญญาณที่เป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในเวลานี้ เธอพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ไม่มีความอาลัยในวิญญาณที่เป็นอดีต ไม่ชื่นชมวิญญาณที่เป็นอนาคต ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณที่เป็นปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ทำให้พินาศ ไม่ก่อ ละทิ้ง ไม่ถือมั่น เรี่ยราย ไม่รวบรวมไว้ ทำให้มอด ไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้น

อริยสาวกทำอะไรให้พินาศ ไม่ก่ออะไร

คือ ทำรูปให้พินาศ ไม่ก่อรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ทำวิญญาณให้พินาศ ไม่ก่อวิญญาณ

ละทิ้งอะไร ไม่ถือมั่นอะไร

คือ ละทิ้งรูป ไม่ถือมั่นรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ละทิ้งวิญญาณ ไม่ถือมั่นวิญญาณ

เรี่ยรายอะไร ไม่รวบรวมอะไรไว้

คือ เรี่ยรายรูป ไม่รวบรวมรูปไว้ ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เรี่ยรายวิญญาณ ไม่รวบรวมวิญญาณไว้

ทำอะไรให้มอด ไม่ก่ออะไรให้ลุกโพลงขึ้น

คือ ทำรูปให้มอด ไม่ก่อวิญญาณให้ลุกโพลงขึ้น ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ทำวิญญาณให้มอด ไม่ก่อวิญญาณให้ลุกโพลงขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ... แม้ในเวทนา ... แม้ในสัญญา ... แม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ไม่ก่อ ไม่ทำให้พินาศ แต่เป็นผู้ทำให้พินาศได้แล้วดำรงอยู่ ไม่ละทิ้ง ไม่ถือมั่น แต่เป็นผู้ละทิ้งได้แล้วดำรงอยู่ ไม่เรี่ยราย ไม่รวบรวมไว้ แต่เป็นผู้เรี่ยรายได้แล้วดำรงอยู่ ไม่ทำให้มอด ไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้น แต่เป็นผู้ทำให้มอดได้แล้วดำรงอยู่

อริยสาวกไม่ก่ออะไร ไม่ทำอะไรให้พินาศ แต่เป็นผู้ทำให้พินาศได้แล้วดำรงอยู่

คือ ไม่ก่อรูป ไม่ทำรูปให้พินาศ แต่เป็นผู้ทำให้พินาศได้แล้วดำรงอยู่ ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่ก่อวิญญาณ ไม่ทำวิญญาณให้พินาศ แต่เป็นผู้ทำให้พินาศได้แล้วดำรงอยู่

ไม่ละทิ้ง ไม่ถือมั่นอะไร แต่เป็นผู้ละทิ้งได้แล้วดำรงอยู่

คือ ไม่ละทิ้งรูป ไม่ถือมั่นรูป แต่เป็นผู้ละทิ้งได้แล้วดำรงอยู่ ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่ละทิ้งวิญญาณ ไม่ถือมั่นวิญญาณ แต่เป็นผู้ละทิ้งได้แล้วดำรงอยู่

ไม่เรี่ยรายอะไร ไม่รวบรวมอะไรไว้ แต่เป็นผู้เรี่ยรายได้แล้วดำรงอยู่

คือ ไม่เรี่ยรายรูป ไม่รวบรวมรูปไว้ แต่เป็นผู้เรี่ยรายได้แล้วดำรงอยู่ ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่เรี่ยรายวิญญาณ ไม่รวบรวมวิญญาณไว้ แต่เป็นผู้เรี่ยรายได้แล้วดำรงอยู่

ไม่ทำอะไรให้มอด ไม่ก่ออะไรให้ลุกโพลงขึ้น แต่เป็นผู้ทำให้มอดได้แล้วดำรงอยู่

คือ ไม่ทำรูปให้มอด ไม่ก่อรูปให้ลุกโพลงขึ้น แต่เป็นผู้ทำให้มอดได้แล้วดำรงอยู่ ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่ทำวิญญาณให้มอด ไม่ก่อวิญญาณให้ลุกโพลงขึ้น แต่เป็นผู้ทำให้มอดได้แล้วดำรงอยู่

ภิกษุทั้งหลาย เทพทั้งหลายพร้อมทั้งอินทร์ พรหม และท้าวปชาบดีย่อมนมัสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ แต่ที่ไกลทีเดียวว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ขอความนอบน้อมจงมีแด่ท่าน
ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษสูงสุด ขอความนอบน้อมจงมีแด่ท่าน
ที่พวกเราไม่รู้ว่า ท่านอาศัยอารมณ์อะไรเล่า ถึงเข้าฌานอยู่

ขัชชนียสูตรที่ ๗ จบ

๘. ปิณโฑลยสูตร
ว่าด้วยการเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีพ

[๘๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงขับไล่ภิกษุสงฆ์เพราะเหตุบางอย่างแล้ว เวลาเช้า ทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงกบิลพัสดุ์ เสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว เข้าไปยังป่ามหาวัน เพื่อประทับพักผ่อนกลางวัน ครั้นเสด็จถึงแล้ว ได้ประทับนั่ง ณ โคนต้นมะตูมหนุ่ม

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงเกิดความรำพึงว่า เราเองได้ขับไล่ภิกษุสงฆ์ไปแล้ว ในภิกษุเหล่านี้ มีพวกภิกษุใหม่บวชยังไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้ เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่เห็นเราก็จะพึงเป็นอื่น เปลี่ยนแปลงไป เหมือนลูกโคน้อย ๆ เมื่อไม่เห็นแม่ก็จะพึงเป็นอื่น เปลี่ยนแปลงไปฉะนั้น และเหมือนพืชที่ยังอ่อน ๆ ขาดน้ำพึงเหี่ยวเฉาไปฉะนั้น ทางที่ดี เราพึงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ เหมือนกับที่เคยอนุเคราะห์มาแล้วในครั้งก่อน ๆ เถิด

ขณะนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมได้ทราบความรำพึงของพระผู้มีพระภาคด้วยใจ ของตนแล้วจึงหายตัวจากพรหมโลกมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้าฉะนั้น ครั้นแล้วท้าวเธอห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมมือมาทางพระผู้มีพระภาคกราบทูลดังนี้ว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระสุคต เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคได้ทรงขับไล่ภิกษุสงฆ์ไปแล้ว ในภิกษุเหล่านี้ มีพวกภิกษุใหม่บวชยังไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ เมื่อภิกษุเหล่านั้น ไม่เห็นพระผู้มีพระภาคก็จะพึงเป็นอื่น เปลี่ยนแปลงไป เหมือนลูกโคน้อย ๆ เมื่อไม่เห็นแม่ก็จะพึงเป็นอื่น เปลี่ยนแปลงไปฉะนั้น และเหมือนพืชที่ยังอ่อน ๆ ขาดน้ำพึงเหี่ยวเฉาไปฉะนั้น ขอพระผู้มีพระภาคโปรดชื่นชมภิกษุสงฆ์ โปรดพร่ำสอน ภิกษุสงฆ์ โปรดอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ เหมือนกับที่เคยอนุเคราะห์มาแล้วในครั้งก่อน ๆ เถิด พระพุทธเจ้าข้า[๑]

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบว่าพระผู้มีพระภาคทรงรับอาราธนาแล้วจึงถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วหายตัวไป ณ ที่นั้นนั่นเอง

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น ได้เสด็จเข้าไปยังนิโครธาราม ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว ทรงบันดาลด้วยอิทธาภิสังขาร ให้ภิกษุเหล่านั้นเกรงกลัวเข้าไปเฝ้าทีละรูปบ้าง สองรูปบ้าง ต่างถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสกับภิกษุเหล่านั้น ดังนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย การที่ภิกษุทุศีลเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีพนี้เป็นการกระทำที่ต่ำทราม การที่ภิกษุทุศีลประพฤติเช่นนี้ ย่อมถูกชาวโลกด่าว่า เจ้าคนนี้อุ้มบาตรเที่ยวขอชาวโลกมาเลี้ยงชีพกุลบุตรต่างเป็นผู้ตระหนักในเหตุ อาศัยความตระหนักในเหตุจึงเข้ามาใช้ชีวิตเที่ยวขอก้อนข้าวนี้ มิใช่ถูกพระราชารับสั่งให้นำไปจองจำ มิใช่ถูกพวกโจรนำไปกักขัง มิใช่เป็นลูกหนี้ มิใช่ตกอยู่ในห้วงอันตราย มิใช่จะยึดเป็นอาชีพ แท้ที่จริง กุลบุตรเหล่านั้นเข้ามาบวชด้วยเหตุผลว่า พวกเราต่างถูกชาติ (ความเกิด) ชรา (ความแก่) มรณะ

---

[๑] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๕๘-๑๕๙/๑๓๑-๑๓๓

(ความตาย) โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) ทับถม ครอบงำ จมปลักอยู่ในทุกข์ สาละวนอยู่กับทุกข์ ทำอย่างไรเล่าการทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ จะพึงปรากฏได้

กุลบุตรนี้เป็นผู้บวชด้วยเหตุผลตามที่กล่าวมาแล้วนี้ แต่แล้วกุลบุตรนั้นกลับเกิดความละโมบกำหนัดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้าย หลงลืมสติ ไม่รู้สึกตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์ บุคคลผู้เสื่อมจากโภคะของคฤหัสถ์ และไม่สามารถบำเพ็ญประโยชน์สำหรับความเป็นสมณะให้บริบูรณ์ได้ เราเรียกว่า เป็นเหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งไว้ในป่าช้า ไฟไหม้ทั้ง ๒ ข้าง ตรงกลางเปื้อนคูถ ย่อมไม่อำนวยประโยชน์เป็นเครื่องเรือน[๑] ทั้งไม่อำนวยประโยชน์เป็นอุปกรณ์ในป่า[๒]

ภิกษุทั้งหลาย อกุศลวิตก ๓ ประการ คือ

๑. กามวิตก (ความตรึกในกาม)
๒. พยาบาทวิตก (ความตรึกในพยาบาท)
๓. วิหิงสาวิตก (ความตรึกในการเบียดเบียน)

อกุศลวิตก ๓ ประการนี้ดับไม่เหลือที่ไหน

คือ เมื่อบุคคลมีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐาน ๔ ประการ หรือเจริญอนิมิตตสมาธิ อกุศลวิตก ๓ ประการ ย่อมดับโดยไม่เหลือ อนิมิตตสมาธิควรแท้ที่บุคคลจะเจริญ อนิมิตตสมาธิที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

ภิกษุทั้งหลาย ทิฏฐิ ๒ ประการนี้ คือ

๑. ภวทิฏฐิ (ความเห็นในภพ)
๒. วิภวทิฏฐิ (ความเห็นในวิภพ)

อริยสาวกผู้ได้สดับพิจารณาเห็นในทิฏฐิ ๒ ประการนั้นเช่นนี้ว่า เรายึดถือสิ่งใดอยู่ พึงเป็นผู้ไม่มีโทษ สิ่งนั้นมีอยู่ในโลกบ้างไหม เธอรู้ชัดอย่างนี้ว่า เรายึดถือสิ่งใดอยู่ พึงเป็นผู้ไม่มีโทษ สิ่งนั้นไม่มีในโลกเลย ก็เราเมื่อยึดถือ พึงยึดถือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั่นเอง เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมีแก่เรา เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้จึงมีด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

---

[๑] **ไม่อำนวยประโยชน์เป็นเครื่องเรือน** ในที่นี้หมายถึงนำไปใช้เป็นกลอน เสา และบันไดที่คดเป็นต้นก็ไม่ได้ (องฺ. จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๙๕/๓๖๗)

[๒] **ไม่อำนวยประโยชน์เป็นอุปกรณ์ในป่า** ในที่นี้หมายถึงนำไปใช้เป็นเสาของกระท่อมในนา หรือเป็นขาเตียงก็ไม่ได้ (องฺ. จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๙๕/๓๖๗)

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยง หรือไม่เที่ยง ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ปิณโฑลยสูตรที่ ๘ จบ

๙. ปาลิเลยยสูตร
ว่าด้วยป่าปาลิเลยยกะ

[๘๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ครั้นในเวลาเช้า ทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี เสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ทรงเก็บงำเสนาสนะด้วยพระองค์เองถือบาตรและจีวร ไม่ได้ทรงรับสั่งพวกอุปัฏฐาก ไม่ได้ตรัสอำลาภิกษุสงฆ์ เสด็จจาริกไปพระองค์เดียวไม่มีผู้ติดตาม

ลำดับนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า ท่านอานนท์ พระผู้มีพระภาคทรงเก็บงำเสนาสนะด้วยพระองค์เองถือบาตรและจีวร ไม่ได้ทรงรับสั่งพวกอุปัฏฐาก ไม่ได้ตรัสอำลาภิกษุสงฆ์ เสด็จจาริกไปพระองค์เดียวไม่มีผู้ติดตาม

ท่านพระอานนท์ได้ตอบว่า ท่านผู้มีอายุ สมัยใด พระผู้มีพระภาคทรงเก็บงำ เสนาสนะด้วยพระองค์เองถือบาตรและจีวร ไม่ได้ทรงรับสั่งพวกอุปัฏฐาก ไม่ได้ตรัสอำลาภิกษุสงฆ์ เสด็จจาริกไปพระองค์เดียวไม่มีผู้ติดตาม สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคมีพระประสงค์จะประทับอยู่เพียงลำพัง จึงไม่ควรที่ใคร ๆ จะพึงติดตาม

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปโดยลำดับ ถึงป่าปาลิเลยยกะ ทราบว่า ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โคนไม้รังอันงาม

ต่อมา ภิกษุจำนวนมากเข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้พากันกล่าวกับ ท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า ท่านอานนท์ นานมาแล้วที่พวกผมได้ฟังธรรมีกถาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค ท่านอานนท์ พวกผมปรารถนาที่จะฟังธรรมีกถาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์พร้อมด้วยภิกษุเหล่านั้นพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ โคนไม้รังอันงามในป่าปาลิเลยยกะ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้ภิกษุเหล่านั้นเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา

สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงของภิกษุนั้นด้วยพระทัยจึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราได้แสดงธรรมโดยการวิจัย (การเลือกเฟ้น) แสดงสติปัฏฐาน ๔ ประการโดยการวิจัย แสดงสัมมัปปธาน ๔ ประการโดยการวิจัย แสดงอิทธิบาท ๔ ประการโดยการวิจัย แสดงอินทรีย์ ๕ ประการโดยการวิจัย แสดงพละ ๕ ประการโดยการวิจัย แสดงโพชฌงค์ ๗ ประการโดยการวิจัย แสดงอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยการวิจัย ภิกษุทั้งหลาย เราได้แสดงธรรมโดยการวิจัยเช่นนี้ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยการวิจัยเช่นนี้ แต่ก็มีภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ยังเกิดความคิดคำนึงว่า เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ก็การพิจารณาเห็นนั้นจัดเป็นสังขาร สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด คือ สังขารนั้นเกิดจากตัณหาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ผู้ถูกความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เพราะเหตุนั้น แม้สังขารนั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้ตัณหานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้เวทนานั้น ... แม้ผัสสะนั้น ... แม้อวิชชานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น เมื่อบุคคลรู้เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปุถุชนไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา แต่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ก็การพิจารณาเห็นนั้นจัดเป็นสังขาร

สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

คือ สังขารนั้นเกิดจากตัณหาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ผู้ถูกความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เพราะเหตุนั้น แม้สังขารนั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้ตัณหานั้น ... แม้เวทนานั้น ... แม้ผัสสะนั้น ... แม้อวิชชานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปุถุชนไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป แต่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา ก็การพิจารณาเห็นนั้นจัดเป็นสังขาร

สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

คือ สังขารนั้นเกิดจากตัณหาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ผู้ถูกความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เพราะเหตุนั้น แม้สังขารนั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้ตัณหานั้น ... แม้เวทนานั้น ... แม้ผัสสะนั้น ... แม้อวิชชานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปุถุชนไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา แต่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป ก็การพิจารณาเห็นนั้นจัดเป็นสังขาร

สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

คือ สังขารนั้นเกิดจากตัณหาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ผู้ถูกความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เพราะเหตุนั้น แม้สังขารนั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้ตัณหานั้น ... แม้เวทนานั้น ... แม้ผัสสะนั้น ... แม้อวิชชานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปุถุชนไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป แต่พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ ก็การพิจารณาเห็นนั้นจัดเป็นสังขาร

สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ ฯลฯ มีอะไรเป็นแดนเกิด

คือ สังขารนั้นเกิดจากตัณหาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ผู้ถูกความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เพราะเหตุนั้น แม้สังขารนั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้ตัณหานั้น ... แม้เวทนานั้น ... แม้ผัสสะนั้น ... แม้อวิชชานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปุถุชนไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา แต่มีทิฏฐิ (ความเห็น) อย่างนี้ว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ก็สัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่าเที่ยง) นั้นจัดเป็นสังขาร

สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ ฯลฯ

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปุถุชนไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ทั้งไม่มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้วจักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร แต่มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า

ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี ก็อุจเฉททิฏฐิ (ความเห็นว่าขาดสูญ) นั้นจัดเป็นสังขาร

สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

คือ สังขารนั้นเกิดจากตัณหาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ผู้ถูกความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เพราะเหตุนั้น แม้สังขารนั้นก็ไม่เที่ยง ฯลฯ

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปุถุชนไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ ทั้งไม่มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้วจักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ทั้งไม่มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี แต่ยังมีความสงสัย เคลือบแคลง ไม่แน่ใจในสัทธรรม ก็ความเป็นผู้สงสัย เคลือบแคลง ไม่แน่ใจในสัทธรรมนั้นจัดเป็นสังขาร

สังขารนั้นมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

คือ สังขารนั้นเกิดจากตัณหาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ผู้ถูกความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เพราะเหตุนั้น แม้สังขารนั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้ตัณหานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้เวทนานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้ผัสสะนั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น แม้อวิชชานั้นก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ

ปาลิเลยยสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ปุณณมสูตร
ว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวง

[๘๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนดวงจันทร์เต็มดวง พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่งในที่แจ้ง

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งลุกจากอาสนะ ห่มผ้าเฉวียงบ่าประนมมือไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอทูลถามเหตุอย่างหนึ่งกับพระองค์ ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงประทานวโรกาสที่จะตอบปัญหาแก่ข้าพระองค์

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ ถ้าเช่นนั้น เธอจงนั่งบนอาสนะของตนแล้วถามปัญหาที่เธอต้องการจะถามเถิด

ภิกษุนั้นทูลรับพระดำรัสแล้วนั่งบนอาสนะของตนได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ใช่ไหม คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)
๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

ภิกษุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้แล คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

มูลเหตุแห่งอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า สาธุ พระพุทธเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ มีอะไรเป็นมูลเหตุ

ภิกษุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ มีฉันทะเป็นมูลเหตุ ฯลฯ

อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ ๕ ประการเป็นอย่างเดียวกัน หรือว่าอุปาทานเป็นอย่างอื่นนอกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุ อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ ๕ ประการเป็นอย่างเดียวกันก็มิใช่ ทั้งอุปาทานเป็นอย่างอื่นนอกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการก็มิใช่ แต่ฉันทราคะในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนั้นเป็นตัวอุปาทาน

ฉันทราคะในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

ภิกษุนั้น ฯลฯ ได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ฉันทราคะต่าง ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ จะพึงมีได้หรือ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า พึงมีได้ ภิกษุ แล้วได้ตรัสต่อไปว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ในอนาคตกาล ขอเราพึงมีรูปเช่นนี้ มีเวทนาเช่นนี้ มีสัญญาเช่นนี้ มีสังขารเช่นนี้ มีวิญญาณเช่นนี้

ภิกษุ ฉันทราคะต่าง ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ จะพึงมีได้อย่างนี้แล

เหตุที่เรียกว่าขันธ์

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า สาธุ พระพุทธเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร ขันธ์ จึงชื่อว่าขันธ์

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า รูปขันธ์

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่าวิญญาณขันธ์

ภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ขันธ์จึงชื่อว่าขันธ์

เหตุปัจจัยแห่งขันธ์

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า สาธุ พระพุทธเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัญญาขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณขันธ์ปรากฏ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปขันธ์ปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาขันธ์ปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัญญาขันธ์ปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารขันธ์ปรากฏ นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณขันธ์ปรากฏ

เหตุเกิดสักกายทิฏฐิ

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า สาธุ พระพุทธเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักกายทิฏฐิมีได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณา เห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

ภิกษุ สักกายทิฏฐิมีได้อย่างนี้

เหตุไม่มีสักกายทิฏฐิ

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า สาธุ พระพุทธเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักกายทิฏฐิมีไม่ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

ภิกษุ สักกายทิฏฐิมีไม่ได้อย่างนี้

คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า สาธุ พระพุทธเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยรูปเกิดขึ้น นี้เป็นคุณของรูป สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของรูป ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในรูป นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากรูป

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยเวทนาเกิดขึ้น ... อาศัยสัญญาเกิดขึ้น ... อาศัยสังขารเกิดขึ้น ... สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยวิญญาณเกิดขึ้น นี้เป็นคุณของวิญญาณ สภาพที่วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของวิญญาณ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวิญญาณ นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ

ความไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า สาธุ พระพุทธเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไรจึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใชอัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

กรรมที่อนัตตากระทำถูกต้องอัตตา

สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมที่ถูกอนัตตากระทำจักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงของภิกษุนั้นด้วยพระทัยแล้ว ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่โมฆบุรุษบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่รู้แจ้ง ตกอยู่ในอำนาจอวิชชา มีใจถูกตัณหาครอบงำ จะพึงเข้าใจสัตถุศาสน์ว่าเป็นคำสอนที่ควรคิดให้ตระหนักว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมที่ถูกอนัตตากระทำจักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร

ภิกษุทั้งหลาย เราได้แนะนำเธอทั้งหลายไว้แล้วด้วยการสอบถามในธรรมเหล่านั้นในบาลีนั้น ๆ

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

มีภิกษุทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคในเรื่องต่อไปนี้ คือ

๑. เรื่องขันธ์ ๕
๒. เรื่องมูลเหตุแห่งขันธ์ ๕
๓. เรื่องฉันทราคะ
๔. เรื่องชื่อของขันธ์ ๕
๕. เรื่องเหตุปัจจัยแห่งการบัญญัติขันธ์ ๕
๖. เรื่องสักกายทิฏฐิ
๗. เรื่องเหตุไม่มีสักกายทิฏฐิ
๘. เรื่องคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕
๙. เรื่องไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย
๑๐. เรื่องกรรมที่อนัตตากระทำถูกต้องอัตตา

รวมปัญหาที่ทูลถาม ๑๐ ข้อด้วยกัน

ปุณณมสูตรที่ ๑๐ จบ

ขัชชนียวรรคที่ ๓ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อัสสาทสูตร	๒.	สมุทยสูตร
๓.	ทุติยสมุทยสูตร	๔.	อรหันตสูตร
๕.	ทุติยอรหันตสูตร	๖.	สีหสูตร
๗.	ขัชชนียสูตร	๘.	ปิณโฑลยสูตร
๙.	ปาลิเลยยสูตร	๑๐.	ปุณณมสูตร

๔. เถรวรรค
หมวดว่าด้วยพระเถระ
๑. อานันทสูตร
ว่าด้วยพระอานนท์

[๘๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ณ ที่นั้น ท่านพระอานนท์ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว ท่านพระอานนท์จึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านพระปุณณมันตานีบุตรมีอุปการะมากแก่พวกเราผู้เป็นภิกษุใหม่ ท่านกล่าวสอนพวกเราด้วยโอวาทอย่างนี้ว่า ท่านอานนท์ เพราะถือมั่น ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงมี เพราะไม่ถือมั่น ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงไม่มี

เพราะถือมั่นอะไร ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงมี เพราะไม่ถือมั่นอะไร ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงไม่มี

คือ เพราะถือมั่นรูป ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงมี เพราะไม่ถือมั่นรูป ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงไม่มี ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เพราะถือมั่นวิญญาณ ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงมี เพราะไม่ถือมั่นวิญญาณ ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงไม่มี

ท่านอานนท์ สตรีหรือบุรุษแรกรุ่น ผู้ชอบแต่งตัว มองดูเงาหน้าของตนในกระจกหรือภาชนะน้ำที่ใสสะอาดบริสุทธิ์ เพราะอาศัย(กระจกหรือภาชนะน้ำนั้น)จึงเห็น เพราะไม่อาศัยจึงไม่เห็น แม้ฉันใด ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะถือมั่นรูป ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงมี เพราะไม่ถือมั่นรูป ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงไม่มี ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เพราะถือมั่นวิญญาณ ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงมี เพราะไม่ถือมั่นวิญญาณ ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า เรามี จึงไม่มี

ท่านอานนท์ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง ขอรับ

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง ขอรับ

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ พระอริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านพระปุณณมันตานีบุตรเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พวกเราผู้เป็นภิกษุใหม่ ท่านสอนพวกเราด้วยโอวาทนี้ เพราะฟังธรรมเทศนานี้ของท่านพระปุณณมันตานีบุตร ผมจึงได้บรรลุธรรม

อานันทสูตรที่ ๑ จบ

๒. ติสสสูตร
ว่าด้วยพระติสสะ

[๘๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

สมัยนั้น ท่านพระติสสะโอรสพระปิตุจฉาของพระผู้มีพระภาค บอกแก่ภิกษุจำนวนมากอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ร่างกายของกระผมอ่อนเปลี้ยประดุจคนเมา กระผมรู้สึกมืดทุกด้าน แม้ธรรมทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ ถีนมิทธะครอบงำจิตของกระผม กระผมไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ และยังมีความสงสัยในธรรมทั้งหลายอยู่

ครั้งนั้น ภิกษุจำนวนมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระติสสะโอรสพระปิตุจฉาของพระผู้มีพระภาค บอกแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ร่างกายของกระผมอ่อนเปลี้ยประดุจคนเมา กระผมรู้สึกมืดทุกด้าน แม้ธรรมทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ ถีนมิทธะครอบงำจิตของกระผม กระผมไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ และยังมีความสงสัยในธรรมทั้งหลายอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาตรัสว่า ภิกษุ เธอจงไปเรียกติสสภิกษุมาตามคำของเรา

ภิกษุนั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว เข้าไปหาท่านพระติสสะถึงที่อยู่แล้วได้บอกว่า ท่านติสสะ พระศาสดารับสั่งให้ท่านเข้าเฝ้า

ท่านพระติสสะรับคำแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้ว นั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ติสสะ ทราบว่า เธอได้บอกแก่ภิกษุจำนวนมากว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ร่างกายของกระผมอ่อนเปลี้ยประดุจคนเมา ฯลฯ และยังมีความสงสัยในธรรมทั้งหลายอยู่ จริงหรือ

ท่านพระติสสะทูลตอบว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า

ติสสะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เมื่อบุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในรูป เพราะรูปนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) จึงเกิดขึ้น ใช่ไหม

ใช่ พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ดีละ ติสสะ เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น เมื่อบุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ... ในรูป ... ในสัญญา ... ในสังขาร เพราะสังขารเหล่านั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นใช่ไหม

ใช่ พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ดีละ ติสสะ เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น เมื่อบุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ... ในสังขาร ... เมื่อบุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในวิญญาณ เพราะวิญญาณนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้นใช่ไหม

ใช่ พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ดีละ ติสสะ เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น เมื่อบุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ... ในวิญญาณ ฯลฯ ติสสะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เมื่อบุคคลผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในรูป เพราะรูปนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้น ใช่ไหม

ไม่ใช่ พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ดีละ ติสสะ เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น เมื่อบุคคลผู้ปราศจากความกำหนัด ... ในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ... เมื่อบุคคลผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในวิญญาณ เพราะวิญญาณนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้น ใช่ไหม

ไม่ใช่ พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ดีละ ติสสะ เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น เมื่อบุคคลผู้ปราศจากความกำหนัด ... ในวิญญาณ ... ติสสะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ติสสะ เปรียบเหมือนบุรุษ ๒ คน คนหนึ่งไม่ฉลาดในหนทาง คนหนึ่งฉลาดในหนทาง บุรุษผู้ไม่ฉลาดในหนทางพึงถามทางกับบุรุษผู้ฉลาดในหนทาง บุรุษผู้ฉลาดในหนทางพึงตอบว่า ผู้เจริญ ท่านไปตามทางนี้อีกสักครู่ก็จักพบทาง ๒ แพร่ง ในทาง ๒ แพร่งนั้น ท่านจงละทางซ้าย ไปทางขวาเถิด ไปตามทางนั้นอีกสักครู่ก็จักพบราวป่าหนาทึบ ไปตามทางนั้นอีกสักครู่ก็จักพบที่ลุ่มใหญ่มีเปือกตม ไปตามทางนั้นอีกสักครู่ก็จักพบบึงที่ลึก ไปตามทางนั้นอีกสักครู่ก็จักพบพื้นที่ราบน่ารื่นรมย์

ติสสะ อุปมานี้เรายกมาเพื่อให้เข้าใจเนื้อความแจ่มชัด ในอุปมานั้นมีอธิบายดังนี้

คำว่า **บุรุษผู้ไม่ฉลาดในหนทาง** นี้เป็นคำเรียกปุถุชน

คำว่า **บุรุษผู้ฉลาดในหนทาง** นี้เป็นคำเรียกตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

คำว่า **ทาง ๒ แพร่ง** นี้เป็นคำเรียกวิจิกิจฉา

คำว่า **ทางซ้าย** นี้เป็นคำเรียกมิจฉามรรคมีองค์ ๘ คือ (๑) มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ (๘) มิจฉาสมาธิ

คำว่า **ทางขวา** นี้เป็นคำเรียกอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ (๘) สัมมาสมาธิ

คำว่า **ราวป่าหนาทึบ** นี้เป็นคำเรียกอวิชชา

คำว่า **ที่ลุ่มใหญ่มีเปือกตม** นี้เป็นคำเรียกกามทั้งหลาย

คำว่า **บึงที่ลึก** นี้เป็นคำเรียกความโกรธและความคับแค้นใจ

คำว่า **พื้นที่ราบน่ารื่นรมย์** นี้เป็นคำเรียกนิพพาน

ติสสะ เธอจงยินดี ติสสะ เธอจงยินดีตามโอวาทที่เรากล่าวสอน ตามความอนุเคราะห์ที่เราอนุเคราะห์ ตามคำพร่ำสอนที่เราพร่ำสอนเถิด

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระติสสะมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค

ติสสสูตรที่ ๒ จบ

๓. ยมกสูตร
ว่าด้วยพระยมกะ

[๘๕] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุยมกะเกิดทิฏฐิชั่วเช่นนี้ว่า เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก

ภิกษุจำนวนมากได้ยินว่า ภิกษุยมกะเกิดทิฏฐิชั่วเช่นนี้ว่า เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก

ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปหาท่านพระยมกะถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระยมกะว่า ท่านยมกะ ทราบว่า ท่านเกิดทิฏฐิชั่วเช่นนี้ว่า เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีกจริงหรือ

ท่านพระยมกะตอบว่า จริง ขอรับ

ท่านยมกะ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น อย่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาค เพราะการกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคไม่พึงตรัสอย่างนี้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก

ท่านพระยมกะถูกภิกษุเหล่านั้นว่ากล่าวแม้อย่างนี้ ก็ยังยึดทิฏฐิชั่วนั้นอย่างมั่นคงกล่าวว่า เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก

ภิกษุเหล่านั้นไม่สามารถจะให้ท่านพระยมกะคลายทิฏฐิชั่วนั้นได้จึงพากันลุกจากอาสนะเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านสารีบุตร พระยมกะเกิดทิฏฐิชั่วเช่นนี้ว่า เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก ขอโอกาส

ขอท่านพระสารีบุตรโปรดอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปหาภิกษุยมกะถึงที่อยู่เถิด

ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

ครั้นในเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้นแล้วเข้าไปหาท่านพระยมกะถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระยมกะดังนี้ว่า ท่านยมกะ ทราบว่า ท่านเกิดทิฏฐิชั่วเช่นนี้ว่า เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก จริงหรือ

ท่านพระยมกะตอบว่า จริง ขอรับ ผมรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก

ท่านยมกะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง ขอรับ ฯลฯ

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง ขอรับ

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ พระอริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ท่านยมกะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ท่านพิจารณาเห็นรูปว่า เป็นตถาคต[๑] หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านพิจารณาเห็นเวทนาว่า เป็นตถาคต หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านพิจารณาเห็นสัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่า เป็นตถาคต หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านยมกะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ท่านพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในรูป หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีนอกจากรูป หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในเวทนา หรือ

---

[๑] **ตถาคต** ในที่นี้เป็นคำที่ลัทธิอื่น ๆ ใช้กันมาก่อนพุทธกาล หมายถึงอัตตา (อาตมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงสัตว์ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๘๕/๓๓๙, ที.สี.อ. (บาลี) ๖๕/๑๐๘)

ไม่ใช่ ขอรับ

... ในเวทนา ฯลฯ นอกจากเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ... นอกจากสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... นอกจากสังขารทั้งหลาย ...

ท่านพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในวิญญาณ หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีนอกจากวิญญาณ หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านยมกะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ท่านพิจารณาเห็นรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่า เป็นตถาคต หรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านยมกะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ท่านพิจารณาเห็นว่า ตถาคตนี้ไม่มีรูป ... ไม่มีเวทนา ... ไม่มีสัญญา ... ไม่มีสังขาร ... ไม่มีวิญญาณหรือ

ไม่ใช่ ขอรับ

ท่านยมกะ แท้จริง ท่านจะค้นหาตถาคตในขันธ์ ๕ ประการนี้ในปัจจุบันไม่ได้เลย ควรหรือที่ท่านจะกล่าวว่า เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุขีณาสพหลังจากตายแล้วย่อมขาดสูญพินาศ ไม่เกิดอีก

ท่านสารีบุตร เมื่อก่อนผมไม่รู้จึงได้เกิดทิฏฐิชั่วเช่นนั้น แต่บัดนี้ เพราะฟังธรรมเทศนานี้ของท่านสารีบุตร ผมจึงละทิฏฐิชั่วนั้นได้แล้ว และได้บรรลุธรรม

ท่านยมกะ ถ้าชนทั้งหลายพึงถามท่านอย่างนี้ว่า ท่านยมกะ ภิกษุอรหันต ขีณาสพ หลังจากตายแล้วเป็นอะไร ท่านถูกถามอย่างนี้จะพึงตอบอย่างไร

ท่านผู้มีอายุ ถ้าพวกเขาถามอย่างนี้ว่า ภิกษุอรหันตขีณาสพหลังจากตายแล้วเป็นอะไร ผมถูกถามอย่างนี้จะพึงตอบอย่างนี้ว่า รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นดับไปแล้ว ตั้งอยู่ไม่ได้ เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นดับไปแล้ว ตั้งอยู่ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ ผมถูกถามอย่างนี้พึงตอบอย่างนี้

ดีละ ดีละ ท่านยมกะ ถ้าอย่างนั้น ผมจะยกอุปมาให้ท่านฟัง เพื่อเข้าใจเนื้อความนั้นชัดเจนขึ้น เปรียบเหมือนคหบดีหรือบุตรคหบดีผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และมีการอารักขาอย่างกวดขัน เกิดมีบุรุษคนหนึ่งมุ่งความพินาศ ความไม่เป็นประโยชน์ และความไม่ปลอดภัย อยากจะปลิดชีวิตเขาเสีย เขาจึงมีความคิดว่า คหบดีหรือบุตรคหบดีผู้นี้เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเขามีการอารักขาอย่างกวดขัน การที่จะอุกอาจปลิดชีวิตเขามิใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรใช้อุบายปลิดชีวิตเสีย

เขาพึงเข้าไปหาคหบดีหรือบุตรคหบดีนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ผมจะขอรับใช้ท่าน คหบดีหรือบุตรคหบดีพึงรับเขาไว้ เขารับใช้อย่างดี คือ มีปกติตื่นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังคำสั่ง ประพฤติตนให้เป็นที่พอใจ พูดแต่

คำไพเราะ คหบดีหรือบุตรคหบดีนั้นเชื่อว่าเขาเป็นมิตรสหาย และไว้ใจเขา เมื่อใด บุรุษนั้นคิดว่า คหบดีหรือบุตรคหบดีนี้ไว้ใจเราแล้ว เมื่อนั้น เขารู้ว่าคหบดีหรือบุตรคหบดีอยู่ในที่ลับ จึงใช้ศัสตรา อันคมปลิดชีวิตเสีย

ท่านยมกะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

ในกาลใด บุรุษนั้นเข้าไปหาคหบดีหรือบุตรคหบดีโน้นแล้วกล่าวว่า ผมจะขอรับใช้ท่าน แม้ในกาลนั้น เขาก็ชื่อว่าเป็นผู้ฆ่านั่นเอง แต่คหบดีหรือบุตรคหบดีนั้นก็ไม่รู้จักบุรุษผู้ฆ่าว่า เป็นผู้ฆ่าตน แม้ในกาลใด บุรุษนั้นรับใช้อย่างดี คือ มีปกติตื่นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังคำสั่ง ประพฤติตนให้เป็นที่พอใจ พูดแต่คำไพเราะ แม้ในกาลนั้น เขาก็ชื่อว่าเป็นผู้ฆ่านั่นเอง แต่คหบดีหรือบุตรคหบดีนั้นก็ไม่รู้จักบุรุษผู้ฆ่าว่า เป็นผู้ฆ่าตน แม้ในกาลใด บุรุษนั้นรู้ว่าคหบดีหรือบุตรคหบดีอยู่ในที่ลับจึงใช้ศัสตราอันคมปลิดชีวิตเสีย แม้ในกาลนั้น เขาก็ชื่อว่าเป็นผู้ฆ่านั่นเอง แต่คหบดีหรือบุตรคหบดีนั้นก็ไม่รู้จักบุรุษผู้ฆ่าว่า เป็นผู้ฆ่าตน หรือ

อย่างนั้น ขอรับ

ท่านยมกะ อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้นเหมือนกัน ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

เขาไม่รู้ชัดรูปที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า รูปไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดเวทนาที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า เวทนาไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดสัญญาที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า สัญญาไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดสังขารที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า สังขารไม่เที่ยง ไม่รู้ชัดวิญญาณที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า วิญญาณไม่เที่ยง

ไม่รู้ชัดรูปที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นทุกข์ ... เวทนาที่เป็นทุกข์ ... สัญญาที่เป็นทุกข์ ... สังขารที่เป็นทุกข์ ... ไม่รู้ชัดวิญญาณที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นทุกข์

ไม่รู้ชัดรูปที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นอนัตตา ... เวทนาที่เป็นอนัตตา ... สัญญาที่เป็นอนัตตา ... สังขารที่เป็นอนัตตา ... ไม่รู้ชัดวิญญาณที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นอนัตตา

ไม่รู้ชัดรูปที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า รูปถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... เวทนาที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... สัญญาที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... สังขารที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... ไม่รู้ชัดวิญญาณที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า วิญญาณถูกปัจจัยปรุงแต่ง

ไม่รู้ชัดรูปที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นผู้ฆ่า ... เวทนาที่เป็นผู้ฆ่า ... สัญญาที่เป็นผู้ฆ่า ... สังขารที่เป็นผู้ฆ่า ... ไม่รู้ชัดวิญญาณที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นผู้ฆ่าเขาเข้าไปยึดมั่นรูปว่า เป็นอัตตาของเรา ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เข้าไปยึดมั่นวิญญาณว่า เป็นอัตตาของเรา อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่ปุถุชนนั้นเข้าไปยึดมั่น ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน

ท่านผู้มีอายุ ส่วนพระอริยสาวกผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ฯลฯ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

เขารู้ชัดรูปที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า รูปไม่เที่ยง รู้ชัดเวทนาที่ไม่เที่ยง ... สัญญาที่ไม่เที่ยง ... สังขารที่ไม่เที่ยง ... รู้ชัดวิญญาณที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า วิญญาณไม่เที่ยง

รู้ชัดรูปที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นทุกข์ รู้ชัดเวทนาที่เป็นทุกข์ ... สัญญาที่เป็นทุกข์ ... สังขารที่เป็นทุกข์ ... รู้ชัดวิญญาณที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นทุกข์

รู้ชัดรูปที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นอนัตตา รู้ชัดเวทนาที่เป็นอนัตตา ... สัญญาที่เป็นอนัตตา ... สังขารที่เป็นอนัตตา ... รู้ชัดวิญญาณที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นอนัตตา

รู้ชัดรูปที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า รูปถูกปัจจัยปรุงแต่ง รู้ชัดเวทนาที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... สัญญาที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... สังขารที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ... รู้ชัดวิญญาณที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า วิญญาณถูกปัจจัยปรุงแต่งรู้ชัดรูปที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า รูปเป็นผู้ฆ่า รู้ชัดเวทนาที่เป็นผู้ฆ่า ... สัญญาที่เป็นผู้ฆ่า ... รู้ชัดสังขารที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า สังขารเป็นผู้ฆ่า รู้ชัดวิญญาณที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า วิญญาณเป็นผู้ฆ่าเขาไม่เข้าไปยึดมั่นรูปว่า รูปเป็นอัตตาของเรา ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่เข้าไปยึดมั่นวิญญาณว่า วิญญาณเป็นอัตตาของเรา อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระอริยสาวกนั้นไม่เข้าไปยึดมั่น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

ข้าแต่ท่านสารีบุตร ข้อที่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เช่นกับท่านเป็นผู้อนุเคราะห์ มุ่งประโยชน์ ว่ากล่าว พร่ำสอน ย่อมเป็นอย่างนั้น และเพราะได้ฟังธรรมเทศนานี้ของท่านสารีบุตร จิตของผมจึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

ยมกสูตรที่ ๓ จบ

๔. อนุราธสูตร[๑]

ว่าด้วยพระอนุราธะ

[๘๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี สมัยนั้น ท่านพระอนุราธะอยู่ที่กุฏีป่า ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

ครั้งนั้น อัญเดียรถีย์ปริพาชกจำนวนมากเข้าไปหาท่านพระอนุราธะถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระอนุราธะดังนี้ว่า ท่านอนุราธะ พระ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๔๑๑/๔๗๓-๔๗๗

ตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุธรรมที่ควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัติในฐานะ ๔ ประการนี้ คือ

๑. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก
๒. หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก
๓. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก
๔. หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่หรือ

เมื่ออัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นถามอย่างนี้แล้ว ท่านพระอนุราธะได้ตอบว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุธรรมที่ควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัติเว้นจากฐานะ ๔ ประการนี้ คือ

๑. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก
๒. หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก
๓. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก
๔. หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

เมื่อท่านพระอนุราธะตอบอย่างนี้แล้ว อัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นได้กล่าวกับท่านพระอนุราธะดังนี้ว่า ท่านทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้คงจักเป็นพระใหม่บวชได้ไม่นาน หรือเป็นพระเถระแต่โง่ ไม่ฉลาด ทีนั้น พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกกล่าวรุกรานท่านพระอนุราธะด้วยวาทะว่าเป็นพระใหม่และวาทะว่าเป็นพระโง่ พากันลุกจากอาสนะแล้วจากไป

ครั้นเมื่อพวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกจากไปไม่นาน ท่านพระอนุราธะได้มีความคิดว่า ถ้าอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นพึงถามปัญหากับเรายิ่งขึ้นไป เราจะพยากรณ์แก่อัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างไร จึงจะชื่อว่าพูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ไม่ชื่อว่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาคด้วยคำเท็จ ชื่อว่ากล่าวแก้อย่างสมเหตุสมผล ไม่มีคำกล่าวเช่นนั้นและการคล้อยตามที่จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้

พระอนุราธะทูลถามปัญหาพระผู้มีพระภาค

ต่อมา ท่านพระอนุราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์อยู่ที่กุฏีป่า ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค ครั้งนั้น อัญเดียรถีย์ปริพาชกจำนวนมากเข้าไปหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ ฯลฯ ได้ถาม

ข้าพระองค์ดังนี้ว่า ท่านอนุราธะ พระตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุธรรมที่ควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัติในฐานะ ๔ ประการนี้ คือ

๑. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก
๒. หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก
๓. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก
๔. หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่หรือ

เมื่อพวกอัญเดียรดีย์ปริพาชกถามอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้ตอบดังนี้ว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุธรรมที่ควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัติเว้นจากฐานะ ๔ ประการนี้ คือ

๑. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก ฯลฯ

๔. หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

เมื่อข้าพระองค์ตอบอย่างนี้แล้ว อัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นได้กล่าวกับ

ข้าพระองค์ดังนี้ว่า ภิกษุรูปนี้คงจักเป็นพระใหม่บวชได้ไม่นาน หรือเป็นพระเถระแต่โง่ไม่ฉลาด ทีนั้น อัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นกล่าวรุกรานข้าพระองค์ด้วยวาทะ ว่าเป็นพระใหม่และด้วยวาทะว่าเป็นพระโง่ พากันลุกจากอาสนะแล้วจากไป

เมื่ออัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นจากไปไม่นาน ข้าพระองค์ได้มีความคิดว่า ถ้าพวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นพึงถามปัญหากับเรายิ่งขึ้นไป เราจะพยากรณ์แก่อัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างไร จึงจะชื่อว่าพูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ไม่ชื่อว่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาคด้วยคำเท็จ ชื่อว่ากล่าวแก้อย่างสมเหตุสมผล ไม่มีคำกล่าวเช่นนั้นและการคล้อยตามที่จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า อนุราธะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ท่านพระอนุราธะกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนุราธะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นรูปว่า เป็นตถาคต หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เธอพิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่า เป็นตถาคต หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

อนุราธะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคต มีในรูป หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีนอกจากรูป หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในเวทนา ฯลฯ นอกจากเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ... ในสังขาร ... นอกจากสังขาร ... ในวิญญาณ หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีนอกจากวิญญาณ หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

อนุราธะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่า เป็นตถาคต หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

อนุราธะ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคต นี้ไม่มีรูป ... ไม่มีเวทนา ... ไม่มีสัญญา ... ไม่มีสังขาร พิจารณาเห็นว่า ตถาคตไม่มีวิญญาณ หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

อนุราธะ แท้จริง เธอจะค้นหาตถาคตโดยจริงโดยแท้ในขันธ์ ๕ ประการนี้ในปัจจุบันไม่ได้เลย ควร หรือที่เธอจะตอบว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุธรรมที่ควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัติเว้นจากฐานะ ๔ ประการนี้ คือ

๑. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก

๒. หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก

๓. หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก

๔. หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่หรือข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ดีละ อนุราธะ ทั้งในกาลก่อนและในบัดนี้ เราย่อมบัญญัติทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น

อนุราธสูตรที่ ๔ จบ

๕. วักกลิสูตร
ว่าด้วยพระวักกลิ

[๘๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ท่านพระวักกลิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก พักอยู่ที่โรงช่างหม้อ

ครั้งนั้น ท่านพระวักกลิเรียกภิกษุผู้อุปัฏฐากทั้งหลายมากล่าวว่า มาเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้าตามคำของผมว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุวักกลิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า และขอพวกท่านจงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดอาศัยความอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมภิกษุวักกลิถึงที่อยู่เถิด

ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุวักกลิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า และฝากมากราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดอาศัยความอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมภิกษุวักกลิถึงที่อยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร ได้เสด็จเข้าไปเยี่ยมท่านพระวักกลิถึงที่อยู่ ท่านพระวักกลิได้เห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมาแต่ไกลจึงลุกขึ้นจากเตียง

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระวักกลิดังนี้ว่า อย่าเลย วักกลิ เธออย่าลุกจากเตียงเลย เราจักนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้นั้น

พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว ได้ตรัสถามว่า วักกลิ เธอยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ

ท่านพระวักกลิกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนามีแต่กำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ พระพุทธเจ้าข้า

วักกลิ เธอไม่รำคาญ ไม่ทุรนทุรายบ้างหรือ

ความจริง ข้าพระองค์รำคาญ ทุรนทุรายมาก พระพุทธเจ้าข้า

วักกลิ เธอติเตียนตนเองโดยศีลได้หรือไม่

ข้าพระองค์ติเตียนตนเองโดยศีลไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า

วักกลิ ถ้าเธอติเตียนตนเองโดยศีลไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอจะรำคาญ ทุรนทุรายไปทำไม

ข้าพระองค์ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคนานแล้ว แต่ร่างกายของข้าพระองค์ไม่มีกำลังพอที่จะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้ พระพุทธเจ้าข้า

อย่าเลย วักกลิ จะมีประโยชน์อะไรด้วยร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นอยู่นี้ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริง เมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็ชื่อว่าเห็นธรรม

วักกลิ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา .... สัญญา .... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ

... นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ครั้นพระผู้มีพระภาคตรัสสอนท่านพระวักกลิด้วยพระโอวาทนี้แล้วทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จไปทางภูเขาคิชฌกูฏ

ลำดับนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ท่านพระวักกลิได้เรียก ภิกษุผู้อุปัฏฐากทั้งหลายมากล่าวว่า มาเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จงช่วยอุ้มผมขึ้นเตียงแล้วหามไปยังวิหารกาฬสิลาข้างภูเขาอิสิคิลิ ทำไมพระอย่างผมจะพึงสำคัญตนว่าควรมรณภาพในละแวกบ้านเล่า

ภิกษุผู้อุปัฏฐากเหล่านั้นรับคำแล้วอุ้มท่านพระวักกลิขึ้นเตียง หามไปยังวิหารกาฬสิลาข้างภูเขาอิสิคิลิ

ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏตลอดคืนและวันที่ยังเหลืออยู่นั้น เมื่อราตรี[๑] ผ่านไป เทวดา ๒ องค์ มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วภูเขาคิชฌกูฏ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ครั้นแล้วเทวดาองค์หนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวักกลิคิดเพื่อหลุดพ้น

เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวักกลินั้นหลุดพ้น ดีแล้ว จักหลุดพ้นได้แน่

เทวดาเหล่านั้นได้กราบทูลดังนี้แล้ว ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้ว หายตัวไป ณ ที่นั้นนั่นเอง

ครั้นราตรีนั้นผ่านไป พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า มาเถิดภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเข้าไปหาภิกษุวักกลิถึงที่อยู่แล้วบอกว่า ท่านวักกลิ ท่านจงฟังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคและคำของเทวดา ๒ องค์ เมื่อคืนนี้ เมื่อราตรีผ่านไป เทวดา ๒ องค์ มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วภูเขาคิชฌกูฏ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ครั้นแล้วเทวดาองค์หนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวักกลิคิดเพื่อหลุดพ้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้จริญ พระวักกลินั้นหลุดพ้นดีแล้ว จักหลุดพ้นได้แน่ ทั้งพระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงท่านว่า อย่ากลัวเลยวักกลิ อย่ากลัวเลยวักกลิ ความตายอันไม่ต่ำช้าจักมีแก่เธอ การทำกาละ (ตาย) จะไม่เลวทราม

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว เข้าไปหาท่านพระวักกลิถึงที่อยู่แล้วได้บอกว่า ท่านวักกลิ ท่านจงฟังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค และคำของเทวดา ๒ องค์เถิด

---

[๑] **ราตรี** ในที่นี้หมายถึงปฐมยาม (สำ.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๓, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๒๘/๒๖๗)

ลำดับนั้น ท่านพระวักกลิได้เรียกภิกษุผู้อุปัฏฐากทั้งหลายมากล่าวว่า มาเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จงช่วยอุ้มผมลงจากเตียง ทำไมพระอย่างผมจะพึงสำคัญตนว่าควรนั่งบนอาสนะสูงแล้วฟังคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเล่า

ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้วก็ช่วยกันอุ้มท่านพระวักกลิลงจากเตียง ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ เมื่อคืนนี้ เมื่อราตรีผ่านไป เทวดา ๒ องค์ ฯลฯ ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ครั้นแล้วเทวดาองค์หนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวักกลิคิดเพื่อหลุดพ้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวักกลินั้นหลุดพ้นดีแล้ว จักหลุดพ้นได้แน่ ทั้งพระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงท่านว่า อย่ากลัวเลยวักกลิ อย่ากลัวเลยวักกลิ ความตายอันไม่ต่ำช้าจักมีแก่เธอ การทำกาละจะไม่เลวทราม

ท่านพระวักกลิกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้าตามคำของผมว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุวักกลิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เธอขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า และขอพวกท่านจงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่เคลือบแคลงรูปที่ไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักใคร่ในสิ่งนั้นไม่มีแก่เรา

ไม่เคลือบแคลงเวทนาที่ไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักใคร่ในสิ่งนั้นไม่มีแก่เรา

ไม่เคลือบแคลงสัญญาที่ไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักใคร่ในสิ่งนั้นไม่มีแก่เรา

ไม่เคลือบแคลงสังขารที่ไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักใคร่ในสิ่งนั้นไม่มีแก่เรา

ไม่เคลือบแคลงวิญญาณที่ไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักใคร่ในสิ่งนั้นไม่มีแก่เรา

ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้วก็จากไป เมื่อภิกษุเหล่านั้นจากไปไม่นาน ท่านพระวักกลิก็ได้นำศัสตรามา[๑]

ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ นั่ง ณ ที่สมควร แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุวักกลิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เธอขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า และฝากมากราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่เคลือบแคลงรูปที่ไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มี

---

[๑] **นำศัสตรามา** ในที่นี้หมายถึงนำศัสตรามาฆ่าตัวตาย คือตัดก้านคอ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๓๔๓, สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๒)

ความแปรผันเป็นธรรมดา ความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักใคร่ในสิ่งนั้นไม่มีแก่เรา ไม่เคลือบแคลง เวทนาที่ไม่เที่ยง ... สัญญา ... สังขาร ... ไม่เคลือบแคลง วิญญาณที่ไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักใคร่ในสิ่งนั้นไม่มีแก่เรา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย เราจะไปยังวิหารกาฬสิลาข้างภูเขาอิสิคิลิ ซึ่งเป็นสถานที่ที่วักกลิกุลบุตรได้นำศัสตรามา ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังวิหารกาฬสิลาข้างภูเขาอิสิคิลิพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมาก ได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระวักกลินอนคอบิดอยู่บนเตียงแต่ไกลเทียว

สมัยนั้น ปรากฏกลุ่มควันกลุ่มหมอกลอยไปทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง และทิศเฉียง ลำดับนั้นเอง พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมองเห็นกลุ่มควันกลุ่มหมอกลอยไปทางทิศตะวันออก ฯลฯ และทิศเฉียงหรือไม่

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า เห็น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย นั่นแลคือมารผู้มีบาป ค้นหาวิญญาณของวักกลิกุลบุตรด้วยคิดว่า วิญญาณของวักกลิกุลบุตรสถิตอยู่ที่ไหน ภิกษุทั้งหลาย วักกลิกุลบุตรไม่มีวิญญาณสถิตอยู่ ปรินิพพานแล้ว

วักกลิสูตรที่ ๕ จบ

๖. อัสสชิสูตร
ว่าด้วยพระอัสสชิ

[๘๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ท่านพระอัสสชิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก พักอยู่ที่กัสสปการาม

ครั้งนั้น ท่านพระอัสสชิเรียกภิกษุผู้อุปัฏฐากทั้งหลายมากล่าวว่า มาเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้าตามคำของผมว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุอัสสชิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของ

พระองค์ด้วยเศียรเกล้า และขอพวกท่านจงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดอาศัยความอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมภิกษุอัสสชิถึงที่อยู่เถิด

ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุอัสสชิอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า และฝากมากราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดอาศัยความอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมภิกษุอัสสชิถึงที่อยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

ครั้นในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้นแล้ว เข้าไปเยี่ยมท่านพระอัสสชิถึงที่อยู่ ท่านพระอัสสชิได้เห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมาแต่ไกลจึงลุกขึ้นจากเตียง

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระอัสสชิดังนี้ว่า อย่าเลย อัสสชิ เธออย่าลุกจากเตียงเลย เราจักนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้นั้น

พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว ได้ตรัสถามว่า อัสสชิ เธอยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ฯลฯ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ

ท่านพระอัสสชิกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนามีแต่กำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ พระพุทธเจ้าข้า

อัสสชิ เธอไม่รำคาญ ไม่ทุรนทุรายบ้างหรือ

ความจริง ข้าพระองค์รำคาญ ทุรนทุรายมาก พระพุทธเจ้าข้า

อัสสชิ เธอติเตียนตนเองโดยศีลได้หรือไม่

ข้าพระองค์ติเตียนตนเองโดยศีลไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า

อัสสชิ ถ้าเธอติเตียนตนเองโดยศีลไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอจะรำคาญ ทุรนทุรายไปทำไม

เมื่อก่อน ข้าพระองค์ระงับกายสังขาร (ลมหายใจเข้าออก) บรรเทาความป่วยไข้อยู่จึงไม่ได้สมาธิ เมื่อข้าพระองค์ไม่ได้สมาธิจึงคิดอย่างนี้ว่า เรายังไม่เสื่อมจากสมาธินั้นหรือ พระพุทธเจ้าข้า

อัสสชิ สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่มีสมาธิเป็นแก่นสาร มีสมาธิเป็นคุณแห่งสมณะ เมื่อไม่ได้สมาธินั้นจึงคิดว่า เรายังไม่เสื่อมจากสมาธินั้นหรือ

อัสสชิ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ

วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ถ้าอริยสาวกนั้นเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า สุขเวทนานั้นไม่เที่ยง รู้ชัดว่า ไม่น่าหมกมุ่น รู้ชัดว่า ไม่น่าเพลิดเพลิน ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดว่า ทุกขเวทนานั้นไม่เที่ยง รู้ชัดว่า ไม่น่าหมกมุ่น รู้ชัดว่า ไม่น่าเพลิดเพลิน ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า อทุกขมสุขเวทนานั้นไม่เที่ยง ฯลฯ รู้ชัดว่า ไม่น่าเพลิดเพลิน

ถ้าเธอเสวยสุขเวทนา ก็เป็นผู้ปราศจาก (กิเลส) เสวยสุขเวทนานั้น ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา ก็เป็นผู้ปราศจาก (กิเลส) เสวยทุกขเวทนานั้น ถ้าเธอเสวย

อทุกขมสุขเวทนา ก็เป็นผู้ปราศจาก (กิเลส) เสวยอทุกขมสุขเวทนานั้น

ถ้าอริยสาวกนั้นเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ถ้าอริยสาวกเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด หลังจากตายไปก็รู้ชัดว่า ความเสวยอารมณ์ทั้งปวงไม่น่าเพลิดเพลิน จักเย็นในโลกนี้ทีเดียว

อัสสชิ เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ ตะเกียงน้ำมันจึงติดอยู่ได้ เพราะสิ้นน้ำมันและไส้ ตะเกียงน้ำมันนั้นจึงหมดเชื้อดับไป แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน

เมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวย เวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด หลังจากตายไป ก็รู้ชัดว่า ความเสวยอารมณ์ทั้งปวงไม่น่าเพลิดเพลิน จักเย็นในโลกนี้ทีเดียว[๑]

อัสสชิสูตรที่ ๖ จบ

๗. เขมกสูตร
ว่าด้วยพระเขมกะ

[๘๙] สมัยหนึ่ง พระเถระจำนวนมากอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี สมัยนั้น ท่านพระเขมกะอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก พักอยู่ที่พทริการาม

ครั้นในเวลาเย็น พระเถระทั้งหลายออกจากที่หลีกเร้นแล้ว เรียกท่านพระทาสกะมากล่าวว่า มาเถิด ท่านทาสกะ ท่านจงเข้าไปหาภิกษุเขมกะถึงที่อยู่แล้วบอกว่า ท่านเขมกะ พระเถระทั้งหลายถามถึงท่านว่า เธอยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ

ท่านพระทาสกะรับคำแล้วเข้าไปหาท่านพระเขมกะถึงที่อยู่ได้กล่าวว่า ท่านเขมกะ พระเถระทั้งหลายถามถึงท่านว่า เธอยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ

ท่านพระเขมกะตอบว่า ท่านผู้มีอายุ ผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนา มีแต่กำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

ครั้งนั้น ท่านพระทาสกะเข้าไปหาพระเถระทั้งหลายถึงที่อยู่แล้วเรียนว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเขมกะกล่าวว่า ผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนามีแต่กำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

มาเถิด ท่านทาสกะ ท่านจงเข้าไปหาภิกษุเขมกะถึงที่อยู่แล้วบอกว่า ท่านเขมกะ พระเถระทั้งหลายฝากมาถามว่า ท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๕๕/๒๗๙

๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)

๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)

๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

ท่านเขมกะพิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทาน ขันธ์ ๕ ประการนี้

ท่านพระทาสกะรับคำแล้วเข้าไปหาท่านพระเขมกะถึงที่อยู่ ฯลฯ ท่านเขมกะ พระเถระทั้งหลายฝากมาถามว่า ท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ท่านเขมกะพิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทาน ขันธ์ ๕ ประการนี้

ท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ผมไม่พิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เลย

ครั้งนั้น ท่านพระทาสกะเข้าไปหาพระเถระทั้งหลายถึงที่อยู่แล้วเรียนว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเขมกะกล่าวว่า อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ผมไม่พิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เลย

มาเถิด ท่านทาสกะ ท่านจงเข้าไปหาภิกษุเขมกะถึงที่อยู่แล้วบอกว่า ท่านเขมกะ พระเถระทั้งหลายฝากมาถามว่า อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ทราบว่า หากท่านเขมกะไม่พิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เลย ถ้าเช่นนั้น ท่านเขมกะก็เป็นพระอรหันต ขีณาสพ

ท่านพระทาสกะรับคำแล้วเข้าไปหาท่านพระเขมกะถึงที่อยู่ ฯลฯ ท่านเขมกะ พระเถระทั้งหลายฝากมาถามว่า อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ทราบว่า หากท่านเขมกะไม่พิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เลย ถ้าเช่นนั้น ท่านเขมกะก็เป็นพระอรหันต ขีณาสพ

ท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ผมไม่พิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ และผมก็ไม่ได้เป็นพระอรหันตขีณาสพ แต่ผมเข้าใจว่า เรามี ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ และผมก็ไม่ได้พิจารณาเห็นว่า เราเป็นอย่างนี้

ครั้งนั้น ท่านพระทาสกะเข้าไปหาพระเถระทั้งหลายถึงที่อยู่แล้วเรียนว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเขมกะกล่าวว่า อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ได้แก่

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ผมไม่พิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เลย และผมก็ไม่ได้เป็นพระอรหันตขีณาสพ แต่ผมเข้าใจว่า เรามี ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ และผมก็ไม่ได้พิจารณาเห็นว่า เราเป็นอย่างนี้

มาเถิด ท่านทาสกะ ท่านจงเข้าไปหาภิกษุเขมกะถึงที่อยู่แล้วบอกว่า ท่านเขมกะ พระเถระทั้งหลายฝากมาถามว่า คำที่ท่านกล่าวว่า เรามี นั้นคืออย่างไร ท่านกล่าวว่า เรามีรูป กล่าวว่า เรามีนอกจากรูป ท่านกล่าวว่า เรามีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ท่านกล่าวว่า เรามีวิญญาณ กล่าวว่า เรามีนอกจากวิญญาณ ท่านเขมกะ คำที่ท่านกล่าวว่า เรามี นั้นคืออย่างไร

ท่านพระทาสกะรับคำแล้วเข้าไปหาท่านพระเขมกะถึงที่อยู่ได้กล่าวว่า ท่าน เขมกะ พระเถระทั้งหลายฝากมาถามว่า คำที่ท่านกล่าวว่า เรามี นั้นคืออย่างไร ท่านกล่าวว่า เรามีรูป กล่าวว่า เรามีนอกจากรูป ท่านกล่าวว่า เรามีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ท่านกล่าวว่า เรามีวิญญาณ กล่าวว่า เรามีนอกจากวิญญาณ ท่านเขมกะ คำที่ท่านกล่าวว่า เรามี นั้นคืออย่างไร

พอทีเถิด ท่านทาสกะ การเดินไปเดินมาบ่อย ๆ นี้จะมีประโยชน์อะไร ท่านจงหยิบไม้เท้ามา ผมจักเข้าไปหาพระเถระทั้งหลายเอง

ลำดับนั้น ท่านพระเขมกะยันไม้เท้าเข้าไปหาพระเถระทั้งหลายถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ครั้นแล้ว พระเถระทั้งหลายได้ถามว่า ท่านเขมกะ คำที่ท่านกล่าวว่า เรามี นั้นคืออย่างไร ท่านกล่าวว่า เรามีรูป กล่าวว่า เรามีนอกจากรูป ท่านกล่าวว่า เรามีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... ท่านกล่าวว่า เรามีวิญญาณ กล่าวว่า เรามีนอกจากวิญญาณ ท่านเขมกะ คำที่ท่านกล่าวว่า เรามี นั้นคืออย่างไร

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ผมไม่ได้กล่าวว่า เรามีรูป ทั้งไม่ได้กล่าวว่า เรามีนอกจากรูป ผมไม่ได้กล่าวว่า เรามีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ทั้งไม่ได้กล่าวว่า เรามีนอกจากวิญญาณ แต่ผมเข้าใจว่า เรามี ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ และผมก็ไม่ได้พิจารณาเห็นว่า เราเป็นอย่างนี้

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนกลิ่นดอกอุบลก็ดี ดอกปทุมก็ดี ดอกบุณฑริกก็ดี ผู้ที่กล่าวว่ากลิ่นของใบ ว่า กลิ่นของสี หรือว่า กลิ่นของเกสร อย่างนี้ ชื่อว่ากล่าวถูกต้องหรือ

ไม่ถูกต้อง ท่านผู้มีอายุ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อจะตอบให้ถูกต้อง ควรตอบอย่างไร

ท่านผู้มีอายุ เมื่อจะตอบให้ถูกต้อง ควรตอบว่า กลิ่นของดอก

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ผมไม่ได้กล่าวว่า เรามีรูป ทั้งไม่ได้กล่าวว่า เรามีนอกจากรูป ผมไม่ได้กล่าวว่า เรามีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ทั้งไม่ได้กล่าวว่า เรามีนอกจากวิญญาณ แต่ผมเข้าใจว่า เรามี ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ และผมก็ไม่ได้พิจารณาเห็นว่า เราเป็นอย่างนี้

โอรัมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต่ำ) ๕ ประการพระอริยสาวกละได้แล้วก็จริง แต่ท่านก็ยังถอนมานะ ฉันทะ และอนุสัยอย่างละเอียดในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการว่า เรามี ไม่ได้ ต่อมา ท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการว่า รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนาเป็นอย่างนี้ ... สัญญาเป็นอย่างนี้ ... สังขารเป็นอย่างนี้ ... วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ เมื่อท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อยู่ ถึงแม้ท่านจะยังถอนมานะ ฉันทะ และอนุสัยอย่างละเอียดในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการว่า เรามี ไม่ได้ แต่มานะ ฉันทะ และอนุสัยก็ถูกเพิกถอนขึ้นได้

ผ้าสกปรกเปื้อนมลทิน เจ้าของผ้ามอบผ้านั้นให้แก่ช่างซักผ้า ช่างซักผ้าขยี้ผ้านั้นในน้ำด่างเกลือ น้ำด่างขี้เถ้า หรือในโคมัยแล้ว ซักในน้ำสะอาด ผ้านั้นสะอาดก็จริง แต่ผ้านั้นก็ยังไม่หมดกลิ่นน้ำด่างเกลือ กลิ่นน้ำด่างขี้เถ้า หรือกลิ่นโคมัยที่ติดอยู่ ช่างซักผ้ามอบผ้านั้นคืนให้เจ้าของไป เจ้าของเก็บผ้านั้นใส่ไว้ในหีบ อบด้วยกลิ่น แม้ผ้านั้นจะยังไม่หมดกลิ่นน้ำด่างเกลือ กลิ่นน้ำด่างขี้เถ้า หรือกลิ่นโคมัยที่ติดอยู่ แต่กลิ่นนั้นก็หายไป แม้ฉันใด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ พระอริยสาวกละได้แล้วก็จริง แต่ท่านก็ยังถอนมานะ ฉันทะ และอนุสัยอย่างละเอียดในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการว่า เรามี ไม่ได้ ต่อมา ท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการว่า รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนาเป็นอย่างนี้ ... สัญญาเป็นอย่างนี้ ... สังขารเป็นอย่างนี้ ... วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ เมื่อท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อยู่ ถึงแม้ท่านจะยังถอนมานะ ฉันทะ และอนุสัยอย่างละเอียดในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการว่า เรามี ไม่ได้ แต่มานะ ฉันทะ และอนุสัยก็ถูกเพิกถอนขึ้นได้

เมื่อท่านพระเขมกะกล่าวอย่างนี้แล้ว พระเถระทั้งหลายได้กล่าวว่า พวกผมไม่ได้ถามมุ่งเบียดเบียนท่านเลย แต่ท่านเขมกะสามารถบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ซึ่งคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นโดยพิสดาร ตามที่ท่านบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายแล้วโดยพิสดาร

ท่านพระเขมกะได้กล่าวอย่างนี้แล้ว พระเถระทั้งหลายมีใจยินดี ต่างชื่นชมภาษิตของท่านเขมกะ ก็เมื่อท่านพระเขมกะกล่าวเวยยากรณภาษิตนี้อยู่ จิตของพระเถระประมาณ ๖๐ รูปและของท่านพระเขมกะก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น

เขมกสูตรที่ ๗ จบ

๘. ฉันนสูตร
ว่าด้วยพระฉันนะ

[๙๐] สมัยหนึ่ง พระเถระจำนวนมากอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้นในเวลาเย็น ท่านพระฉันนะออกจากที่หลีกเร้นแล้ว ถือลูกดาลเดินเข้าออกวิหารกล่าวว่า ขอท่านทั้งหลาย จงตักเตือน พร่ำสอน แสดงธรรมีกถาแก่ผม พอที่ผมจะเห็นธรรมได้

เมื่อท่านพระฉันนะกล่าวอย่างนี้แล้ว พระเถระทั้งหลายได้กล่าวกับท่านว่า ท่านฉันนะ รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

ลำดับนั้น ท่านพระฉันนะได้มีความคิดว่า แม้เราก็มีความคิดว่า รูปไม่เที่ยง เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตาเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตของเราไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สละอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่สำรอกราคะ เป็นที่ดับ(ทุกข์) เป็นที่ดับ(ตัณหา) ความสะดุ้งกลัวและอุปาทานก็เกิดขึ้น ใจจึงท้อถอย เมื่อเป็นเช่นนี้ อะไรเล่าเป็นอัตตาของเรา แต่ความคิดอย่างนี้ย่อมไม่มีแก่ผู้เห็นธรรม ใครเล่าจะแสดงธรรมแก่เรา พอที่เราจะเห็นธรรมได้

ลำดับนั้น ท่านพระฉันนะได้มีความคิดต่อไปว่า ท่านอานนท์นี้อยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ซึ่งพระศาสดาทรงสรรเสริญและเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูชนก็ยกย่อง จะสามารถแสดงธรรมแก่เรา พอที่เราจะเห็นธรรมได้ อนึ่ง เราก็มีความคุ้นเคยในท่านอานนท์มาก ทางที่ดี เราควรเข้าไปหาท่านอานนท์ถึงที่อยู่

ต่อมา ท่านพระฉันนะเก็บงำเสนาสนะแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงโฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวว่า

ท่านอานนท์ สมัยหนึ่ง ผมอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้นในเวลาเย็น ผมออกจากที่หลีกเร้น ถือลูกดาลเดินเข้าออกวิหารได้กล่าวว่า ขอท่านทั้งหลาย จงตักเตือน พร่ำสอน แสดงธรรมีกถาแก่ผม พอที่ผมจะเห็นธรรมได้ เมื่อผมกล่าวอย่างนี้แล้ว พระเถระทั้งหลายได้กล่าวว่า ฉันนะ รูปไม่เที่ยง เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา ฯลฯ วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

ท่านผู้มีอายุ ผมได้มีความคิดว่า แม้เราก็มีความคิดว่า รูปไม่เที่ยง ฯลฯ วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตของเราไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สละอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่สำรอกราคะ เป็นที่ดับ(ทุกข์) เป็นที่ดับ (ตัณหา) ความ

สะดุ้งกลัวและอุปาทานก็เกิดขึ้น ใจจึงท้อถอย เมื่อเป็นเช่นนี้ อะไรเล่าเป็นอัตตาของเรา แต่ความคิดอย่างนี้ย่อมไม่มีแก่ผู้เห็นธรรม ใครเล่าจะแสดงธรรมแก่เรา พอที่เราจะเห็นธรรมได้

ท่านผู้มีอายุ ผมได้มีความคิดต่อไปว่า ท่านอานนท์นี้อยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ซึ่งพระศาสดาทรงสรรเสริญและเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูชนก็ยกย่อง จะสามารถแสดงธรรมแก่เรา พอที่เราจะเห็นธรรมได้ อนึ่ง เราก็มีความคุ้นเคยในท่านอานนท์มาก ทางที่ดี เราควรเข้าไปหาท่านอานนท์ถึงที่อยู่ ขอท่านอานนท์จงตักเตือน พร่ำสอน แสดงธรรมีกถาแก่ผม พอที่ผมจะเห็นธรรมได้เถิด

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ผมก็พอใจยินดีกับท่านฉันนะ ท่านฉันนะได้ทำความเห็นให้ชัดแจ้ง ทำลายความดื้อดึงแล้ว ท่านฉันนะ ท่านจงเงี่ย โสตลง ท่านสมควรจะรู้ธรรมได้อย่างแจ่มแจ้ง

ลำดับนั้น ปีติและปราโมทย์อย่างยิ่ง ได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระฉันนะด้วยเหตุเพียงเท่านั้นว่า เราสมควรจะรู้ธรรมได้อย่างแจ่มแจ้ง

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ท่านฉันนะ ผมได้สดับคำนี้มาเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสสอนภิกษุกัจจานโคตรอยู่ว่า กัจจานะ โดยมาก โลกนี้อาศัยที่สุด ๒ อย่าง คือ (๑) ความมี (๒) ความไม่มี

ก็เมื่อบุคคลเห็นความเกิดขึ้นของโลกด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความไม่มีในโลกก็ไม่มี เมื่อบุคคลเห็นความดับของโลกด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความมีในโลกก็ไม่มี

กัจจานะ โดยมาก โลกนี้พัวพันอยู่ด้วยอุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุถือมั่น แต่อริยสาวกนี้ไม่เข้าไปยึดมั่นอุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องว่า อัตตาของเรา ไม่เคลือบแคลง ไม่สงสัยว่า ทุกข์นั่นแลเมื่อเกิดย่อมเกิดขึ้น ทุกข์เมื่อดับย่อมดับไป อริยสาวกนั้นมีญาณหยั่งรู้ในเรื่องนี้โดยไม่ต้องเชื่อผู้อื่นเลย

กัจจานะ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จัดว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ

กัจจานะ ที่สุดอย่างที่ ๑ นี้ คือ สิ่งทั้งปวงมีอยู่ ที่สุดอย่างที่ ๒ นี้ คือ สิ่งทั้งปวงไม่มี ตถาคตไม่เข้าไปใกล้ที่สุดทั้ง ๒ นี้แสดงธรรมโดยสายกลางว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้ เพราะอวิชชานั่นแลดับไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ท่านพระฉันนะกล่าวว่า ท่านอานนท์ ข้อที่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เช่นกับท่านเป็นผู้อนุเคราะห์มุ่งประโยชน์ ว่ากล่าว พร่ำสอน ย่อมเป็นอย่างนั้น และเพราะได้ฟังธรรมเทศนานี้ของท่านอานนท์ ผมจึงได้บรรลุธรรม

ฉันนสูตรที่ ๘ จบ

๙. ราหุลสูตร
ว่าด้วยพระราหุล

[๙๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราหุลเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราหุล รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม บุคคลเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก ฯลฯ บุคคลเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ราหุล เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

ราหุลสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ทุติยราหุลสูตร
ว่าด้วยพระราหุล สูตรที่ ๒

[๙๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราหุลนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก ก้าวล่วงมานะด้วยดี สงบระงับ หลุดพ้นดีแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราหุล รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม บุคคลเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ถือมั่น

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม บุคคลเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ถือมั่น

ราหุล เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก ก้าวล่วงมานะด้วยดี สงบระงับ หลุดพ้นดีแล้ว

ทุติยราหุลสูตรที่ ๑๐ จบ

เถรวรรคที่ ๔ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อานันทสูตร	๒.	ติสสสูตร
๓.	ยมกสูตร	๔.	อนุราธสูตร
๕.	วักกลิสูตร	๖.	อัสสชิสูตร
๗.	เขมกสูตร	๘.	ฉันนสูตร
๙.	ราหุลสูตร	๑๐.	ทุติยราหุลสูตร

๕. ปุปผวรรค
หมวดว่าด้วยอุปมาด้วยดอกไม้
๑. นทีสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยแม่น้ำ

[๙๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำไหลลงจากภูเขา พัด(หญ้า ใบไม้ และท่อนไม้เป็นต้น)ไปในภายใต้ ไหลไปไกล มีกระแสเชี่ยว ที่ฝั่งทั้ง ๒ ของแม่น้ำนั้น ถ้าแม้ต้นเลาทั้งหลายพึงเกิด ต้นเลาเหล่านั้นก็จะลู่ไปตามแม่น้ำนั้น ถ้าแม้หญ้าคาทั้งหลายพึงเกิด หญ้าคาเหล่านั้นก็จะลู่ไปตามแม่น้ำนั้น ถ้าแม้หญ้ามุงกระต่ายทั้งหลายพึงเกิด หญ้ามุงกระต่ายเหล่านั้นก็จะลู่ไปตามแม่น้ำนั้น ถ้าแม้หญ้าคมบางทั้งหลายพึงเกิด หญ้าคมบางเหล่านั้นก็จะลู่ไปตามแม่น้ำนั้น ถ้าต้นไม้ทั้งหลายพึงเกิด ต้นไม้เหล่านั้นก็จะลู่ไปตามแม่น้ำนั้น บุรุษถูกกระแสน้ำพัดไปอยู่ ถ้าพึงจับต้นเลา ต้นเลาก็จะหลุดไป เขาพึงถึงความพินาศเพราะต้นเลานั้นหลุดไป ถ้าพึงจับหญ้าคา หญ้ามุงกระต่าย หญ้าคมบาง หรือต้นไม้ หญ้าคาเป็นต้นเหล่านั้น ก็พึงหลุดไป เขาพึงถึงความพินาศ เพราะหญ้าคาเป็นต้นนั้นหลุดไป แม้ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป รูปของเขานั้นย่อยยับไป เขาก็ถึงความพินาศ เพราะรูปนั้นย่อยยับไป

พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ...

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ วิญญาณของเขานั้นย่อยยับไป เขาก็ถึงความพินาศเพราะวิญญาณนั้นย่อยยับไป

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

นทีสูตรที่ ๑ จบ

๒. ปุปผสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยดอกไม้

[๙๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ณ ที่นั้นแล ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ขัดแย้งกับโลก แต่โลกขัดแย้งกับเรา ผู้กล่าวเป็นธรรมไม่ขัดแย้งกับใคร ๆ ในโลก สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี แม้ เราก็กล่าวสิ่งนั้นว่า ไม่มี สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าวสิ่งนั้นว่า มี

ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี เราก็กล่าวว่า ไม่มี

คือ รูปที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็กล่าวรูปนั้นว่า ไม่มี

เวทนา ...

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็กล่าววิญญาณนั้นว่า ไม่มี

นี้แลชื่อว่าสิ่งที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็กล่าวว่า ไม่มี

อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี เราก็กล่าวว่า มี

คือ รูปที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ผันแปร ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าวรูปนั้นว่า มี

เวทนา ...

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ผันแปร ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าววิญญาณนั้นว่า มี

นี้แลชื่อว่าสิ่งที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าวว่า มี

โลกธรรม[๑]มีอยู่ในโลก ตถาคตตรัสรู้ รู้แจ้งโลกธรรมนั้นแล้ว จึงบอก[๒] แสดง[๓] บัญญัติ[๔] กำหนด[๕] เปิดเผย[๖] จำแนก[๗] ทำให้ง่าย[๘]

ก็อะไรเล่าชื่อว่าโลกธรรมในโลก ที่ตถาคตตรัสรู้ รู้แจ้งแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย

คือ รูปจัดเป็นโลกธรรมในโลก ที่ตถาคตตรัสรู้ ฯลฯ ทำให้ง่าย

บุคคลใด เมื่อตถาคตบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายอยู่อย่างนี้ ยังไม่รู้ ไม่เห็น เราจะทำอะไรกับบุคคลผู้โง่เขลา เป็นปุถุชน คนบอด ไม่มีดวงตา ไม่รู้ ไม่เห็นนั้นได้

เวทนา ...

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณจัดเป็นโลกธรรมในโลกที่ตถาคตตรัสรู้ รู้แจ้งแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย

บุคคลใด เมื่อตถาคตบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายอยู่อย่างนี้ ยังไม่รู้ ไม่เห็น เราจะทำอะไรกับบุคคลผู้โง่เขลา เป็นปุถุชน คนบอด ไม่มีดวงตา ไม่รู้ ไม่เห็นนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย ดอกอุบลก็ดี ดอกปทุมก็ดี ดอกบุณฑริกก็ดี เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่พ้นน้ำแล้วตั้งอยู่ แต่ไม่ติดน้ำ แม้ฉันใด ตถาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน เกิดในโลก เจริญในโลก ครอบงำโลกอยู่ แต่ไม่ติดโลก

ปุปผสูตรที่ ๒ จบ

๓. เผณปิณฑูปมสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยกลุ่มฟองน้ำ

---

[๑] **โลกธรรม** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ ประการ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๙๔/๓๔๘)

[๒] **บอก** หมายถึงกล่าวคำเริ่มต้น แสดงคำเริ่มต้น (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๔)

[๓] **แสดง** หมายถึงการให้อุทเทส (คำเริ่มต้น) จบลง (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๔)

[๔] **บัญญัติ** หมายถึงประกาศให้รู้ถึงเนื้อความตามที่ตั้งอุทเทสไว้โดยประการต่าง ๆ ตามที่ยกแสดงไว้ (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๔)

[๕] **กำหนด** หมายถึงการให้เนื้อความนั้นดำเนินไปโดยประการต่าง ๆ (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕)

[๖] **เปิดเผย** หมายถึงการชี้แจงเนื้อความตามที่ตั้งอุทเทสไว้ โดยการวกกลับมาอธิบายซ้ำอีก (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๗๕)

[๗] **จำแนก** หมายถึงการจำแนกประเด็นที่เปิดแล้ว (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕)

[๘] **ทำให้ง่าย** หมายถึงการแสดงประเด็นที่จำแนกไว้ให้ชัดเจนด้วยการชี้เหตุและยกอุทาหรณ์ต่าง ๆ มาประกอบ (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๗๕)

[๙๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ฝั่งแม่น้ำคงคา เขตเมืองอยุชฌา ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคานี้พึงพัดฟองน้ำกลุ่มใหญ่มา บุรุษผู้มีตาดีก็จะพึงเห็น เพ่ง พิจารณาฟองน้ำกลุ่มใหญ่นั้นโดยแยบคายได้ เมื่อเขาเห็น เพ่ง พิจารณาฟองน้ำกลุ่มใหญ่นั้นโดยแยบคาย ฟองน้ำก็จะพึงปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย สาระในฟองน้ำจะมีได้อย่างไร แม้ฉันใด รูปอย่างใดอย่างหนึ่งก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง พิจารณารูปนั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณารูปนั้นโดยแยบคาย รูปก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย สาระในรูปจะมีได้อย่างไร

เมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกในสารทฤดู ฟองน้ำเกิดขึ้นและดับไปบนผิวน้ำ บุรุษผู้มีตาดีก็พึงเห็น เพ่ง พิจารณาฟองน้ำนั้นโดยแยบคายได้ เมื่อเขาเห็น เพ่ง พิจารณา ฟองน้ำนั้นโดยแยบคาย ฟองน้ำก็จะพึงปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย สาระในฟองน้ำนั้นจะมีได้อย่างไร แม้ฉันใด เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง พิจารณาเวทนานั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณาเวทนานั้นโดยแยบคาย เวทนาก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย สาระในเวทนาจะมีได้อย่างไร

เมื่อเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อนยังอยู่ พยับแดดระยิบระยับในเวลาเที่ยง บุรุษผู้มีตาดีก็จะพึงเห็น เพ่ง พิจารณาพยับแดดนั้นโดยแยบคายได้ เมื่อเขาเห็น เพ่ง พิจารณาพยับแดดนั้นโดยแยบคาย พยับแดดก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า ฯลฯ สาระในพยับแดดจะมีได้อย่างไร แม้ฉันใด สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ

บุรุษผู้ต้องการแก่นไม้เที่ยวเสาะแสวงหาแก่นไม้ ถือขวานที่คมเข้าไปสู่ป่า เขาเห็นต้นกล้วยใหญ่ตรง กำลังรุ่น ไม่มีแก่นในป่านั้นจึงตัดโคน ตัดปลาย แล้วปอกกาบออก เขาปอกกาบออกแล้ว ไม่ได้แม้กระพี้ในต้นกล้วยนั้น จะได้แก่นแต่ที่ไหนเล่า บุรุษผู้มีตาดีก็จะเห็น เพ่ง พิจารณาต้นกล้วยนั้นโดยแยบคายได้ เมื่อเขาเห็น เพ่ง พิจารณาต้นกล้วยนั้นโดยแยบคาย ต้นกล้วยก็จะพึงปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาแก่นมิได้เลย แก่นในต้นกล้วยจะมีได้อย่างไร แม้ฉันใด สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่งก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง พิจารณาสังขารนั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณาสังขารนั้นโดยแยบคาย สังขารก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย สาระในสังขารทั้งหลายจะมีได้อย่างไร

นักมายากลหรือลูกมือนักมายากลแสดงมายากลที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง บุรุษผู้มีตาดีก็จะพึงเห็น เพ่ง พิจารณามายากลนั้นโดยแยบคายได้ เมื่อเขาเห็น เพ่ง พิจารณามายากลนั้นโดยแยบคาย มายากลก็จะพึงปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย สาระในมายากลจะมีได้อย่างไร แม้ฉันใด วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง

พิจารณาวิญญาณนั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณาวิญญาณนั้นโดยแยบคาย วิญญาณก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย สาระในวิญญาณจะมีได้อย่างไร

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ... แม้ในสัญญา ... แม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ฯลฯ ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาได้ตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

พระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์
ทรงแสดงแล้วว่า รูปอุปมาด้วยกลุ่มฟองน้ำ
เวทนาอุปมาด้วยฟองน้ำ สัญญาอุปมาด้วยพยับแดด
สังขารอุปมาด้วยต้นกล้วย และวิญญาณอุปมาด้วยมายากล
ภิกษุเพ่งพิจารณาเห็นขันธ์ ๕ นั้นโดยแยบคายด้วยประการใด ๆ
ขันธ์ ๕ นั้น ก็ปรากฏเป็นของว่างเปล่าด้วยประการนั้นๆ
การละธรรม ๓ ประการซึ่งพระพุทธเจ้า
ผู้ทรงมีปัญญาดุจแผ่นดิน ทรงปรารภกายนี้ แสดงไว้แล้ว
ท่านทั้งหลาย จงดูรูปที่บุคคลทิ้งแล้ว
เมื่อใด อายุ ไออุ่น และวิญญาณละกายนี้
เมื่อนั้น กายนี้ก็ถูกทอดทิ้ง นอนเป็นเหยื่อของสัตว์อื่น
ปราศจากเจตนา ความสืบต่อเป็นเช่นนี้
นี้เป็นมายากลสำหรับหลอกลวงคนโง่
ขันธ์ ๕ เปรียบเหมือนเพชฌฆาต
เราบอกแล้ว สาระในขันธ์ ๕ นี้ไม่มี
ภิกษุผู้ปรารภความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ
พึงพิจารณาขันธ์ทั้งหลายอย่างนี้ทั้งกลางวันและกลางคืน
ภิกษุเมื่อปรารถนาบทอันไม่จุติ[๑]
พึงละสังโยชน์[๒]ทั้งปวง ทำที่พึ่งแก่ตน

---

[๑] **บทอันไม่จุติ** ในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๙๕/๓๕๓)

[๒] **สังโยชน์** หมายถึง กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์กับทุกข์ มี ๑๐ ประการ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต (๔) กามราคะ ความติดใจในกามคุณ (๕) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ หรือพยาบาท ความคิดร้าย (๖) รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม (๗) อรูปราคะ ความติดใจใน

ประพฤติดุจบุคคลถูกไฟไหม้ศีรษะฉะนั้น

เผณปิณฑูปมสูตรที่ ๓ จบ

๔. โคมยปิณฑสูตร

ว่าด้วยอุปมาด้วยก้อนโคมัย

[๙๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน

คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มีเลย

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มีเลย

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหยิบก้อนโคมัย (มูลโค) เล็ก ๆ ขึ้นมาแล้วตรัสว่า ภิกษุ การได้อัตภาพแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มี ถ้าแม้การได้อัตภาพประมาณเท่านี้ จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปรแล้วไซร้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็จะไม่พึงปรากฏ แต่เพราะการได้อัตภาพแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ไม่มี ฉะนั้น การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบจึงปรากฏ

ภิกษุ เรื่องเคยมีมาแล้ว เราได้เป็นพระราชามหากษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษก มีเมือง ๘๔,๐๐๐ เมือง ซึ่งมีกุสาวดีราชธานีเป็นเมืองหลวง

มีปราสาท ๘๔,๐๐๐ องค์ ซึ่งมีธรรมปราสาทเป็นปราสาทหลวง

มีเรือนยอด ๘๔,๐๐๐ หลัง ซึ่งมีเรือนยอดมหาพยูหะเป็นเรือนยอดหลวง

อรูปธรรม (๘) มานะ ความถือตัว (๙) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน (๑๐) อวิชชา ความไม่รู้จริง (สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๕๓-๖๒/๑๔, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๐/๕๙๒)

มีบัลลังก์ ๘๔,๐๐๐ บัลลังก์ ทำด้วยงา ทำด้วยแก่นจันทน์แดง ประดับด้วยทองและเงิน ลาดด้วยผ้าโกเชาว์ ลาดด้วยผ้ากำพลขาว ลาดด้วยเครื่องลาดทำด้วยขนแกะ มีเครื่องลาดอย่างดีทำด้วยหนังชะมด มีเพดานสีแดง มีหมอนสีแดงทั้ง ๒ ข้าง

มีช้างต้น ๘๔,๐๐๐ ช้าง ซึ่งมีเครื่องประดับทำด้วยทอง มีธงทำด้วยทอง คลุมด้วยข่ายทอง มีพญาช้างอุโบสถเป็นหัวหน้า

มีม้าต้น ๘๔,๐๐๐ ม้า ซึ่งมีเครื่องประดับทำด้วยทอง คลุมด้วยข่ายทอง มีม้าวลาหกอัศวราชเป็นหัวหน้า

มีรถทรง ๘๔,๐๐๐ คัน มีเครื่องประดับทำด้วยทอง มีธงทำด้วยทอง คลุมด้วยข่ายทอง มีเวชยันตราชรถเป็นประธาน

มีแก้ว ๘๔,๐๐๐ ดวง มีแก้วมณีเป็นประธาน

มีพระสนม ๘๔,๐๐๐ นาง มีพระนางสุภัททาเทวีเป็นหัวหน้า

มีกษัตริย์ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ตามเสด็จ มีขุนพลแก้วเป็นประมุข

มีแม่โคนม ๘๔,๐๐๐ ตัว ผูกด้วยเชือกป่าน แขวนกระดิ่งสำริด

มีผ้า ๘๔,๐๐๐ โกฏิ คือผ้าเปลือกไม้เนื้อละเอียด ผ้าไหมเนื้อละเอียด

ผ้าขนสัตว์เนื้อละเอียด ผ้าฝ้ายเนื้อละเอียด

มีภาชนะทอง ๘๔,๐๐๐ สำรับ ซึ่งชนทั้งหลายใส่อาหารนำมาทั้งในเวลาเย็นและในเวลาเช้า

ภิกษุ ก็บรรดาเมือง ๘๔,๐๐๐ เมืองนั้น เมืองที่เราครองในสมัยนั้นมีเมืองเดียวเท่านั้น คือกุสาวดีราชธานี

บรรดาปราสาท ๘๔,๐๐๐ องค์นั้น ปราสาทที่เราครองในสมัยนั้นมีหลังเดียวเท่านั้น คือธรรมปราสาท

บรรดาเรือนยอด ๘๔,๐๐๐ หลังนั้น เรือนยอดที่เราครองในสมัยนั้นมีหลัง เดียวเท่านั้น คือเรือนยอดมหาพยูหะ

บรรดาบัลลังก์ ๘๔,๐๐๐ บัลลังก์นั้น บัลลังก์ที่เรานั่งในสมัยนั้นมีบัลลังก์เดียวเท่านั้น คือบัลลังก์ที่ทำด้วยงา ทำด้วยแก่นจันทน์แดง ทำด้วยทอง ทำด้วยเงิน

บรรดาช้างต้น ๘๔,๐๐๐ ช้างนั้น ช้างที่เราทรงในสมัยนั้นมีช้างเดียวเท่านั้น คือพญาช้างอุโบสถ

บรรดาม้าต้น ๘๔,๐๐๐ ม้านั้น ม้าที่เราทรงในสมัยนั้นมีม้าเดียวเท่านั้น คือม้าวลาหกอัศวราช

บรรดาราชรถ ๘๔,๐๐๐ คันนั้น ราชรถที่เราทรงในสมัยนั้นมีคันเดียวเท่านั้น คือเวชยันตราชรถ

บรรดาพระสนม ๘๔,๐๐๐ นางนั้น พระสนมที่เรายกย่องในสมัยนั้นมีนางเดียวเท่านั้น คือนางขัตติยานีหรือนางเวลามิกา[๑]

บรรดาผ้า ๘๔,๐๐๐ โกฏินั้น ผ้าที่เราทรงในสมัยนั้นมีคู่เดียวเท่านั้น คือ

ผ้าเปลือกไม้เนื้อละเอียด ผ้าไหมเนื้อละเอียด ผ้าขนสัตว์เนื้อละเอียด หรือผ้าฝ้ายเนื้อละเอียด

บรรดาภาชนะทอง ๘๔,๐๐๐ สำรับนั้น ภาชนะทองซึ่งใส่ข้าวสุกที่หุงจากข้าวสาร ๑ ทะนานเป็นอย่างมากและแกงกับอันพอเหมาะแก่ข้าวนั้นที่เราบริโภคมีสำรับเดียวเท่านั้น

ภิกษุ สังขารทั้งปวงนั้น ล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ด้วยประการดังนี้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงอย่างนี้ สังขารทั้งหลายไม่ยั่งยืนอย่างนี้ สังขารทั้งหลายไม่น่าเบาใจอย่างนี้ ก็สังขารทั้งปวงมีลักษณะที่ไม่เที่ยงอย่างนี้ ควรทีเดียวที่จะเบื่อหน่าย คลายกำหนัด พ้นไปจากสังขารทั้งปวง

โคมยปิณฑสูตรที่ ๔ จบ

๕. นขสิขาสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยฝุ่นที่ปลายเล็บ

[๙๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้นนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มีเลย

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มีเลย

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงช้อนฝุ่นนิดหน่อยด้วยปลายพระนขาแล้ว ตรัสกับภิกษุนั้นว่า ภิกษุ รูปแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มี ถ้ารูปแม้ประมาณเท่านี้ จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปรแล้ว การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็จะ

---

[๑] **นางเวลามิกา** หมายถึงหญิงที่ถือกำเนิดจากกษัตริย์กับนางพราหมณ์ หรือถือกำเนิดจากพราหมณ์กับนางกษัตริย์ (ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๙๖-๙๘/๓๕๔)

ไม่พึงปรากฏ แต่เพราะรูปแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ไม่มี ฉะนั้น การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบจึงปรากฏ

เวทนาแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มี ถ้าเวทนาแม้ประมาณเท่านี้ จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปรแล้ว การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็จะไม่พึงปรากฏ แต่เพราะเวทนาแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ไม่มี ฉะนั้น การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบจึงปรากฏ

สัญญาแม้ประมาณเท่านี้ ฯลฯ

สังขารแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มี ถ้าสังขารแม้ประมาณเท่านี้ จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร แล้ว การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็จะไม่พึงปรากฏ แต่เพราะสังขารแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ไม่มี ฉะนั้น การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบจึงปรากฏ

วิญญาณแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มี ถ้าวิญญาณแม้ประมาณเท่านี้ จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปรแล้ว การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็จะไม่พึงปรากฏ แต่เพราะวิญญาณแม้ประมาณเท่านี้ที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร ไม่มี ฉะนั้น การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบจึงปรากฏ

ภิกษุ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ

เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

นขสิขาสูตรที่ ๕ จบ

๖. สุทธิกสูตร
ว่าด้วยขันธ์ล้วน ๆ

[๙๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้นนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น มีอยู่หรือ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มีเลย

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งที่จักเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร เที่ยงเสมออยู่อย่างนั้น ไม่มีเลย

สุทธิกสูตรที่ ๖ จบ

๗. คัททูลพัทธสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยสุนัขถูกล่าม

[๙๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สงสาร (การเวียนว่ายตายเกิด) นี้มีเบื้องต้นเบื้องปลายที่ใคร ๆ รู้ไม่ได้ เบื้องต้นเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องปิดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไป

มหาสมุทรยังมีเวลาเหือดแห้งไป มีอยู่ไม่ได้ แต่เราก็มิได้กล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องปิดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปอยู่ จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

ขุนเขาสิเนรุยังมีเวลาถูกไฟเผาพินาศไป มีอยู่ไม่ได้ แต่เราก็มิได้กล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องปิดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปอยู่ จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

แผ่นดินใหญ่ยังมีเวลาถูกไฟเผาพินาศไป มีอยู่ไม่ได้ แต่เราก็มิได้กล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องปิดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปอยู่ จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ล่ามไว้ที่หลักหรือเสาที่แข็งแรง วิ่งวนเวียนหลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ได้เห็นพระอริยะ ... ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ... พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ... สัญญา ... พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ... พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ ปุถุชนนั้นแล่นวนเวียนอยู่กับรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร แล่นวนเวียนอยู่กับวิญญาณ เมื่อเขาแล่นวนเวียนอยู่กับรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร เมื่อแล่นวนเวียนอยู่กับวิญญาณ เรากล่าวว่า ไม่พ้นจากรูป ไม่พ้นจากเวทนา ไม่พ้นจากสัญญา ไม่พ้นจากสังขาร ไม่พ้นจากวิญญาณ ไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และชื่อว่าไม่พ้นจากทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ... ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ... ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ ไม่

พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ อริยสาวก นั้นไม่แล่นวนเวียนอยู่กับรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ไม่แล่นวนเวียน อยู่กับวิญญาณ เมื่อเธอไม่แล่นวนเวียนอยู่กับรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ไม่แล่นวนเวียนอยู่กับวิญญาณ ย่อมพ้นจากรูป ย่อมพ้นจากเวทนา ย่อมพ้นจากสัญญา ย่อมพ้นจากสังขาร ย่อมพ้นจากวิญญาณ เรากล่าวว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

คัททูลพัทธสูตรที่ ๗ จบ

๘. ทุติยคัททูลพัทธสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยสุนัขถูกล่าม สูตรที่ ๒

[๑๐๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นเบื้องปลายที่ใคร ๆ รู้ไม่ได้ เบื้องต้นเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องปิดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไป

สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ล่ามไว้ที่หลักหรือเสาที่แข็งแรง ถ้าแม้สุนัขนั้นเดิน ก็เดินใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้สุนัขนั้นยืน ก็ยืนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้สุนัขนั้นหมอบ ก็หมอบใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้สุนัขนั้นนอน ก็นอนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นรูปว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญาณว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา ปุถุชนนั้น ถ้าแม้เขาเดินก็เดินใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง ถ้าแม้เขายืนก็ยืนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง ถ้าแม้เขานั่งก็นั่งใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง ถ้าแม้เขานอนก็นอนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง

ความเศร้าหมองและความผ่องแผ้วแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายควรพิจารณาจิตของตนเนือง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นเวลานาน สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เพราะจิตผ่องแผ้ว ภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้ เธอทั้งหลายเห็นแล้วหรือ

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เห็นแล้ว พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย แม้ภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น จิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง จิตนั่นเองวิจิตรกว่าภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายควรพิจารณาจิตของตนเนือง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นเวลานาน สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เพราะจิตผ่องแผ้ว

เราไม่พิจารณาเห็นสัตว์อื่นแม้เพียงหมู่เดียวซึ่งวิจิตรเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉานนี้เลย สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้นจิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง จิตนั่นเองวิจิตรกว่าสัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายควรพิจารณาจิตของตนเนือง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นเวลานาน สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เพราะจิตผ่องแผ้ว

ภิกษุทั้งหลาย ช่างย้อมหรือจิตรกร เมื่อมีเครื่องย้อมก็ดี ครั่งก็ดี ขมิ้นก็ดี สีเขียวก็ดี สีแดงก็ดี พึงเขียนรูปสตรีหรือรูปบุรุษมีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกส่วนลงบนแผ่นกระดาน ฝา หรือแผ่นผ้าที่เกลี้ยงเกลา แม้ฉันใด ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อจะให้เกิด ก็ให้รูปนั่นเองเกิด ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เมื่อจะให้เกิด ก็ให้วิญญาณนั่นเองเกิด

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ทุติยคัททูลพัทธสูตรที่ ๘ จบ

๙. วาสิชฏสูตร
ว่าด้วยอุปมาด้วยด้ามมีด

[๑๐๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะของบุคคลผู้รู้อยู่ เห็นอยู่ มิได้กล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะของบุคคลผู้ไม่รู้ ไม่เห็น

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร ความสิ้นไปแห่งอาสวะจึงมี

คือ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอยู่ว่า รูปเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นดังนี้ ความดับแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้ ... สัญญาเป็นดังนี้ ... สังขารเป็นดังนี้ ... วิญญาณเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นดังนี้

เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ ความสิ้นไปแห่งอาสวะจึงมี

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุไม่ประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ ถึงจะมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ จิตของเราจึงจะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ก็จริง ถึงอย่างนั้น จิตของเธอก็ไม่หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่นได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุไร ข้อนั้นพึงกล่าวได้ว่า เพราะเธอไม่ได้เจริญ

เพราะเธอไม่ได้เจริญอะไร

คือ เพราะเธอไม่ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ไม่ได้เจริญสัมมัปปธาน ๔ ประการ ไม่ได้เจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ไม่ได้เจริญอินทรีย์ ๕ ประการ ไม่ได้เจริญพละ ๕ ประการ ไม่ได้เจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ไม่ได้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘

ไข่ไก่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ไข่เหล่านั้น แม่ไก่ไม่ทับ ไม่กก ไม่ฟักให้ดี แม่ไก่นั้นถึงจะมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ ลูกของเราจึงจะทำลายกระเปาะไข่ด้วยปลายเล็บเท้า หรือด้วยจะงอยปากออกมาโดยความสวัสดี ก็จริง ถึงอย่างนั้น ลูกไก่เหล่านั้นก็ไม่สามารถทำลายกระเปาะไข่ด้วย

ปลาย เล็บเท้าหรือด้วยจะงอยปากออกมาโดยความสวัสดีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไข่ไก่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟองนั้น แม่ไก่ไม่ทับ ไม่กก ไม่ฟักให้ดี แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อไม่ประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ ถึงจะมีความปรารถนา อย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ จิตของเราจึงจะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ก็จริง ถึงอย่างนั้น จิตของเธอก็ไม่หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่นได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุไร ข้อนั้นพึงกล่าวได้ว่า เพราะเธอไม่ได้เจริญ

เพราะเธอไม่ได้เจริญอะไร

คือ เพราะเธอไม่ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ไม่ได้เจริญสัมมัปปธาน ๔ ประการ ไม่ได้เจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ไม่ได้เจริญอินทรีย์ ๕ ประการ ไม่ได้เจริญพละ ๕ ประการ ไม่ได้เจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ไม่ได้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ ถึงจะไม่มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ จิตของเราจึงจะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ก็จริง ถึงอย่างนั้น จิตของเธอก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่นได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ข้อนั้นพึงกล่าวได้ว่า เพราะเธอได้เจริญ

เพราะเธอได้เจริญอะไร

คือ เพราะเธอได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ได้เจริญสัมมัปปธาน ๔ ประการ ได้เจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ได้เจริญอินทรีย์ ๕ ประการ ได้เจริญพละ ๕ ประการ ได้เจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ได้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘

ไข่ไก่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ไข่เหล่านั้น แม่ไก่ทับ กก ฟักไว้ดี แม่ไก่นั้นถึงจะไม่มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ ลูกของเราจึงจะทำลายกระเปาะไข่ด้วยปลายเล็บเท้า หรือด้วยจะงอยปาก ออกมาโดยความสวัสดี ก็จริง ถึงอย่างนั้น ลูกไก่เหล่านั้นก็สามารถทำลายกระเปาะไข่ด้วยปลายเล็บเท้าหรือด้วยจะงอยปาก ออกมาโดยความสวัสดีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไข่ไก่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟองนั้น แม่ไก่ทับ กก ฟักไว้ดีแล้ว แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกันเมื่อภิกษุประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ ถึงจะไม่มีความปรารถนา อย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ จิตของเราจึงจะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ก็จริง ถึงอย่างนั้น จิตของเธอก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่นได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ข้อนั้นพึงกล่าวได้ว่า เพราะเธอได้เจริญ

เพราะเธอได้เจริญอะไร

คือ เพราะเธอได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ได้เจริญสัมมัปปธาน ๔ ประการ ได้เจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ได้เจริญอินทรีย์ ๕ ประการ ได้เจริญพละ ๕ ประการ ได้เจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ได้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘

รอยนิ้วมือ หรือรอยนิ้วหัวแม่มือปรากฏอยู่ที่ด้ามมีดของช่างไม้หรือลูกมือของช่างไม้ แต่ช่างไม้หรือลูกมือของช่างไม้นั้น หารู้ไม่ว่า วันนี้ ด้ามมีดของเราสึกไปประมาณเท่านี้ เมื่อวานนี้ สึกไปประมาณเท่านี้ วันก่อน ๆ สึกไปประมาณเท่านี้ ที่แท้เมื่อด้ามมีดสึกไปแล้ว ช่างไม้หรือลูกมือของช่างไม้นั้น ก็รู้ว่า สึกไปแล้ว

แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกันเมื่อประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ หารู้ไม่ว่า วันนี้ อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นไปประมาณเท่านี้ เมื่อวานนี้ สิ้นไปประมาณเท่านี้ วันก่อน ๆ สิ้นไปประมาณเท่านี้ ก็จริง ถึงอย่างนั้น เมื่ออาสวะสิ้นไปแล้ว เธอก็รู้ว่า สิ้นไปแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรือเดินสมุทรที่ผูกด้วยเครื่องผูกคือหวายจอดอยู่ในน้ำตลอดฤดูฝน พอถึงฤดูหนาวเขาก็เข็นขึ้นบก เครื่องผูกเหล่านั้นต้องลมและแดด ถูกฝนตกรด ย่อมผุเปื่อยไปโดยง่าย แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ สังโยชน์ทั้งหลาย ก็เสื่อมสิ้นไปโดยง่ายเช่นกัน[๑]

วาสิชฏสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อนิจจสัญญาสูตร
ว่าด้วยอนิจจสัญญา

[๑๐๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญา (ความหมายรู้ว่าไม่เที่ยง) ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมครอบงำกามราคะ (ความติดใจในกามคุณ) รูปราคะ (ความติดใจในรูปธรรม) ภวราคะ (ความติดใจในภพ) และอวิชชา (ความไม่รู้จริง) ทั้งปวงได้ ถอนอัสมิมานะ (ความถือตัวว่าเป็นเรา) ทั้งปวงได้

ในสารทฤดู ชาวนาเมื่อไถนาด้วยไถคันใหญ่ ย่อมไถทำลายราก (หญ้า) ที่เกี่ยวเนื่องทุกชนิด แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมครอบงำกามราคะ รูปราคะ ภวราคะ และอวิชชาทั้งปวงได้ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

คนเกี่ยวหญ้ามุงกระต่าย เกี่ยวเสร็จแล้ว จับปลาย เขย่า ฟาด สลัดออก แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

เมื่อพวงมะม่วงขาดจากขั้ว บรรดามะม่วงเหล่านั้น มะม่วงที่ยังติดอยู่ที่ขั้วทั้งหมดก็หลุดไปตามพวงมะม่วงนั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

กลอนของเรือนยอดทั้งหมดทอดไปถึงยอด รวมลงที่ยอด ยอดเรือนชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่ากลอนเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

กลิ่นหอมที่เกิดจากรากชนิดใดชนิดหนึ่ง กฤษณาชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่ากลิ่นหอมที่เกิดจากรากเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๘/๘๖

กลิ่นหอมที่เกิดจากแก่นชนิดใดชนิดหนึ่ง จันทน์แดงชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่ากลิ่นหอมที่เกิดจากแก่นเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

กลิ่นหอมที่เกิดจากดอกชนิดใดชนิดหนึ่ง ดอกมะลิชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่ากลิ่นหอมที่เกิดจากดอกเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

พระราชาผู้มีอำนาจน้อยทั้งปวง ย่อมคล้อยตามพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่าพระราชาผู้มีอำนาจน้อยเหล่านั้น แม้ฉันใด

อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

แสงสว่างของดวงดาวทั้งหมด ไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งแสงสว่างของดวงจันทร์ แสงสว่างของดวงจันทร์ชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่าแสงสว่างของดวงดาวเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

ในสารทฤดู เมื่อฝนขาดหาย ปราศจากเมฆ ดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นสู่ท้องฟ้า กำจัดความมืดที่มีอยู่ในอากาศทั้งหมด ย่อมส่องแสง แผดแสง และแจ่มกระจ่าง แม้ฉันใด อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมครอบงำกามราคะ รูปราคะ ภวราคะ และอวิชชาทั้งปวงได้ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงครอบงำกามราคะทั้งปวงได้ ฯลฯ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

คือ อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ว่า รูปเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นดังนี้ ความดับแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้ ... สัญญาเป็นดังนี้ ... สังขารเป็นดังนี้ ... วิญญาณเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมครอบงำกามราคะ รูปราคะ ภวราคะ และอวิชชาทั้งปวงได้ ถอนอัสมิมานะทั้งปวงได้

อนิจจสัญญาสูตรที่ ๑๐ จบ
ปุปผวรรคที่ ๕ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	นทีสูตร	๒.	ปุปผสูตร
๓.	เผณปิณฑูปมสูตร	๔.	โคมยปิณฑสูตร
๕.	นขสิขาสูตร	๖.	สุทธิกสูตร
๗.	คัททูลพัทธสูตร	๘.	ทุติยคัททูลพัทธสูตร
๙.	วาสิฏฐสูตร	๑๐.	อนิจจสัญญาสูตร

มัชฌิมปัณณาสก์ จบบริบูรณ์
รวมวรรคที่มีในมัชฌิมปัณณาสก์นี้ คือ

๑. อุปยวรรค ๒. อรหันตวรรค
๓. ขัชชนียวรรค ๔. เถรวรรค
๕. ปุปผวรรค

รวม ๕ วรรค เรียกว่า ทุติยปัณณาสก์

จูฬปัณณาสก์[๑]

๑. อันตวรรค

หมวดว่าด้วยที่สุด

๑. อันตสูตร

ว่าด้วยที่สุด

[๑๐๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๔ อย่าง คือ

๑. ที่สุดคือสักกายะ (กายของตน)
๒. ที่สุดคือเหตุเกิดแห่งสักกายะ
๓. ที่สุดคือความดับแห่งสักกายะ
๔. ที่สุดคือปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ

ที่สุดคือสักกายะ เป็นอย่างไร

คือ ควรกล่าวได้ว่า ที่สุดคือสักกายะนั้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)
๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

นี้เรียกว่า ที่สุดคือสักกายะ

ที่สุดคือเหตุเกิดแห่งสักกายะ เป็นอย่างไร

คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลิน และความกำหนัด มีปกติเพลิดเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่

---

[๑] **จูฬปัณณาสก์** ในบางแห่ง เรียกว่า อุปริปัณณาสก์ (สำ.ข. (ไทย) ๑๗/๑๕๙/๑๕๑, สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๑๕๙/๓๖๖)

๑. กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม)

๒. ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ)

๓. วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ)

นี้เรียกว่า ที่สุดคือเหตุเกิดแห่งสักกายะ

ที่สุดคือความดับแห่งสักกายะ เป็นอย่างไร

คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

นี้เรียกว่า ที่สุดคือความดับแห่งสักกายะ

ที่สุดคือปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล ได้แก่

๑.	สัมมาทิฏฐิ	(เห็นชอบ)	๒.	สัมมาสังกัปปะ	(ดำริชอบ)
๓.	สัมมาวาจา	(เจรจาชอบ)	๔.	สัมมากัมมันตะ	(กระทำชอบ)
๕.	สัมมาอาชีวะ	(เลี้ยงชีพชอบ)	๖.	สัมมาวายามะ	(พยายามชอบ)
๗.	สัมมาสติ	(ระลึกชอบ)	๘.	สัมมาสมาธิ	(ตั้งจิตมั่นชอบ)

นี้เรียกว่า ที่สุดคือปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ

ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๔ อย่าง เหล่านี้แล

อันตสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุกขสูตร
ว่าด้วยทุกข์

[๑๐๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงทุกข์ ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์) และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติ

ที่ให้ถึงความดับทุกข์) เธอทั้งหลายจงฟัง

ทุกข์ เป็นอย่างไร

คือ ควรกล่าวได้ว่า ทุกข์นั้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

นี้เรียกว่า ทุกข์

ทุกขสมุทัย เป็นอย่างไร

คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัด มีปกติเพลิดเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่

๑. กามตัณหา

๒. ภวตัณหา

๓. วิภวตัณหา

นี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย

ทุกขนิโรธ เป็นอย่างไร

คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธ

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกขสูตรที่ ๒ จบ

๓. สักกายสูตร
ว่าด้วยสักกายะ

[๑๐๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสักกายะ เหตุเกิดแห่งสักกายะ ความดับแห่งสักกายะ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ เธอทั้งหลายจงฟัง

สักกายะ เป็นอย่างไร

คือ ควรกล่าวได้ว่า สักกายะนั้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

นี้เรียกว่า สักกายะ

เหตุเกิดแห่งสักกายะ เป็นอย่างไร

คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัด มีปกติเพลิดเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ คือ

๑. กามตัณหา

๒. ภวตัณหา

๓. วิภวตัณหา

นี้เรียกว่า เหตุเกิดแห่งสักกายะ

ความดับแห่งสักกายะ เป็นอย่างไร

คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

นี้เรียกว่า ความดับแห่งสักกายะ

ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ

ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่า ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ

สักกายสูตรที่ ๓ จบ

๔. ปริญเญยยสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรกำหนดรู้

[๑๐๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรกำหนดรู้ ความกำหนดรู้ และบุคคลผู้กำหนดรู้ เธอทั้งหลายจงฟัง

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เป็นอย่างไร

คือ รูปเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้

เหล่านี้เรียกว่า ธรรมที่ควรกำหนดรู้

ความกำหนดรู้ เป็นอย่างไร

คือ ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ

นี้เรียกว่า ความกำหนดรู้

บุคคลผู้กำหนดรู้ เป็นอย่างไร

คือ ควรกล่าวได้ว่า บุคคลผู้กำหนดรู้นั้น คือพระอรหันต์ ได้แก่ ท่านผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้

นี้เรียกว่า บุคคลผู้กำหนดรู้

ปริญเญยยสูตรที่ ๔ จบ

๕. สมณสูตร
ว่าด้วยสมณะ

[๑๐๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นไม่จัดว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ และไม่จัดว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ ทั้งท่านเหล่านั้นก็ไม่ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นจัดว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ และจัดว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ ทั้งท่านเหล่านั้นก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน[๑]

สมณสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุติยสมณสูตร
ว่าด้วยสมณะ สูตรที่ ๒

[๑๐๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ ตามความเป็นจริง ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัด ... ทั้งท่านเหล่านั้นก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

ทุติยสมณสูตรที่ ๖ จบ

๗. โสตาปันนสูตร
ว่าด้วยพระโสดาบัน

[๑๐๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๗๕/๓๐๗-๓๐๘

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดอริยสาวกรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น อริยสาวกนี้เราเรียกว่า เป็นโสดาบัน[๑] ไม่มีทางตกต่ำ[๒] มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ[๓]ในวันข้างหน้า

โสตาปันนสูตรที่ ๗ จบ

๘. อรหันตสูตร
ว่าด้วยพระอรหันต์

[๑๑๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น เมื่อนั้น ภิกษุนี้เราเรียกว่า ภิกษุผู้เป็นอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์[๔]แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ

อรหันตสูตรที่ ๘ จบ

๙. ฉันทปหานสูตร
ว่าด้วยการละความพอใจ

[๑๑๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ รูปนั้นก็จักเป็นอันเธอทั้งหลายละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ... ในสังขาร ... เธอทั้งหลายจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลินเพลิน ความทะยานอยากในวิญญาณ เมื่อเป็นเช่นนี้ วิญญาณนั้นก็จักเป็นอันเธอทั้งหลายละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

---

[๑] **โสดาบัน** หมายถึงผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรคมีองค์ ๘ (อภิ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓๑/๕๓๐)

[๒] **ไม่มีทางตกต่ำ** หมายถึงไม่ตกไปในอบาย ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แดนเปรต และพวกอสูร (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒)

[๓] **สัมโพธิ** ในที่นี้ หมายถึง มรรคเบื้องสูง ๓ (สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค) (ที.สี.อ. (บาลี) ๓๗๗/๒๘๑, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒)

[๔] **สิ้นภวสังโยชน์** ในที่นี้หมายถึงบรรลุอรหัตตผล (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๑๓๙)

ฉันทปหานสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ทุติยฉันทปหานสูตร

ว่าด้วยการละความพอใจ สูตรที่ ๒

[๑๑๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ รูปนั้นก็จักเป็นอันเธอทั้งหลายละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... เธอทั้งหลายจงละความพอใจ ... ในสังขาร ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้สังขารนั้นก็จักเป็น อันเธอทั้งหลายละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เธอทั้งหลายจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในวิญญาณ เมื่อเป็นเช่นนี้ วิญญาณนั้นก็จักเป็นอันเธอทั้งหลายละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ทุติยฉันทปหานสูตรที่ ๑๐ จบ

อันตวรรคที่ ๑ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อันตสูตร	๒.	ทุกขสูตร
๓.	สักกายสูตร	๔.	ปริญเญยยสูตร
๕.	สมณสูตร	๖.	ทุติยสมณสูตร
๗.	โสตาปันนสูตร	๘.	อรหันตสูตร
๙.	ฉันทปหานสูตร	๑๐.	ทุติยฉันทปหานสูตร

๒. ธัมมกถิกวรรค

หมวดว่าด้วยพระธรรมกถึก

๑. อวิชชาสูตร

ว่าด้วยอวิชชา

[๑๑๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา[๑]

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๗/๖๐๒

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัดรูป ไม่รู้ชัดความเกิดแห่งรูป ไม่รู้ชัดความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดเวทนา ... ไม่รู้ชัดสัญญา ... ไม่รู้ชัดสังขาร ... ไม่รู้ชัดวิญญาณ ไม่รู้ชัดความเกิดแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดความดับแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

ภิกษุ นี้เราเรียกว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

อวิชชาสูตรที่ ๑ จบ

๒. วิชชาสูตร
ว่าด้วยวิชชา

[๑๑๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา[๑]

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ รู้ชัดรูป รู้ชัดความเกิดแห่งรูป ฯลฯ รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... รู้ชัดสังขาร ฯลฯ รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

ภิกษุ นี้เราเรียกว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

วิชชาสูตรที่ ๒ จบ

๓. ธัมมกถิกสูตร
ว่าด้วยพระธรรมกถึก

[๑๑๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้พระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า ภิกษุเป็นธรรมกถึก ภิกษุเป็นธรรมกถึก ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงเป็นพระธรรมกถึก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ หากภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นธรรมกถึก หากภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หากภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ ไม่ถือมั่นรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน

หากภิกษุ ... เวทนา ฯลฯ

หากภิกษุ ... สัญญา ...

หากภิกษุ ... สังขาร ...

หากภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณ ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นธรรมกถึก หากภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณ ควรเรียกได้ว่า

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๘/๖๐๓

ภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หากภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ ไม่ถือมั่นวิญญาณ ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน

ธัมมกถิกสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุติยธัมมกถิกสูตร
ว่าด้วยพระธรรมกถึก สูตรที่ ๒

[๑๑๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้นนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า ภิกษุเป็นธรรมกถึก ภิกษุเป็นธรรมกถึก ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงเป็นพระธรรมกถึก ด้วยเหตุเพียงเท่าไร ภิกษุจึงเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ด้วยเหตุเพียงเท่าไร ภิกษุจึงเป็นผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ หากภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นธรรมกถึก หากภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุ เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หากภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ ไม่ถือมั่นรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน

หากภิกษุ ... เวทนา ฯลฯ

หากภิกษุ ... สัญญา ...

หากภิกษุ ... สังขาร ...

หากภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณ ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นธรรมกถึก หากภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณ ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หากภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับ ไม่ถือมั่นวิญญาณ ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน

ทุติยธัมมกถิกสูตรที่ ๔ จบ

๕. พันธนสูตร
ว่าด้วยเครื่องพันธนาการ

[๑๑๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ฯลฯ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป นี้เรียกว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ถูกเครื่องพันธนาการคือรูปจองจำไว้ ถูกเครื่องพันธนาการทั้งภายในและภายนอกจองจำไว้ มองไม่เห็นฝั่งนี้[๑] มองไม่เห็นฝั่งโน้น[๒] ถูกจองจำจนแก่ ถูกจองจำจนตาย ถูกจองจำจากโลกนี้จนถึงโลกหน้า

---

[๑] **ฝั่งนี้** หมายถึง วัฏฏะ (ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๑๑๗–๑๒๑/๓๖๓)

[๒] **ฝั่งโน้น** หมายถึง นิพพาน (ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๑๑๗–๑๒๑/๓๖๓)

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ อัตตาในเวทนา นี้เรียกว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ถูกเครื่องพันธนาการคือเวทนาจองจำไว้ ถูกเครื่องพันธนาการทั้งภายในและภายนอกจองจำไว้ มองไม่เห็นฝั่งนี้ มองไม่เห็นฝั่งโน้น ถูกจองจำจนแก่ ถูกจองจำจนตาย ถูกจองจำจากโลกนี้จนถึงโลกหน้า

พิจารณาเห็นสัญญา ...

พิจารณาเห็นสังขาร ...

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ นี้เรียกว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ถูกเครื่องพันธนาการคือวิญญาณจองจำไว้ ถูกเครื่องพันธนาการทั้งภายในและภายนอกจองจำไว้ มองไม่เห็นฝั่งนี้ มองไม่เห็นฝั่งโน้น ถูกจองจำจนแก่ ถูกจองจำจนตาย ถูกจองจำจากโลกนี้จนถึงโลกหน้า

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฯลฯ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป

นี้เรียกว่า อริยสาวกผู้ได้สดับ ไม่ถูกเครื่องพันธนาการคือรูปจองจำไว้ ไม่ถูก เครื่องพันธนาการทั้งภายในและภายนอกจองจำไว้ มองเห็นฝั่งนี้ มองเห็นฝั่งโน้น เรากล่าวว่า เธอพ้นแล้วจากทุกข์ ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ...

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ...

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ...

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณ โดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า อริยสาวกผู้ได้สดับ ไม่ถูกเครื่องพันธนาการคือวิญญาณจองจำไว้ ไม่ถูกเครื่องพันธนาการทั้งภายในและภายนอกจองจำไว้ มองเห็นฝั่งนี้ มองเห็นฝั่งโน้น เรากล่าวว่า เธอพ้นแล้วจากทุกข์

พันธนสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปริปุจฉิตสูตร
ว่าด้วยการสอบถาม

[๑๑๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เธอทั้งหลายพิจารณาเห็นรูปว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา หรือ

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเห็นรูปนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เธอทั้งหลายพิจารณาเห็นวิญญาณว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเห็นวิญญาณนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่น เพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ปริปุจฉิตสูตรที่ ๖ จบ

๗. ทุติยปริปุจฉิตสูตร
ว่าด้วยการสอบถาม สูตรที่ ๒

[๑๑๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร เธอทั้งหลายพิจารณาเห็นรูปว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา หรือ

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเห็นรูปนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... เธอทั้งหลายพิจารณาเห็นวิญญาณว่า นั่นไม่ใช่ ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา หรือ

อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเห็นวิญญาณนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่น เพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ทุติยปริปุจฉิตสูตรที่ ๗ จบ

๘. สัญโญชนิยสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์

[๑๒๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ และสังโยชน์ เธอทั้งหลายจงฟัง

ธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ เป็นอย่างไร **สังโยชน์** เป็นอย่างไร

คือ รูปเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ฉันทราคะในรูปนั้นเป็นสังโยชน์

เวทนา ฯลฯ

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ฉันทราคะในวิญญาณนั้นเป็นสังโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เราเรียกว่า ธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์

นี้เรียกว่า สังโยชน์[๑]

สัญโญชนิยสูตรที่ ๘ จบ

๙. อุปาทานิยสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน

[๑๒๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน และอุปาทาน เธอทั้งหลายจงฟัง

ธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน เป็นอย่างไร **อุปาทาน** เป็นอย่างไร

คือ รูปเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน ฉันทราคะในรูปนั้นเป็นอุปาทาน

เวทนา ฯลฯ

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน ฉันทราคะในวิญญาณนั้นเป็นอุปาทาน

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เราเรียกว่า ธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน

นี้เราเรียกว่า อุปาทาน[๒]

อุปาทานิยสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. สีลวันตสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ภิกษุผู้มีศีลควรมนสิการโดยแยบคาย

[๑๒๒] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏฐิตะ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้งนั้น ท่านพระมหาโกฏฐิตะออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ฯลฯ ได้ถามดังนี้ว่า

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุผู้มีศีลควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการอันภิกษุผู้มีศีลควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น (บังคับไม่ได้) เป็นของทรุดโทรม เป็นของสูญ เป็นอนัตตา

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๐๙/๑๒๔

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๑๐/๑๒๔

๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)

๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)

๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุผู้มีศีลควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของสูญ เป็นอนัตตา เป็นไปได้ที่อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุผู้มีศีลมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา พึงทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุผู้เป็นโสดาบันควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุแม้ผู้เป็นโสดาบัน ก็ควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้เป็นโสดาบันมนสิการอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้โดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา พึงทำให้แจ้งสกทาคามิผล

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุแม้ผู้เป็นสกทาคามีควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุแม้ผู้เป็นสกทาคามี ก็ควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้เป็นสกทาคามีมนสิการอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้โดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา พึงทำให้แจ้งอนาคามิผล

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุผู้เป็นอนาคามีควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุแม้ผู้เป็นอนาคามีก็ควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้เป็นอนาคามีมนสิการอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้โดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา พึงทำให้แจ้งอรหัตตผล

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุผู้เป็นอรหันต์ควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุแม้ผู้เป็นอรหันต์ก็ควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของสูญ เป็นอนัตตา

ท่านโกฏฐิตะ กิจที่จะพึงทำให้ยิ่งขึ้นไป หรือการสั่งสมกิจที่ทำแล้ว ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้เป็นอรหันต์ อนึ่ง ธรรมเหล่านี้ที่ภิกษุผู้เป็นอรหันต์เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะ

สีลวันตสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. สุตวันตสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ภิกษุผู้ได้สดับควรมนสิการโดยแยบคาย

[๑๒๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏฐิตะ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้งนั้น ท่านพระมหาโกฏฐิตะออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ฯลฯ ได้ถามดังนี้ว่า

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุผู้ได้สดับควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการอันภิกษุผู้ได้สดับควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุผู้ได้สดับควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้ได้สดับมนสิการอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้โดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา พึงทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุผู้เป็นโสดาบันควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุแม้ผู้เป็นโสดาบันก็ควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้เป็นโสดาบันมนสิการอุปาทานขันธ์ ๕ ประการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นอนัตตา พึงทำให้แจ้งสกทาคามิผล ฯลฯ อนาคามิผล ฯลฯ อรหัตตผล

ท่านสารีบุตร ธรรมเหล่าไหนอันภิกษุผู้เป็นอรหันต์ควรมนสิการโดยแยบคาย ขอรับ

ท่านโกฏฐิตะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้อันภิกษุแม้ผู้เป็นอรหันต์ก็ควรมนสิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นความคับแค้น เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของสูญ เป็นอนัตตา

ท่านโกฏฐิตะ กิจที่จะพึงทำให้ยิ่งขึ้นไป หรือการสั่งสมกิจที่ทำแล้ว ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้อรหันต์ อนึ่ง ธรรมเหล่านี้ที่ภิกษุผู้เป็นอรหันต์เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะ

สุตวันตสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. กัปปสูตร
ว่าด้วยพระกัปปะ

[๑๒๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระกัปปะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่ สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กัปปะ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม บุคคลเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม บุคคลเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา[๑]

กัปปะ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก

กัปปสูตรที่ ๑๒ จบ

๑๓. ทุติยกัปปสูตร
ว่าด้วยพระกัปปะ สูตรที่ ๒

[๑๒๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระกัปปะ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก ก้าวล่วงมานะด้วยดี สงบระงับ หลุดพ้นดีแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กัปปะ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ บุคคลเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ถือมั่น

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม บุคคลเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ถือมั่น

กัปปะ เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างนี้ ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก ก้าวล่วงมานะด้วยดี สงบระงับ หลุดพ้นดีแล้ว

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๔๑๑/๔๗๕-๔๗๖

ทุติยกัปปสูตรที่ ๑๓ จบ
ธัมมกถิกวรรคที่ ๒ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อวิชชาสูตร	๒.	วิชชาสูตร
๓.	ธัมมกถิกสูตร	๔.	ทุติยธัมมกถิกสูตร
๕.	พันธนสูตร	๖.	ปริปุจฉิตสูตร
๗.	ทุติยปริปุจฉิตสูตร	๘.	สัญโญชนิยสูตร
๙.	อุปาทานิยสูตร	๑๐.	สีลวันตสูตร
๑๑.	สุตวันตสูตร	๑๒.	กัปปสูตร
๑๓.	ทุติยกัปปสูตร		

๓. อวิชชาวรรค
หมวดว่าด้วยอวิชชา
๑. สมุทยธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

[๑๒๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดรูปที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ไม่รู้ชัดเวทนาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า เวทนามีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดเวทนาที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า เวทนามีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดเวทนาที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ

ไม่รู้ชัดสัญญาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ

ไม่รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า สังขารมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดสังขารที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า สังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า สังขารมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ไม่รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดวิญญาณที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเสื่อมไปเป็น

ธรรมดา ไม่รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ภิกษุ นี้เราเรียกว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสตอบอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปนั้นได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

รู้ชัดรูปที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

รู้ชัดเวทนาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า เวทนามีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา รู้ชัดเวทนาที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า เวทนามีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา รู้ชัดเวทนาที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า เวทนามีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

รู้ชัดสัญญาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ

รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า สังขารมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา รู้ชัดสังขารที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า สังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า สังขารมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา รู้ชัดวิญญาณที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ภิกษุ นี้เราเรียกว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

สมุทยธัมมสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุติยสมุทยธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สูตรที่ ๒

[๑๒๗] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏฐิตะอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้งนั้น ท่านพระมหาโกฏฐิตะออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านสารีบุตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ไม่รู้ชัดรูปที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริง ฯลฯ ไม่รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ไม่รู้ชัดเวทนาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ เวทนาที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ ไม่รู้ชัด ... ตามความเป็นจริงว่า เวทนามีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ไม่รู้ชัดสัญญาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ

ไม่รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ ไม่รู้ชัดสังขารที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ ไม่รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า สังขารทั้งหลายมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ไม่รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ ไม่รู้ชัดวิญญาณที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ ไม่รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

ทุติยสมุทยธัมมสูตรที่ ๒ จบ

๓. ตติยสมุทยธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สูตรที่ ๓

[๑๒๘] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏฐิตะ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ท่านพระมหาโกฏฐิตะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านสารีบุตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ผู้ได้ สดับ รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา รู้ชัดรูปที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ รู้ชัดรูปที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

รู้ชัดเวทนาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ เวทนาที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ

รู้ชัดสัญญาที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ

รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ สังขารที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ รู้ชัดสังขารที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า สังขารทั้งหลายมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ฯลฯ วิญญาณที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ รู้ชัดวิญญาณที่มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาตามความเป็นจริงว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้มีวิชชา

ตติยสมุทยธัมมสูตรที่ ๓ จบ

๔. อัสสาทสูตร
ว่าด้วยคุณของขันธ์

[๑๒๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงพาราณสีเหมือนกัน

ท่านพระมหาโกฏฐิตะ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านสารีบุตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ ไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

อัสสาทสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุติยอัสสาทสูตร
ว่าด้วยคุณของขันธ์ สูตรที่ ๒

[๑๓๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงพาราณสีเหมือนกัน

ท่านพระมหาโกฏฐิตะ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านสารีบุตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้

ผู้ได้สดับ รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้มีวิชชา

ทุติยอัสสาทสูตรที่ ๕ จบ

๖. สมุทยสูตร
ว่าด้วยความเกิดแห่งขันธ์

[๑๓๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงพาราณสีเหมือนกัน

ท่านพระมหาโกฏฐิตะ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านสารีบุตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... ไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

สมุทยสูตรที่ ๖ จบ

๗. ทุติยสมุทยสูตร
ว่าด้วยความเกิดแห่งขันธ์ สูตรที่ ๒

[๑๓๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงพาราณสีเหมือนกัน

ท่านพระมหาโกฏฐิตะ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านสารีบุตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้

ผู้ได้สดับ รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้มีวิชชา

ทุติยสมุทยสูตรที่ ๗ จบ

๘. โกฏฐิตสูตร
ว่าด้วยพระโกฏฐิตะ

[๑๓๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏฐิตะอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรออกจากผลสมาบัติ ในเวลาเย็น ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระมหาโกฏฐิตะดังนี้ว่า

ท่านโกฏฐิตะ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

ท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบว่า ท่านผู้มีอายุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัด คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... ไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

เมื่อท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรจึงได้ถามว่า ท่านโกฏฐิตะ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

ท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบว่า ท่านผู้มีอายุ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้มีวิชชา

โกฏฐิตสูตรที่ ๘ จบ

๙. ทุติยโกฏฐิตสูตร
ว่าด้วยพระโกฏฐิตะ สูตรที่ ๒

[๑๓๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงพาราณสีเหมือนกัน

ท่านพระสารีบุตรนั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระมหาโกฏฐิตะดังนี้ว่า ท่านโกฏฐิตะ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

ท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบว่า ท่านผู้มีอายุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัด ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... ไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

เมื่อท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรจึงได้ถามว่า ท่านโกฏฐิตะ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

ท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบว่า ท่านผู้มีอายุ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากรูปตามความเป็นจริง ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้มีวิชชา

ทุติยโกฏฐิตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ตติยโกฏฐิตสูตร
ว่าด้วยพระโกฏฐิตะ สูตรที่ ๓

[๑๓๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงพาราณสีเหมือนกัน

ท่านพระสารีบุตรนั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามท่านพระมหาโกฏฐิตะดังนี้ว่า ท่านโกฏฐิตะ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา อวิชชา อวิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

ท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบว่า ท่านผู้มีอายุ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่รู้ชัด รูป ไม่รู้ชัดความเกิดแห่งรูป ไม่รู้ชัดความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดเวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... ไม่รู้ชัดวิญญาณ ไม่รู้ชัด ความเกิดแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดความดับแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

เมื่อท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรจึงได้ถามว่า ท่านโกฏฐิตะ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา วิชชา วิชชาเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้มีวิชชา

ท่านพระมหาโกฏฐิตะตอบว่า ท่านผู้มีอายุ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ย่อมรู้ชัดรูป รู้ชัดความเกิดแห่งรูป รู้ชัดความดับแห่งรูป รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... รู้ชัดวิญญาณ รู้ชัด ความเกิดแห่งวิญญาณ รู้ชัดความดับแห่งวิญญาณ รู้ชัดปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

ท่านผู้มีอายุ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชา และด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคล จึงเป็นผู้มีวิชชา

ตติยโกฏฐิตสูตรที่ ๑๐ จบ

อวิชชาวรรคที่ ๓ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	สมุทยธัมมสูตร	๒.	ทุติยสมุทยธัมมสูตร
๓.	ตติยสมุทยธัมมสูตร	๔.	อัสสาทสูตร
๕.	ทุติยอัสสาทสูตร	๖.	สมุทยสูตร
๗.	ทุติยสมุทยสูตร	๘.	โกฏฐิตสูตร
๙.	ทุติยโกฏฐิตสูตร	๑๐.	ตติยโกฏฐิตสูตร

๔. กุกกุฬวรรค
หมวดว่าด้วยสิ่งที่เป็นของร้อน

๑. กุกกุฬสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นของร้อน

[๑๓๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นของร้อน เวทนาเป็นของร้อน สัญญาเป็นของร้อน สังขารเป็นของร้อน วิญญาณเป็นของร้อน

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

กุกกุฬสูตรที่ ๑ จบ

๒. อนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๑๓๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในสิ่งนั้น
ก็อะไรเล่าไม่เที่ยง
คือ รูปไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในรูปนั้น
เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ
สัญญา ...
สังขาร ...
วิญญาณไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในวิญญาณนั้น
ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในสิ่งนั้น

อนิจจสูตรที่ ๒ จบ

๓. ทุติยอนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง สูตรที่ ๒

[๑๓๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละราคะในสิ่งนั้น
ก็อะไรเล่าไม่เที่ยง
คือ รูปไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละราคะในรูปนั้น
เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ
สัญญา ...
สังขาร ...
วิญญาณไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละราคะในวิญญาณนั้น
ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละราคะในสิ่งนั้น

ทุติยอนิจจสูตรที่ ๓ จบ

๔. ตติยอนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง สูตรที่ ๓

[๑๓๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละ
ฉันทราคะในสิ่งนั้น
ก็อะไรเล่าไม่เที่ยง
คือ รูปไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในรูปนั้น
เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ
สัญญา ...
สังขาร ...
วิญญาณไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในวิญญาณนั้น

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้น

ตติยอนิจจสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

[๑๔๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในสิ่งนั้น ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในสิ่งนั้น

ทุกขสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุติยทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์ สูตรที่ ๒

[๑๔๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละราคะในสิ่งนั้น ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละราคะในสิ่งนั้น

ทุติยทุกขสูตรที่ ๖ จบ

๗. ตติยทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์ สูตรที่ ๓

[๑๔๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้น ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้น

ตติยทุกขสูตรที่ ๗ จบ

๘. อนัตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

[๑๔๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละ ฉันทะในสิ่งนั้น

ก็อะไรเล่าเป็นอนัตตา

คือ รูปเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในรูปนั้น

เวทนาเป็นอนัตตา ฯลฯ

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในวิญญาณนั้น

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทะในสิ่งนั้น

อนัตตสูตรที่ ๘ จบ

๙. ทุติยอนัตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา สูตรที่ ๒

[๑๔๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละ ราคะในสิ่งนั้น

ก็อะไรเล่าเป็นอนัตตา

คือ รูปเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละราคะในรูปนั้น

เวทนาเป็นอนัตตา ฯลฯ

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละราคะในวิญญาณนั้น

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละราคะในสิ่งนั้น

ทุติยอนัตตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ตติยอนัตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา สูตรที่ ๓

[๑๔๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

ก็อะไรเล่าเป็นอนัตตา

คือ รูปเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในรูปนั้น

เวทนาเป็นอนัตตา ฯลฯ

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในวิญญาณนั้น

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้น

ตติยอนัตตสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. นิพพิทาพหุลสูตร
ว่าด้วยผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย

[๑๔๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่ายในรูปอยู่ ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร พึงเป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่ายในวิญญาณอยู่

ผู้ใดมากด้วยความเบื่อหน่ายในรูปอยู่ ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร มากด้วยความเบื่อหน่ายในวิญญาณอยู่ ก็จะกำหนดรู้รูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ ผู้นั้นเมื่อกำหนดรู้

รูป กำหนดรู้เวทนา กำหนดรู้สัญญา กำหนดรู้สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากรูป ย่อมพ้นจากเวทนา ย่อมพ้นจากสัญญา ย่อมพ้นจากสังขาร ย่อมพ้นจากวิญญาณ เรากล่าวว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

นิพพิทาพหุลสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. อนิจจานุปัสสีสูตร
ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง

[๑๔๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูปอยู่ ฯลฯ ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในวิญญาณอยู่ ฯลฯ เรากล่าวว่า ... และย่อมพ้นจากทุกข์

อนิจจานุปัสสีสูตรที่ ๑๒ จบ

๑๓. ทุกขานุปัสสีสูตร
ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นทุกข์

[๑๔๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในรูปอยู่ ฯลฯ ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในวิญญาณอยู่ ฯลฯ เรากล่าวว่า ... และย่อมพ้นจากทุกข์

ทุกขานุปัสสีสูตรที่ ๑๓ จบ

๑๔. อนัตตานุปัสสีสูตร
ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นอนัตตา

[๑๔๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา มีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในรูปอยู่ ฯลฯ ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในวิญญาณอยู่

ผู้ใดพิจารณาเห็นอนัตตาในรูป ฯลฯ ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร พิจารณาเห็นอนัตตาในวิญญาณอยู่ ก็จะกำหนดรู้รูป ฯลฯ เวทนา ... สัญญา ... สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ ผู้นั้นเมื่อกำหนดรู้รูป กำหนดรู้เวทนา กำหนดรู้สัญญา กำหนดรู้สังขาร กำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากรูป ย่อมพ้นจากเวทนา ย่อมพ้นจากสัญญา ย่อมพ้นจากสังขาร ย่อมพ้นจากวิญญาณ เรากล่าวว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

อนัตตานุปัสสีสูตรที่ ๑๔ จบ

กุกกุฬวรรคที่ ๔ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	กุกกุฬสูตร	๒.	อนิจจสูตร
๓.	ทุติยอนิจจสูตร	๔.	ตติยอนิจจสูตร
๕.	ทุกขสูตร	๖.	ทุติยทุกขสูตร
๗.	ตติยทุกขสูตร	๘.	อนัตตสูตร
๙.	ทุติยอนัตตสูตร	๑๐.	ตติยอนัตตสูตร
๑๑.	นิพพิทาพหุลสูตร	๑๒.	อนิจจานุปัสสีสูตร
๑๓.	ทุกขานุปัสสีสูตร	๑๔.	อนัตตานุปัสสีสูตร

๕. ทิฏฐิวรรค
หมวดว่าด้วยทิฏฐิ
๑. อัชฌัตตสูตร
ว่าด้วยสุขและทุกข์ในภายใน

[๑๕๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร สุขและทุกข์ในภายในจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป สุขและทุกข์ในภายในจึงเกิดขึ้น

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ สุขและทุกข์ในภายในจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สุขและทุกข์ในภายในจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สุขและทุกข์ในภายในจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป[๑]

อัชฌัตตสูตรที่ ๑ จบ

๒. เอตังมมสูตร
ว่าด้วยการพิจารณาเห็นว่านั่นของเรา

[๑๕๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร บุคคลจึงพิจารณาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตา ของเรา

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป บุคคลจึงพิจารณาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ บุคคลจึงพิจารณาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น บุคคลจะพึงพิจารณาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

---

[๑] ดูเทียบ ส.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๐๕/๑๑๘-๑๑๙

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น บุคคลจะพึงพิจารณาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา หรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

เอตังมมสูตรที่ ๒ จบ

๓. โสอัตตาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน

[๑๕๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้

ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

โสอัตตาสูตรที่ ๓ จบ

๔. โนจเมสิยาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าเราไม่พึงมี

[๑๕๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว

แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

โนจเมสิยาสูตรที่ ๔ จบ

๕. มิจฉาทิฏฐิสูตร
ว่าด้วยมิจฉาทิฏฐิ

[๑๕๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร มิจฉาทิฏฐิ(เห็นผิด) จึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป มิจฉาทิฏฐิจึงเกิดขึ้น

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ มิจฉาทิฏฐิจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น มิจฉาทิฏฐิจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น มิจฉาทิฏฐิจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

มิจฉาทิฏฐิสูตรที่ ๕ จบ

๖. สักกายทิฏฐิสูตร
ว่าด้วยสักกายทิฏฐิ

[๑๕๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร สักกายทิฏฐิ(ความเห็นว่าเป็นตัวของตน) จึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป สักกายทิฏฐิจึงเกิดขึ้น

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ สักกายทิฏฐิจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สักกายทิฏฐิจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สักกายทิฏฐิจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

สักกายทิฏฐิสูตรที่ ๖ จบ

๗. อัตตานุทิฏฐิสูตร
ว่าด้วยอัตตานุทิฏฐิ

[๑๕๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร อัตตานุทิฏฐิ(ความเห็นว่าเป็นอัตตา) จึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป อัตตานุทิฏฐิจึงเกิดขึ้น

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ อัตตานุทิฏฐิจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น อัตตานุทิฏฐิจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น อัตตานุทิฏฐิจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อัตตานุทิฏฐิสูตรที่ ๗ จบ

๘. อภินิเวสสูตร
ว่าด้วยความยึดมั่น

[๑๕๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ความพัวพันด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป ความพัวพันด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจึงเกิดขึ้น

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ความพัวพันด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น ความพัวพันด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น ความพัวพันด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อภินิเวสสูตรที่ ๘ จบ

๙. ทุติยอภินิเวสสูตร
ว่าด้วยความยึดมั่น สูตรที่ ๒

[๑๕๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป ความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจึงเกิดขึ้น

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจึงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น ความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสังโยชน์และความยึดมั่นจะพึงเกิดขึ้นหรือ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ทุติยอภินิเวสสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อานันทสูตร
ว่าด้วยพระอานนท์

[๑๕๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

อานนท์ เพราะเหตุนั้น รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

อานนท์ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อานันทสูตรที่ ๑๐ จบ

ทิฏฐิวรรคที่ ๕ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อัชฌัตตสูตร	๒.	เอตังมมสูตร
๓.	โสอัตตาสูตร	๔.	โนจเมสิยาสูตร
๕.	มิจฉาทิฏฐิสูตร	๖.	สักกายทิฏฐิสูตร
๗.	อัตตานุทิฏฐิสูตร	๘.	อภินิเวสสูตร
๙.	ทุติยอภินิเวสสูตร	๑๐.	อานันทสูตร

อุปริปัณณาสก์ จบบริบูรณ์

รวมวรรคที่มีในอุปริปัณณาสก์นี้ คือ

๑.	อันตวรรค	๒.	ธัมมกถิกวรรค
๓.	อวิชชาวรรค	๔.	กุกกุฬวรรค
๕.	ทิฏฐิวรรค		

รวม ๕ วรรค เรียกว่า ตติยปัณณาสก์

ขันธสังยุต จบ

๒. ราธสังยุต

๑. ปฐมวรรค

หมวดที่ ๑

๑. มารสูตร

ว่าด้วยมาร

[๑๖๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า มาร มาร ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ พระองค์จึงตรัสว่า มาร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ เมื่อมีรูป จึงมีมาร มีผู้ทำให้ตาย หรือมีผู้ตาย เพราะฉะนั้น เธอจงเห็นรูปว่า เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งของลำบาก บุคคลเหล่าใดเห็นรูปนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าย่อมเห็นชอบ

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ จึงมีมาร มีผู้ทำให้ตาย หรือมีผู้ตาย เพราะฉะนั้น เธอจงเห็นวิญญาณว่า เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งของลำบาก บุคคลเหล่าใดเห็นวิญญาณนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าย่อมเห็นชอบ

ก็ความเห็นชอบมีประโยชน์อย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

ราธะ ความเห็นชอบมีประโยชน์ทำให้เบื่อหน่าย

ก็ความเบื่อหน่ายมีประโยชน์อย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

ความเบื่อหน่ายมีประโยชน์ทำให้คลายกำหนัด

ก็ความคลายกำหนัดมีประโยชน์อย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

ความคลายกำหนัดมีประโยชน์ทำให้หลุดพ้น

ก็ความหลุดพ้นมีประโยชน์อย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

ความหลุดพ้นมีประโยชน์ทำให้นิพพาน

ก็นิพพานเล่ามีประโยชน์อย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

ราธะ เธอถามมากเกินไปแล้ว เธอไม่อาจกำหนดขอบเขตของปัญหาได้ เพราะกุลบุตรย่อมอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ที่หยั่งลงสู่นิพพาน มีนิพพานเป็นจุดมุ่งหมาย มีนิพพานเป็นที่สุด

มารสูตรที่ ๑ จบ

๒. สัตตสูตร

ว่าด้วยสัตว์

[๑๖๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านพระราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร

ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สัตว์ สัตว์ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ พระองค์จึงตรัสว่า สัตว์

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ บุคคลผู้ข้องติดอยู่ในความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในรูป เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า สัตว์ ... ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ... ในสังขาร ... บุคคลผู้ข้องติดอยู่ในความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในวิญญาณ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า สัตว์

ราธะ พวกเด็กชายหรือเด็กหญิงเล่นเรือนฝุ่นอยู่ เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในเรือนฝุ่นเหล่านั้นอยู่เพียงใด พวกเขาก็อาลัย อยากเล่น หวงแหน ยึดถือเรือนฝุ่นทั้งหลายอยู่เพียงนั้น

แต่เมื่อใด พวกเด็กชายหรือเด็กหญิง เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในเรือนฝุ่นเหล่านั้น เมื่อนั้น พวกเขาย่อมรื้อ ยื้อแย่ง ทำลาย ทำเรือนฝุ่นเหล่านั้นให้เล่นไม่ได้ด้วยมือและเท้า แม้ฉันใด แม้เธอทั้งหลาย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงรื้อ แยก กระจายออก ทำรูปให้ยินดีไม่ได้ ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา เธอทั้งหลายจงรื้อ แยก กระจายออก ทำเวทนาให้ยินดีไม่ได้ ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา ... สัญญา ... เธอทั้งหลายจงรื้อ แยก กระจายออก ทำสังขารให้ยินดีไม่ได้ ปฏิบัติเพื่อสิ้นตัณหา เธอทั้งหลายจงรื้อ แยก กระจายออก ทำวิญญาณให้ยินดีไม่ได้ ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา ราธะ ก็ความสิ้นตัณหา จัดเป็นนิพพาน

สัตตสูตรที่ ๒ จบ

๓. ภวเนตติสูตร
ว่าด้วยกิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพ

[๑๖๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า กิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพ กิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร ความดับกิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไป

ตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในรูป นี้เรากล่าวว่า กิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพ เพราะดับกิเลสเหล่านั้น จึงจัดเป็นความดับกิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพ

ความพอใจ ฯลฯ ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ...

ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในวิญญาณ นี้เรากล่าวว่า กิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพ เพราะดับกิเลสเหล่านั้น จึงจัดเป็นความดับกิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพ

ภวเนตติสูตรที่ ๓ จบ

๔. ปริญเญยยสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรกำหนดรู้

[๑๖๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ราธะ เราจักแสดงธรรมที่ควรกำหนดรู้ ความกำหนดรู้ และบุคคลผู้กำหนดรู้ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

ท่านพระราธะรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า

ราธะ **ธรรมที่ควรกำหนดรู้** เป็นอย่างไร

คือ รูปเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ เวทนาเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ สัญญาเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ สังขารเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ วิญญาณเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้

เหล่านี้เราเรียกว่า ธรรมที่ควรกำหนดรู้

ความกำหนดรู้ เป็นอย่างไร

คือ ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ

นี้เรียกว่า ความกำหนดรู้

บุคคลผู้กำหนดรู้ เป็นอย่างไร

คือ ควรกล่าวได้ว่า บุคคลผู้กำหนดรู้นั้น คือพระอรหันต์ ได้แก่ ท่านผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้

นี้เรียกว่า บุคคลผู้กำหนดรู้

ปริญเญยยสูตรที่ ๔ จบ

๕. สมณสูตร
ว่าด้วยสมณะ

[๑๖๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควร ดังนี้ว่า ราธะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)

๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)

๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)

๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)

๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ไม่ได้รับยกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือไม่ได้รับยกย่องว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ อนึ่ง ท่านเหล่านั้นจะทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันไม่ได้

ราธะ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ได้รับยกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือได้รับยกย่องว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ ทั้งท่านเหล่านั้นก็จะทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้

สมณสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุติยสมณสูตร
ว่าด้วยสมณะ สูตรที่ ๒

[๑๖๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควร ดังนี้ว่า ราธะ

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ๒. เวทนูปาทานขันธ์

๓. สัญญูปาทานขันธ์ ๔. สังขารูปาทานขันธ์

๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ราธะ ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง ฯลฯ ก็จะทำให้แจ้ง ... ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้

ทุติยสมณสูตรที่ ๖ จบ

๗. โสตาปันนสูตร
ว่าด้วยพระโสดาบัน

[๑๖๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควร ดังนี้ว่า ราธะ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

เพราะเหตุที่อริยสาวกรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง

ราธะ นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

โสตาปันนสูตรที่ ๗ จบ

๘. อรหันตสูตร
ว่าด้วยพระอรหันต์

[๑๖๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควร ดังนี้ว่า ราธะ

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ฯลฯ ๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

เพราะเหตุที่ภิกษุรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง จึงเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น

ราธะ นี้เราเรียกว่า เป็นภิกษุอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ

อรหันตสูตรที่ ๘ จบ

๙. ฉันทราคสูตร
ว่าด้วยความพอใจและความกำหนัด

[๑๖๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควร ดังนี้ว่า ราธะ เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ รูปนั้นจักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในเวทนา เมื่อเป็นเช่นนี้ เวทนานั้นก็จักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ... ในสัญญา ฯลฯ

เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในสังขาร เมื่อเป็นเช่นนี้ สังขารเหล่านั้นก็จักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้น ต่อไปไม่ได้

เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในวิญญาณ เมื่อเป็นเช่นนี้ วิญญาณนั้นก็จักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ฉันทราคสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ทุติยฉันทราคสูตร
ว่าด้วยความพอใจและความกำหนัด สูตรที่ ๒

[๑๖๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควรดังนี้ว่า ราธะ เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ รูปนั้นก็จักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในเวทนา เมื่อเป็นเช่นนี้ เวทนานั้นก็จักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ... ในสัญญา ฯลฯ

เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในสังขาร เมื่อเป็นเช่นนี้ สังขารนั้นก็จักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เธอจงละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในวิญญาณ เมื่อเป็นเช่นนี้ วิญญาณนั้นก็จักเป็นอันเธอละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ทุติยฉันทราคสูตรที่ ๑๐ จบ

ปฐมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	มารสูตร	๒.	สัตตสูตร
๓.	ภวเนตติสูตร	๔.	ปริญเญยยสูตร
๕.	สมณสูตร	๖.	ทุติยสมณสูตร
๗.	โสตาปันนสูตร	๘.	อรหันตสูตร
๙.	ฉันทราคสูตร	๑๐.	ทุติยฉันทราคสูตร

๒. ทุติยวรรค

หมวดที่ ๒

๑. มารสูตร
ว่าด้วยมาร

[๑๗๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า มาร มาร มารเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปเป็นมาร เวทนาเป็นมาร สัญญาเป็นมาร สังขารเป็นมาร วิญญาณเป็นมาร

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

มารสูตรที่ ๑ จบ

๒. มารธัมมสูตร
ว่าด้วยธรรมของมาร

[๑๗๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า ธรรมของมาร ธรรมของมาร ธรรมของมารเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปเป็นธรรมของมาร เวทนาเป็นธรรมของมาร สัญญาเป็นธรรมของมาร สังขารเป็นธรรมของมาร วิญญาณเป็นธรรมของมาร

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

มารธัมมสูตรที่ ๒ จบ

๓. อนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๑๗๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่ไม่เที่ยง สิ่งที่ไม่เที่ยง สิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนิจจสูตรที่ ๓ จบ

๔. อนิจจธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา

[๑๗๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา เวทนามีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา สัญญามีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา สังขารมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา วิญญาณมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนิจจธัมมสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุกขสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

[๑๗๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า ทุกข์ ทุกข์ ทุกข์เป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปเป็นทุกข์ เวทนาเป็นทุกข์ สัญญาเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์ วิญญาณเป็นทุกข์

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ทุกขสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุกขธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีทุกข์เป็นธรรมดา

[๑๗๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่มีทุกข์เป็นธรรมดา สิ่งที่มีทุกข์เป็นธรรมดา สิ่งที่มีทุกข์เป็นธรรมดาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปมีทุกข์เป็นธรรมดา เวทนามีทุกข์เป็นธรรมดา สัญญามีทุกข์เป็นธรรมดา สังขารมีทุกข์เป็นธรรมดา วิญญาณมีทุกข์เป็นธรรมดา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ทุกขธัมมสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนัตตสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

[๑๗๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า อนัตตา อนัตตา อนัตตาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนัตตสูตรที่ ๗ จบ

๘. อนัตตธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีอนัตตาเป็นธรรมดา

[๑๗๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่มีอนัตตาเป็นธรรมดา สิ่งที่มีอนัตตาเป็นธรรมดา สิ่งที่มีอนัตตาเป็นธรรมดาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปมีอนัตตาเป็นธรรมดา เวทนามีอนัตตาเป็นธรรมดา สัญญามีอนัตตาเป็นธรรมดา สังขารมีอนัตตาเป็นธรรมดา วิญญาณมีอนัตตาเป็นธรรมดา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อนัตตธัมมสูตรที่ ๘ จบ

๙. ขยธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา

[๑๗๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา เวทนามีความสิ้นไปเป็นธรรมดา สัญญามีความสิ้นไปเป็นธรรมดา สังขารมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา วิญญาณมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ขยธัมมสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. วยธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

[๑๗๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เวทนามีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา สัญญามีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา สังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา วิญญาณมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

วยธัมมสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. สมุทยธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

[๑๘๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระราธะนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เวทนามีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สัญญามีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สังขารมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา วิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

สมุทยธัมมสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. นิโรธธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความดับไปเป็นธรรมดา

[๑๘๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่มีความดับไปเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความดับไปเป็นธรรมดา สิ่งที่มีความดับไปเป็นธรรมดาเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ราธะ รูปมีความดับไปเป็นธรรมดา เวทนามีความดับไปเป็นธรรมดา สัญญามีความดับไปเป็นธรรมดา สังขารมีความดับไปเป็นธรรมดา วิญญาณมีความดับไปเป็นธรรมดา

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

นิโรธธัมมสูตรที่ ๑๒ จบ

ทุติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	มารสูตร	๒.	มารธัมมสูตร
๓.	อนิจจสูตร	๔.	อนิจจธัมมสูตร
๕.	ทุกขสูตร	๖.	ทุกขธัมมสูตร
๗.	อนัตตสูตร	๘.	อนัตตธัมมสูตร
๙.	ขยธัมมสูตร	๑๐.	วยธัมมสูตร

๑๑. สมุทยธัมมสูตร ๑๒. นิโรธธัมมสูตร

๓. อายาจนวรรค

หมวดว่าด้วยการอาราธนา

๑-๑๑. มาราทิสุตตเอกาทสกะ

ว่าด้วยพระสูตร ๑๑ สูตร มีมารสูตรเป็นต้น

๑. มารสูตร

ว่าด้วยมาร

[๑๘๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ราธะ สิ่งใดเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะ ในสิ่งนั้น

ก็อะไรเล่าเป็นมาร

คือ รูปเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในรูปนั้น

เวทนาเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ... ในเวทนานั้น

สัญญาเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ... ในสัญญานั้น

สังขารเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ... ในสังขารนั้น

วิญญาณเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในวิญญาณนั้น

ราธะ สิ่งใดเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

มารสูตรที่ ๑ จบ

๒. มารธัมมสูตร

ว่าด้วยธรรมของมาร

[๑๘๓] ราธะ สิ่งใดเป็นธรรมของมาร[๑] เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะ ในสิ่งนั้น ฯลฯ

มารธัมมสูตรที่ ๒ จบ

๓. อนิจจสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๑๘๔] ราธะ สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ

อนิจจสูตรที่ ๓ จบ

๔. อนิจจธัมมสูตร

---

[๑] **ธรรมของมาร** ในที่นี้หมายถึงมรณธรรม ซึ่งเป็นสภาวะแห่งความพินาศย่อยยับ (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๑๗๐-๑๘๑/๓๖๘, สำ.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๗๐-๑๘๑/๓๑๓)

ว่าด้วยสิ่งที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา

[๑๘๕] ราธะ สิ่งใดมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา ฯลฯ

อนิจจธัมมสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุกขสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

[๑๘๖] ราธะ สิ่งใดเป็นทุกข์ ฯลฯ

ทุกขสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุกขธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีทุกข์เป็นธรรมดา

[๑๘๗] ราธะ สิ่งใดมีทุกข์เป็นธรรมดา ฯลฯ

ทุกขธัมมสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนัตตสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

[๑๘๘] ราธะ สิ่งใดเป็นอนัตตา ฯลฯ

อนัตตสูตรที่ ๗ จบ

๘. อนัตตธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีอนัตตาเป็นธรรมดา

[๑๘๙] ราธะ สิ่งใดมีอนัตตาเป็นธรรมดา ฯลฯ

อนัตตธัมมสูตรที่ ๘ จบ

๙. ขยธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา

[๑๙๐] ราธะ สิ่งใดมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ฯลฯ

ขยธัมมสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. วยธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

[๑๙๑] ราธะ สิ่งใดมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ

วยธัมมสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. สมุทยธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

[๑๙๒] ราธะ สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น ฯลฯ

สมุทยธัมมสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. นิโรธธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความดับไปเป็นธรรมดา

[๑๙๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระราธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ราธะ สิ่งใดมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

ก็อะไรเล่ามีความดับไปเป็นธรรมดา

คือ รูปมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในรูปนั้น

เวทนามีความดับไปเป็นธรรมดา ฯลฯ

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในวิญญาณนั้น

ราธะ สิ่งใดมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

นิโรธธัมมสูตรที่ ๑๒ จบ

อายาจนวรรคที่ ๓ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	มารสูตร	๒.	มารธัมมสูตร
๓.	อนิจจสูตร	๔.	อนิจจธัมมสูตร
๕.	ทุกขสูตร	๖.	ทุกขธัมมสูตร
๗.	อนัตตสูตร	๘.	อนัตตธัมมสูตร
๙.	ขยธัมมสูตร	๑๐.	วยธัมมสูตร
๑๑.	สมุทยธัมมสูตร	๑๒.	นิโรธธัมมสูตร

๔. อุปนิสินนวรรค
หมวดว่าด้วยผู้เข้าไปนั่งใกล้
๑๑๑. มาราทิสุตตเอกาทสกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๑๑ สูตร มีมารสูตรเป็นต้น
๑. มารสูตร
ว่าด้วยมาร

[๑๙๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควร ดังนี้ว่า ราธะ สิ่งใดเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

ก็อะไรเล่าเป็นมาร

คือ รูปเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในรูปนั้น ฯลฯ

วิญญาณเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในวิญญาณนั้น

ราธะ สิ่งใดเป็นมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

มารสูตรที่ ๑ จบ

๒. มารธัมมสูตร
ว่าด้วยธรรมของมาร

[๑๙๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ราธะ สิ่งใดเป็นธรรมของมาร เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น ฯลฯ

มารธัมมสูตรที่ ๒ จบ

๓. อนิจจสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

[๑๙๖] ราธะ สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ

อนิจจสูตรที่ ๓ จบ

๔. อนิจจธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา

[๑๙๗] ราธะ สิ่งใดมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา ฯลฯ

อนิจจธัมมสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุกขสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

[๑๙๘] ราธะ สิ่งใดเป็นทุกข์ ฯลฯ

ทุกขสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุกขธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีทุกข์เป็นธรรมดา

[๑๙๙] ราธะ สิ่งใดมีทุกข์เป็นธรรมดา ฯลฯ

ทุกขธัมมสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนัตตสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

[๒๐๐] ราธะ สิ่งใดเป็นอนัตตา ฯลฯ

อนัตตสูตรที่ ๗ จบ

๘. อนัตตธัมมสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีอนัตตาเป็นธรรมดา

[๒๐๑] ราธะ สิ่งใดมีอนัตตาเป็นธรรมดา ฯลฯ

อนัตตธัมมสูตรที่ ๘ จบ

๙. ขยธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา

[๒๐๒] ราธะ สิ่งใดมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ฯลฯ

ขยธัมมสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. วยธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

[๒๐๓] ราธะ สิ่งใดมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ฯลฯ

วยธัมมสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. สมุทยธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

[๒๐๔] ราธะ สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น ฯลฯ

สมุทยธัมมสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. นิโรธธัมมสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่มีความดับไปเป็นธรรมดา

[๒๐๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราธะผู้นั่ง ณ ที่สมควร ดังนี้ว่า ราธะ สิ่งใดมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

ก็อะไรเล่ามีความดับไปเป็นธรรมดา

คือ รูปมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในรูปนั้น

เวทนา ฯลฯ

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในวิญญาณนั้น

ราธะ สิ่งใดมีความดับไปเป็นธรรมดา เธอพึงละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะในสิ่งนั้น

นิโรธธัมมสูตรที่ ๑๒ จบ

อุปนิสินนวรรคที่ ๔ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	มารสูตร	๒.	มารธัมมสูตร
๓.	อนิจจสูตร	๔.	อนิจจธัมมสูตร
๕.	ทุกขสูตร	๖.	ทุกขธัมมสูตร
๗.	อนัตตสูตร	๘.	อนัตตธัมมสูตร
๙.	ขยธัมมสูตร	๑๐.	วยธัมมสูตร

๑๑. สมุทยธัมมสูตร ๑๒. นิโรธธัมมสูตร

ราธสังยุต จบ

๓. ทิฏฐิสังยุต

๑. โสตาปัตติวรรค

หมวดว่าด้วยโสดาปัตติมรรค

๑. วาตสูตร

ว่าด้วยทิฏฐิว่าลมไม่พัดเป็นต้น

[๒๐๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ฯลฯ ได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาค เป็นที่พึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เฉพาะพระผู้มีพระภาค เท่านั้นที่จะทรงอธิบายเนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นให้แจ่มแจ้งได้ ภิกษุทั้งหลายฟังต่อจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ละความสงสัยแม้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ละความสงสัยแม้ในความดับแห่งทุกข์ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

วาตสูตรที่ ๑ จบ

๒. เอตังมมสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่านั่นของเรา

[๒๐๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

เอตังมมสูตรที่ ๒ จบ

๓. โสอัตตาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน

[๒๐๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้วจักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า อัตตา ฯลฯ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้วจักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นหรือว่า อัตตา ฯลฯ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า อัตตา ฯลฯ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้วจักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

โสอัตตาสูตรที่ ๓ จบ

๔. โนจเมสิยาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าเราไม่พึงมี

[๒๐๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

เมื่อมีเวทนา ...

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเราก็จักไม่มี

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว บริขารของเราก็จักไม่มี

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

โนจเมสิยาสูตรที่ ๔ จบ

๕. นัตถิทินนสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าทานที่ให้แล้วไม่มีผลเป็นต้น

[๒๑๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์[๑]ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งก็ไม่มีในโลก[๒] บุรุษคือประชุมแห่งมหาภูตรูปทั้ง ๔ เมื่อตายไป ธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมผันแปรไปเป็นอากาศธาตุ บุรุษทั้งหลายมีเตียงเป็นที่ ๕[๓] นำศพไป รอยเท้าปรากฏเพียงแค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกขาวโพลนดุจสีนกพิราบ การเซ่นสรวงสิ้นสุดลงแค่เถ้าถ่าน คนเขลาบัญญัติทานนี้ไว้ คำที่คนบางพวกย้ำว่ามีผลนั้นว่างเปล่า เท็จ ไร้สาระ หลังจากตายไป ไม่ว่าคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญ ไม่เกิดอีก

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล ฯลฯ หลังจากตายไป ไม่ว่าคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญ ไม่เกิดอีก

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล ฯลฯ หลังจากตายไป ไม่ว่าคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญ ไม่เกิดอีก

---

[๑] **โอปปาติกสัตว์** หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุติ(ตาย) ก็หายวับไปไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๔๙)

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา (ไทย) ๑๘/๓๖๕/๔๓๘

[๓] **มีเตียงเป็นที่ ๕** หมายถึงเวลาหามศพจะให้คน ๔ คนหามเตียงนอนไป ฉะนั้น จึงชื่อว่ามีเตียงเป็นที่ ๕ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๕๐)

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล ฯลฯ หลังจากตายไป ไม่ว่าคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญ ไม่เกิดอีก

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล ... หลังจากตายไป ไม่ว่าคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญ ไม่เกิดอีก

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล ฯลฯ คำที่คนบางพวกย้ำว่ามีผลนั้นว่างเปล่า เท็จ ไร้สาระ หลังจากตายไป ไม่ว่าคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญ ไม่เกิดอีก

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

นัตถิทินนสูตรที่ ๕ จบ

๖. กโรโตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าเมื่อบุคคลทำเองเป็นต้น

[๒๑๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก ทำให้ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดช่องย่องเบา ปล้น ทำโจรกรรมในบ้านหลังเดียว ดักซุ่มที่ทางเปลี่ยว เป็นชู้ พูดเท็จ ผู้ทำ(เช่นนั้น) ไม่จัดว่าทำบาป

แม้หากบุคคลจะใช้จักรมีคมดุจมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้เป็นลานตากเนื้อ ให้เป็นกองเดียวกัน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา เขาย่อมไม่มีบุญที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบุญมาถึงเขา ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการสำรวม จากการพูดคำสัตย์ ไม่มีบุญมาถึงเขา[๑]

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ฯลฯ ย่อมไม่มีบุญ ... ไม่มีบุญมาถึงเขา

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ฯลฯ ย่อมไม่มีบุญ ... ไม่มีบุญมาถึงเขา

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ฯลฯ ย่อมไม่มีบุญ ... ไม่มีบุญมาถึงเขา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ฯลฯ ย่อมไม่มีบุญ ... ไม่มีบุญมาถึงเขา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๖๕/๔๓๘

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ฯลฯ ย่อมไม่มีบุญ ... ไม่มีบุญมาถึงเขา

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

กโรโตสูตรที่ ๖ จบ

๗. เหตุสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าไม่มีเหตุเป็นต้น

[๒๑๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย บริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร ไม่มีความสามารถของบุรุษ ไม่มีความพยายามของบุรุษ สัตว์ ปาณะ ภูตะ ชีวะ[๑]ทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร ผันแปรไปตามโชคชะตาตามสถานภาพทางสังคมและตามลักษณะเฉพาะของตน เสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติ[๒]ทั้ง ๖ เท่านั้น

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ... ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖ เท่านั้น

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

---

[๑] **สัตว์** หมายถึงสัตว์ทุกจำพวก เช่น อูฐ โค ลา **ปาณะ** หมายถึงสัตว์ที่มี ๑ อินทรีย์ ๒ อินทรีย์ เป็นต้น **ภูตะ** หมายถึงสัตว์ทุกจำพวกที่เกิดจากฟองไข่และเกิดในครรภ์มารดา **ชีวะ** หมายถึงพวกพืชทุกชนิด (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๑๒/๓๗๒-๓๗๓, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๖)

[๒] **อภิชาติ** หมายถึงการกำหนดหมายชนชั้น เช่น โจรเป็นกัณหาภิชาติ (สีดำ) นักบวชเป็นนีลาภิชาติ (สีเขียว) นิครนถ์เป็นโลหิตาภิชาติ (สีแดง) คฤหัสถ์เป็นหลิททาภิชาติ (สีเหลือง) อาชีวกเป็น สุกกาภิชาติ (สีขาว) นักบวชที่เคร่งวัตรปฏิบัติเป็นปรมสุกกาภิชาติ (สีขาวยิ่งนัก) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๑๒๓-๒๑๕/๓๗๔, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๗)

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ... ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖ เท่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ... ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖ เท่านั้น

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ... ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖ เท่านั้น

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ... ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖ เท่านั้น

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

เหตุสูตรที่ ๗ จบ

๘. มหาทิฏฐิสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิหลายประการ

[๒๑๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต ไม่มีผู้ให้เนรมิต ยั่งยืน มั่นคง ดุจยอดภูเขา ดุจเสาระเนียด ไม่หวั่นไหว ไม่แปรผัน ไม่กระทบกระทั่งกัน ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน

สภาวะ ๗ กอง อะไรบ้าง คือ

๑. กองแห่งธาตุดิน ๒. กองแห่งธาตุน้ำ

๓. กองแห่งธาตุไฟ ๔. กองแห่งธาตุลม

๕. กองสุข ๖. กองทุกข์

๗. กองชีวะ

สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต ไม่มีผู้ให้เนรมิต ยั่งยืน มั่นคงดุจยอดภูเขา ดุจเสาระเนียด ไม่หวั่นไหว ไม่แปรผัน ไม่กระทบกระทั่งกัน ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน ใครก็ตามแม้จะเอาศัสตราคมตัดศีรษะใคร ก็ไม่ชื่อว่าใครปลงชีวิตใครได้ เพราะเป็นเพียงศัสตราแทรกผ่านไประหว่างสภาวะ ๗ กองเท่านั้นเอง อนึ่ง กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรม ๑ กรรมกึ่ง[๑] ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒ อภิชาติ ๖ ปุริสภูมิ[๒] ๘ อาชีวก ๔,๙๐๐ ปริพาชก ๔,๙๐๐ นาควาส ๔,๙๐๐ อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ รโชธาตุ[๓] ๓๖ สัญญีครรภ์ ๗ อสัญญีครรภ์ ๗ นิคัณฐีครรภ์[๔] ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สระ ๗ ตาไม้ไผ่ ๗ ตาไม้ไผ่ ๗๐๐ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป[๕] ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ ที่คนพาลและบัณฑิตพากันเที่ยวเวียนว่ายไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้เอง ไม่มีความสมหวังในความปรารถนาว่า เราจักอบรมกรรมที่ยังไม่ให้ผลให้อำนวยผลหรือสัมผัสกรรมที่ให้ผลแล้ว จักทำให้หมดสิ้นไปด้วยศีล พรต ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ ไม่มีสุขทุกข์ที่ทำให้สิ้นสุดลงได้ (จำนวนเท่านั้นเท่านี้) เหมือนตวงด้วยทะนาน สงสารที่จะทำให้สิ้นสุดไม่มีเลย ไม่มีความเสื่อมและความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นสูงหรือเลื่อนลงต่ำ พวกคนพาลและบัณฑิตพากันเที่ยวเวียนว่ายไปแล้วเสวยสุขและทุกข์เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่ถูกขว้างไปย่อมคลี่หมดไปเอง ฉะนั้น

---

[๑] **ตามทัศนะของครูมักขลิ โคศาล กรรม ๕ และกรรม ๓ เป็นต้น** ครูมักขลิ โคศาล แสดงถึงทิฏฐิที่ไม่มีประโยชน์ด้วยเหตุเพียงตรรกะอย่างเดียว แต่อาจารย์ผู้อยู่ฝ่ายเหนือ บางพวกกล่าวว่า **กรรม ๕** หมายถึงอินทรีย์ ๕ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย **กรรม ๓** หมายถึง กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม **กรรม ๑** หมายถึงกายกรรมและวจีกรรมรวมกัน **กรรมกึ่ง** หมายถึง มโนกรรม (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๗, ที.สี.ฏีกา (บาลี) ๑/๑๖๘/๒๗๓, ที.สี.ฏีกา (อภินว) (บาลี) ๒/๑๖๘/๕๑, สํ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓-๒๑๕/๓๗๔, สํ.ข.ฏีกา (บาลี) ๒/๒๑๓-๒๑๕/๓๑๕)

[๒] **ปุริสภูมิ** หมายถึงขั้นตอนแห่งการเจริญเติบโตและพัฒนาการของบุคคลนับตั้งแต่คลอดไปจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต แบ่งเป็น ๘ ขั้น คือ มันทภูมิ (ระยะไร้เดียงสา) ขิฑฑาภูมิ (ระยะรู้เดียงสา) ปทวีมังสภูมิ (ระยะตั้งไข่) อุชุคตภูมิ (ระยะเดินตรง) เสขภูมิ (ระยะศึกษา) สมณภูมิ (ระยะสงบ) ชินภูมิ (ระยะมีความรอบรู้) ปันนภูมิ (ระยะแก่หง่อม) (สํ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓-๒๑๕/๓๗๕, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๗)

[๓] **รโชธาตุ** หมายถึงที่ที่ฝุ่นจับเกาะ เช่น หลังฝ่ามือ หลังฝ่าเท้าเป็นต้น (สํ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓-๒๑๕/๓๗๕, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๗)

[๔] **นิคัณฐีครรภ์** หมายถึงที่งอกซึ่งอยู่ที่ข้อหรือตา เช่น อ้อย ไม้ไผ่ และไม้อ้อ เป็นต้น (สํ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓-๒๑๕/๓๗๕, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๘)

[๕] **มหากัป** หมายถึงกำหนดระยะเวลายาวนานมาก อรรถกถาเปรียบว่ามีสระน้ำใหญ่แห่งหนึ่งเต็มด้วยน้ำ บุคคลเอาปลายหญ้าคาจุ่มลงไปนำหยดน้ำออกมา ๑๐๐ ปี ต่อ ๑ ครั้ง จนน้ำในสระนั้นแห้ง กระทำเช่นนี้ไปจนครบ ๗ ครั้ง นั่นคือระยะเวลา ๑ มหากัป (สํ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓-๒๑๕/๓๗๖, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๘)

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์เอง ...

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์เอง ...

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์เอง ...

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์เอง ...

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ฯลฯ เสวยสุขและทุกข์เอง ...

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

มหาทิฏฐิสูตรที่ ๘ จบ

๙. สัสสตทิฏฐิสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าโลกเที่ยง

[๒๑๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า โลกเที่ยง

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า โลกเที่ยง

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า โลกเที่ยง

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า โลกเที่ยง

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า โลกเที่ยง

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า โลกเที่ยง

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

สัสสตทิฏฐิสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อสัสสตทิฏฐิสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าโลกไม่เที่ยง

[๒๑๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า โลกไม่เที่ยง

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป ฯลฯ เมื่อมีเวทนา ... เมื่อมีสัญญา ... เมื่อมีสังขาร ... เมื่อมีวิญญาณ ฯลฯ เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า โลกไม่เที่ยง

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า โลกไม่เที่ยง

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ฯลฯ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

อสัสสตทิฏฐิสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. อันตวาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าโลกมีที่สุด

[๒๑๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า โลกมีที่สุด

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

... มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

อันตวาสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. อนันตวาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าโลกไม่มีที่สุด

[๒๑๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า โลกไม่มีที่สุด

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

... มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

อนันตวาสูตรที่ ๑๒ จบ

๑๓. ตังชีวังตังสรีรังสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน

[๒๑๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ชีวะ[๑]กับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

... มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

ตังชีวังตังสรีรังสูตรที่ ๑๓ จบ

๑๔. อัญญังชีวังอัญญังสรีรังสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน

[๒๑๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

... มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

อัญญังชีวังอัญญังสรีรังสูตรที่ ๑๔ จบ

๑๕. โหติตถาคโตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าหลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก

[๒๒๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก

---

[๑] **ชีวะ** ในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะ หรืออาตมัน (Soul) (อภิ.ปญฺจ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๒๙)

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ ... มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

โหติตถาคโตสูตรที่ ๑๕ จบ

๑๖. นโหติตถาคโตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าหลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก

[๒๒๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ ... มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

นโหติตถาคโตสูตรที่ ๑๖ จบ

๑๗. โหติจนจโหติตถาคโตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าหลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก

[๒๒๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

... มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

โหติจนจโหติตถาคโตสูตรที่ ๑๗ จบ

๑๘. เนวโหตินนโหติตถาคโตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ ฯ

[๒๒๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

แม้สิ่งที่บุคคลได้เห็น ฟัง ทราบ รู้ ถึง แสวงหา ใคร่ครวญด้วยใจ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่อริยสาวกละความสงสัยในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ ฉะนั้น จึงละความสงสัยแม้ในทุกข์ ละความสงสัยแม้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ละความสงสัยแม้ในความดับแห่งทุกข์ ละความสงสัยแม้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

เนวโหตินนโหติตถาคโตสูตรที่ ๑๘ จบ
โสตาปัตติวรรคที่ ๑ จบ
การตอบปัญหา ๑๘ ข้อจบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	วาตสูตร	๒.	เอตังมมสูตร
๓.	โสอัตตาสูตร	๔.	โนจเมสิยาสูตร
๕.	นัตถิทินนสูตร	๖.	กโรโตสูตร
๗.	เหตุสูตร	๘.	มหาทิฏฐิสูตร
๙.	สัสสตทิฏฐิสูตร	๑๐.	อสัสสตทิฏฐิสูตร
๑๑.	อันตวาสูตร	๑๒.	อนันตวาสูตร
๑๓.	ตังชีวังตังสรีรังสูตร	๑๔.	อัญญังชีวังอัญญังสรีรังสูตร
๑๕.	โหติตถาคโตสูตร	๑๖.	นโหติตถาคโตสูตร
๑๗.	โหติจนจโหติตถาคโตสูตร	๑๘.	เนวโหตินนโหติตถาคโตสูตร

๒. ทุติยคมนวรรค
หมวดว่าด้วยการไปที่ ๒
๑. วาตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าลมไม่พัดเป็นต้น

[๒๒๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

วาตสูตรที่ ๑ จบ

[๒๒๕-๒๔๐] (พึงขยายการตอบปัญหาทั้ง ๑๘ ข้อให้พิสดาร เหมือนในวรรคก่อน)

โหติจนจโหติตถาคโตสูตรที่ ๑๗ จบ

๑๘. เนวโหตินนโหติสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ ฯ

[๒๔๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

เนวโหตินนโหติสูตรที่ ๑๘ จบ

๑๙. รูปีอัตตาสูตร

ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่มีรูป

[๒๔๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปไม่สลายไป

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปไม่สลายไป

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปไม่สลายไป

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปไม่สลายไป

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปไม่สลายไป

เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปไม่สลายไป

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปไม่สลายไป

รูปีอัตตาสูตรที่ ๑๙ จบ

๒๐. อรูปีอัตตาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่ไม่มีรูป

[๒๔๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีรูปไม่สลายไป ฯลฯ

อรูปีอัตตาสูตรที่ ๒๐ จบ

๒๑. รูปีจอรูปีจอัตตาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่มีรูปและไม่มีรูป

[๒๔๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปไม่สลายไป ฯลฯ

รูปีจอรูปีจอัตตาสูตรที่ ๒๑ จบ

๒๒. เนวรูปีนารูปีอัตตาสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่

[๒๔๕] หลังจากตายแล้ว อัตตาจะว่ามีรูปก็มิใช่ จะว่าไม่มีรูปก็มิใช่ไม่สลายไป ...

เนวรูปีนารูปีอัตตาสูตรที่ ๒๒ จบ

๒๓. เอกันตสุขีสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่มีสุขโดยส่วนเดียว

[๒๔๖] หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีสุขโดยส่วนเดียวไม่สลายไป ...

เอกันตสุขีสูตรที่ ๒๓ จบ

๒๔. เอกันตทุกขีสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่มีทุกข์โดยส่วนเดียว

[๒๔๗] หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีทุกข์โดยส่วนเดียวไม่สลายไป ...

เอกันตทุกขีสูตรที่ ๒๔ จบ

๒๕. สุขทุกขีสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่มีทั้งสุขและทุกข์

[๒๔๘] หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีทั้งสุขและทุกข์ไม่สลายไป ...

สุขทุกขีสูตรที่ ๒๕ จบ

๒๖. อทุกขมสุขีสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุข

[๒๔๙] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีทั้งสุขและทุกข์ไม่สลายไปหรือ

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ เมื่อมีทุกข์ เพราะถือมั่นทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

อทุกขมสุขีสูตรที่ ๒๖ จบ

ทุติยคมนวรรคที่ ๒ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	วาตสูตร ฯลฯ	๑๘.	เนวโหตินนโหติสูตร
๑๙.	รูปีอัตตาสูตร	๒๐.	อรูปีอัตตาสูตร
๒๑.	รูปีจอรูปีจอัตตาสูตร	๒๒.	เนวรูปีนารูปีอัตตาสูตร
๒๓.	เอกันตสุขีสูตร	๒๔.	เอกันตทุกขีสูตร
๒๕.	สุขทุกขีสูตร	๒๖.	อทุกขมสุขีสูตร

๓. ตติยคมนวรรค

หมวดว่าด้วยการไปที่ ๓

๑. นวาตสูตร

ว่าด้วยทิฏฐิว่าลมไม่พัดเป็นต้น

[๒๕๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ เมื่อมีสิ่งนั้น เพราะถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ เมื่อมีสิ่งนั้น เพราะถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

นวาตสูตรที่ ๑ จบ

[๒๕๑-๒๗๔] (พึงเพิ่มสูตรอีก ๒๔ สูตร เข้ามาให้เต็ม เหมือนในทุติยวรรค)

สุขทุกขีสูตรที่ ๒๕ จบ

๒๖. อทุกขมสุขีสูตร

ว่าด้วยอัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุข

[๒๗๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ เมื่อมีสิ่งนั้น เพราะถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์ และสุขไม่สลายไป

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ฯลฯ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จะพึงเกิดขึ้นบ้างหรือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ เมื่อมีสิ่งนั้น เพราะถือมั่นสิ่งนั้น ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

อทุกขมสุขีสูตรที่ ๒๖ จบ

ตติยคมนวรรคที่ ๓ จบ

๔. จตุตถคมนวรรค

หมวดว่าด้วยการไปที่ ๔

๑. นวาตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าลมไม่พัดเป็นต้น

[๒๗๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นหรือไม่ตก มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า ลมไม่พัด ฯลฯ มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

นวาตสูตรที่ ๑ จบ

[๒๗๗-๓๐๐] (พึงเพิ่มสูตรอีก ๒๔ สูตร เข้ามาให้เต็ม เหมือนในทุติยวรรค)

สุขทุกขีสูตรที่ ๒๕ จบ

๒๖. อทุกขมสุขีสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุข

[๓๐๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไร ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

เมื่อมีเวทนา ฯลฯ

เมื่อมีสัญญา ...

เมื่อมีสังขาร ...

เมื่อมีวิญญาณ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ ทิฏฐิอย่างนี้จึงเกิดขึ้นว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุขไม่สลายไป

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ฯลฯ สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

อทุกขมสุขีสูตรที่ ๒๖ จบ

ในวรรคก่อนมีการตอบปัญหา ๑๘ ข้อ

พึงขยายพระสูตร ๒๖ สูตร ในทุติยคมนวรรคให้พิสดาร

พึงขยายพระสูตร ๒๖ สูตร ในตติยคมนวรรคให้พิสดาร

พึงขยายพระสูตร ๒๖ สูตร ในจตุตถคมนวรรคให้พิสดาร

ทิฏฐิสังยุต จบ

๔. โอกกันตสังยุต

๑. จักขุสูตร
ว่าด้วยจักขุ

[๓๐๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุ (ตา) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

โสตะ (หู) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ฆานะ (จมูก) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ชิวหา (ลิ้น) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

กายไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

มโน (ใจ) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า สัทธานุสารี[๑] ก้าวลงสู่อริยมรรค หยั่งลงสู่ภูมิของสัตบุรุษ ผ่านภูมิของปุถุชนได้แล้ว ไม่ควรทำกรรมที่ทำแล้วไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือภูมิแห่งเปรต ไม่สมควรตายตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ของผู้ใดประจักษ์ชัดโดยยิ่งด้วยปัญญาอย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า ธัมมานุสารี[๒] ก้าวลงสู่อริยมรรค หยั่งลงสู่ภูมิของสัตบุรุษ ผ่านภูมิของปุถุชนได้แล้ว ไม่ควรทำกรรมที่ทำแล้วไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือภูมิแห่งเปรต ไม่สมควรตายตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดรู้เห็นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

จักขุสูตรที่ ๑ จบ

๒. รูปสูตร
ว่าด้วยรูป

[๓๐๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

สัททะ(เสียง)ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

คันธะ(กลิ่น)ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

รสไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ธรรมารมณ์ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

---

[๑] **สัทธานุสารี** คือผู้แล่นไปตามศรัทธา ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต (องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, องฺ.สตฺตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒)

[๒] **ธัมมานุสารี** หมายถึงผู้แล่นไปตามธรรม ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล มีปัญญาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นทิฏฐิปัตตะ (องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, องฺ.สตฺตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒)

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า สัทธานุสารี ก้าวลงสู่อริยมรรค หยั่งลงสู่ภูมิของสัตบุรุษ ผ่านภูมิของปุถุชนได้แล้ว ไม่ควรทำกรรมที่ทำแล้วไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือภูมิแห่งเปรต ไม่สมควรตายตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ของผู้ใดประจักษ์ชัดโดยยิ่งด้วยปัญญาอย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า ธัมมานุสารี ก้าวลงสู่อริยมรรค หยั่งลงสู่ภูมิของสัตบุรุษ ผ่านภูมิของปุถุชนได้แล้ว ไม่ควรทำกรรมที่ทำแล้วไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือภูมิแห่งเปรต ไม่สมควรตายตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดรู้เห็นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

รูปสูตรที่ ๒ จบ

๓. วิญญาณสูตร
ว่าด้วยวิญญาณ

[๓๐๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางตา) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

โสตวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางหู) ฯลฯ

ฆานวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางจมูก) ...

ชิวหาวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางลิ้น) ...

กายวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางกาย) ...

มโนวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางใจ) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด ฯลฯ ตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ของผู้ใด ฯลฯ ตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

วิญญาณสูตรที่ ๓ จบ

๔. สัมผัสสสูตร
ว่าด้วยสัมผัส

[๓๐๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

โสตสัมผัส (ความกระทบทางหู) ฯลฯ

ฆานสัมผัส (ความกระทบทางจมูก) ...

ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น) ...

กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย) ...

มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า สัทธานุสารี ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

สัมผัสสสูตรที่ ๔ จบ

๕. สัมผัสสชาสูตร
ว่าด้วยสัมผัสสชาเวทนา

[๓๐๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

โสตสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู) ฯลฯ

ฆานสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก) ...

ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น) ...

กายสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย) ...

มโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า สัทธานุสารี ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

สัมผัสสชาสูตรที่ ๕ จบ

๖. รูปสัญญาสูตร
ว่าด้วยรูปสัญญา

[๓๐๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปสัญญา (ความหมายรู้รูป) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

สัททสัญญา (ความหมายรู้เสียง) ฯลฯ

คันธสัญญา (ความหมายรู้กลิ่น) ...

รสสัญญา (ความหมายรู้รส) ...

โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้โผฏฐัพพะ) ...

ธัมมสัญญา (ความหมายรู้ธรรมารมณ์) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า สัทธานุสารี ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

รูปสัญญาสูตรที่ ๖ จบ

๗. รูปสัญเจตนาสูตร
ว่าด้วยรูปสัญเจตนา

[๓๐๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปสัญเจตนา (ความจำนงรูป) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

สัททสัญเจตนา (ความจำนงเสียง) ฯลฯ

คันธสัญเจตนา (ความจำนงกลิ่น) ...

รสสัญเจตนา (ความจำนงรส) ...

โผฏฐัพพสัญเจตนา (ความจำนงโผฏฐัพพะ) ...

ธัมมสัญเจตนา (ความจำนงธรรมารมณ์) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า สัทธานุสารี ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

รูปสัญเจตนาสูตรที่ ๗ จบ

๘. รูปตัณหาสูตร
ว่าด้วยรูปตัณหา

[๓๐๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปตัณหา (ความทะยานอยากในรูป) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

สัททตัณหา (ความทะยานอยากในเสียง) ฯลฯ

คันธตัณหา (ความทะยานอยากในกลิ่น) ...

รสตัณหา (ความทะยานอยากในรส) ...

โผฏฐัพพตัณหา (ความทะยานอยากในโผฏฐัพพะ) ...

ธัมมตัณหา (ความทะยานอยากในธรรมารมณ์) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า

สัทธานุสารี ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

รูปตัณหาสูตรที่ ๘ จบ

๙. ปฐวีธาตุสูตร
ว่าด้วยปฐวีธาตุ

[๓๑๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ฯลฯ

เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ...

วาโยธาตุ (ธาตุลม) ...

อากาสธาตุ (ธาตุอากาศ) ...

วิญญาณธาตุ (ธาตุวิญญาณ) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า สัทธานุสารี ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

ปฐวีธาตุสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ขันธสูตร
ว่าด้วยขันธ์

[๓๑๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

เวทนาไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

สัญญา ฯลฯ

สังขารไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

วิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า

สัทธานุสารี ก้าวลงสู่อริยมรรค หยั่งลงสู่ภูมิของสัตบุรุษ ผ่านภูมิของปุถุชนได้แล้ว ไม่ควรทำกรรมที่ทำแล้วไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือภูมิแห่งเปรต ไม่สมควรตายตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ของผู้ใดประจักษ์ชัดโดยยิ่งด้วยปัญญาอย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า ธัมมานุสารี ก้าวลงสู่อริยมรรค หยั่งลงสู่ภูมิของสัตบุรุษ ผ่านภูมิของปุถุชนได้แล้ว ไม่ควรทำกรรมที่ทำแล้วไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือภูมิแห่งเปรต ไม่สมควรตายตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดรู้เห็นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เราเรียกว่า อริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

ขันธสูตรที่ ๑๐ จบ

โอกกันตสังยุต จบ

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑.	จักขุสูตร	๒.	รูปสูตร
๓.	วิญญาณสูตร	๔.	สัมผัสสสูตร
๕.	สัมผัสสชาสูตร	๖.	รูปสัญญาสูตร
๗.	รูปสัญเจตนาสูตร	๘.	รูปตัณหาสูตร

๙. ปฐวีธาตุสูตร ๑๐. ขันธสูตร

๕. อุปปาทสังยุต

๑. จักขุสูตร
ว่าด้วยจักขุ

[๓๑๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งจักขุ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งโสตะ ฯลฯ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งฆานะ ...

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งชิวหา ...

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งกาย ...

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งมโน นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งจักขุ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ความดับ ... แห่งโสตะ ฯลฯ

ความดับ ... แห่งฆานะ ...

ความดับ ... แห่งชิวหา ...

ความดับ ... แห่งกาย ...

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งมโน นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ[๑]

จักขุสูตรที่ ๑ จบ

๒. รูปสูตร
ว่าด้วยรูป

[๓๑๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งรูป นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งสัททะ ฯลฯ แห่งคันธะ ... แห่งรส ... แห่งโผฏฐัพพะ ...

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งธรรมารมณ์ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

---

[๑] ดูเทียบ สํ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๑/๒๐

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งสัททะ ฯลฯ แห่งคันธะ ... แห่งรส ... แห่งโผฏฐัพพะ ...

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งธรรมารมณ์ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ[๑]

รูปสูตรที่ ๒ จบ

๓. วิญญาณสูตร
ว่าด้วยวิญญาณ

[๓๑๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งจักขุวิญญาณ ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งมโนวิญญาณ ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ... แห่งจักขุวิญญาณ ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความดับ ... แห่งมโนวิญญาณ ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

วิญญาณสูตรที่ ๓ จบ

๔. สัมผัสสสูตร
ว่าด้วยสัมผัส

[๓๑๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งจักขุสัมผัส ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งมโนสัมผัส ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ... แห่งจักขุสัมผัส ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความดับ ... แห่งมโนสัมผัส ... เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

สัมผัสสสูตรที่ ๔ จบ

๕. สัมผัสสชาสูตร
ว่าด้วยสัมผัสสชาเวทนา

[๓๑๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

---

[๑] ดูเทียบ ส.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๒/๒๐-๒๑

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งจักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งมโนสัมผัสสชาเวทนา นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ... แห่งจักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งมโนสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

สัมผัสสชาสูตรที่ ๕ จบ

๖. สัญญาสูตร
ว่าด้วยสัญญา

[๓๑๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งรูปสัญญา ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งธัมมสัญญา นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ... แห่งรูปสัญญา ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งธัมมสัญญา นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

สัญญาสูตรที่ ๖ จบ

๗. สัญเจตนาสูตร
ว่าด้วยสัญเจตนา

[๓๑๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งรูปสัญเจตนา ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งธัมมสัญเจตนา นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ... แห่งรูปสัญเจตนา ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งธัมมสัญเจตนา นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

สัญเจตนาสูตรที่ ๗ จบ

๘. ตัณหาสูตร
ว่าด้วยตัณหา

[๓๑๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งรูปตัณหา ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งธัมมตัณหา นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ... แห่งรูปตัณหา ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ ฯลฯ

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งธัมมตัณหา นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ตัณหาสูตรที่ ๘ จบ

๙. ธาตุสูตร
ว่าด้วยธาตุ

[๓๒๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งปฐวีธาตุ ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ... แห่งอาโปธาตุ ฯลฯ แห่งเตโชธาตุ ... แห่งวาโยธาตุ ... แห่งอากาสธาตุ ...

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งวิญญาณธาตุ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ... แห่งปฐวีธาตุ ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ความดับ ... แห่งอาโปธาตุ ฯลฯ

ความดับ ... แห่งเตโชธาตุ ...

ความดับ ... แห่งวาโยธาตุ ...

ความดับ ... แห่งอากาสธาตุ ...

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวิญญาณธาตุ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ธาตุสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ขันธสูตร
ว่าด้วยขันธ์

[๓๒๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งรูป นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ... แห่งเวทนา ฯลฯ แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ...

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งวิญญาณ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ความดับ ความสงบระงับ ... แห่งเวทนา ฯลฯ แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ...

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวิญญาณ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

ขันธสูตรที่ ๑๐ จบ

อุปปาทสังยุต จบ

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑.	จักขุสูตร	๒.	รูปสูตร
๓.	วิญญาณสูตร	๔.	สัมผัสสสูตร
๕.	สัมผัสสชาสูตร	๖.	สัญญาสูตร
๗.	สัญเจตนาสูตร	๘.	ตัณหาสูตร
๙.	ธาตุสูตร	๑๐.	ขันธสูตร

๖. กิเลสสังยุต

๑. จักขุสูตร

ว่าด้วยจักขุ

[๓๒๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในจักขุ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในโสตะ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในฆานะ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในชิวหา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในกาย นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในมโน นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุละความเศร้าหมองแห่งจิตในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ เมื่อนั้น จิตของเธอที่น้อมไปในเนกขัมมะ[๑] อันเนกขัมมะอบรมแล้ว ควรแก่การงาน ปรากฏในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

จักขุสูตรที่ ๑ จบ

---

[๑] **เนกขัมมะ** ในที่นี้หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (คือ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน) (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๓๒๒/๓๗๙)

๒. รูปสูตร
ว่าด้วยรูป

[๓๒๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในรูป นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในสัททะ ฯลฯ

ฉันทราคะในคันธะ ...

ฉันทราคะในรส ...

ฉันทราคะในโผฏฐัพพะ ...

ฉันทราคะในธรรมารมณ์ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุละความเศร้าหมองแห่งจิตในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ เมื่อนั้น จิตของเธอที่น้อมไปในเนกขัมมะ อันเนกขัมมะอบรมแล้ว ควรแก่การงาน ปรากฏในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

รูปสูตรที่ ๒ จบ

๓. วิญญาณสูตร
ว่าด้วยวิญญาณ

[๓๒๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในจักขุวิญญาณ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในโสตวิญญาณ ฯลฯ

ฉันทราคะในฆานวิญญาณ ...

ฉันทราคะในชิวหาวิญญาณ ...

ฉันทราคะในกายวิญญาณ ...

ฉันทราคะในมโนวิญญาณ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุละความเศร้าหมองแห่งจิตในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ เมื่อนั้น จิตของเธอที่น้อมไปในเนกขัมมะ อันเนกขัมมะอบรมแล้ว ควรแก่การงาน ปรากฏในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

วิญญาณสูตรที่ ๓ จบ

๔. สัมผัสสสูตร
ว่าด้วยสัมผัส

[๓๒๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในจักขุสัมผัส นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในโสตสัมผัส ฯลฯ

ฉันทราคะในฆานสัมผัส ...

ฉันทราคะในชิวหาสัมผัส ...

ฉันทราคะในกายสัมผัส ...

ฉันทราคะในมโนสัมผัส นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุ ฯลฯ ในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

สัมผัสสสูตรที่ ๔ จบ

๕. สัมผัสสชาสูตร
ว่าด้วยสัมผัสสชาเวทนา

[๓๒๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในจักขุสัมผัสสชาเวทนา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในโสตสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ

ฉันทราคะในฆานสัมผัสสชาเวทนา ...

ฉันทราคะในชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ...

ฉันทราคะในกายสัมผัสสชาเวทนา ...

ฉันทราคะในมโนสัมผัสสชาเวทนา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุ ฯลฯ ในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

สัมผัสสชาสูตรที่ ๕ จบ

๖. สัญญาสูตร
ว่าด้วยสัญญา

[๓๒๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในรูปสัญญา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในสัททสัญญา ฯลฯ

ฉันทราคะในคันธสัญญา ...

ฉันทราคะในรสสัญญา ...

ฉันทราคะในโผฏฐัพพสัญญา ...

ฉันทราคะในธัมมสัญญา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุ ฯลฯ ในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

สัญญาสูตรที่ ๖ จบ

๗. สัญเจตนาสูตร
ว่าด้วยสัญเจตนา

[๓๒๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในรูปสัญเจตนา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในสัททสัญเจตนา ฯลฯ

ฉันทราคะในคันธสัญเจตนา ...

ฉันทราคะในรสสัญเจตนา ...

ฉันทราคะในโผฏฐัพพสัญเจตนา ...

ฉันทราคะในธัมมสัญเจตนา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุ ฯลฯ ในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

สัญเจตนาสูตรที่ ๗ จบ

๘. ตัณหาสูตร
ว่าด้วยตัณหา

[๓๒๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในรูปตัณหา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในสัททตัณหา ฯลฯ

ฉันทราคะในคันธตัณหา ...

ฉันทราคะในรสตัณหา ...

ฉันทราคะในโผฏฐัพพตัณหา ...

ฉันทราคะในธัมมตัณหา นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุ ฯลฯ ในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

ตัณหาสูตรที่ ๘ จบ

๙. ธาตุสูตร
ว่าด้วยธาตุ

[๓๓๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในปฐวีธาตุ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ฉันทราคะในอาโปธาตุ ฯลฯ

ฉันทราคะในเตโชธาตุ ...

ฉันทราคะในวาโยธาตุ ...

ฉันทราคะในอากาสธาตุ ...

ฉันทราคะในวิญญาณธาตุ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุละความเศร้าหมองแห่งจิตในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ เมื่อนั้น จิตของเธอที่น้อมไปในเนกขัมมะ อันเนกขัมมะอบรมแล้ว ควรแก่การงาน ปรากฏในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

ธาตุสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ขันธสูตร
ว่าด้วยขันธ์

[๓๓๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในรูป นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต ฯลฯ ฉันทราคะในวิญญาณ นี้เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุละความเศร้าหมองแห่งจิตในฐานะ ๖ ประการนี้ได้ เมื่อนั้น จิตของเธอที่น้อมไปในเนกขัมมะ อันเนกขัมมะอบรมแล้ว ควรแก่การงาน ปรากฏในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง

ขันธสูตรที่ ๑๐ จบ
กิเลสสังยุต จบ
รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑.	จักขุสูตร	๒.	รูปสูตร
๓.	วิญญาณสูตร	๔.	สัมผัสสสูตร
๕.	สัมผัสสชาสูตร	๖.	สัญญาสูตร
๗.	สัญเจตนาสูตร	๘.	ตัณหาสูตร
๙.	ธาตุสูตร	๑๐.	ขันธสูตร

๗. สารีปุตตสังยุต
๑. วิเวกชสูตร
ว่าด้วยปฐมฌานมีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก

[๓๓๒] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นในเวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ถึงป่าอันธวันแล้ว นั่งพักอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง

ต่อมาเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้นแล้ว เข้าไปยังพระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านพระอานนท์ได้เห็นท่านพระสารีบุตรกำลังเดินมาแต่ไกลจึงถามว่า ท่านสารีบุตร อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง วันนี้ ท่านสารีบุตรอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ วันนี้ ผมสงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วเข้าปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่[๑] ผมนั้นไม่ได้คิดว่า เราเข้าปฐมฌานอยู่ หรือเข้าปฐมฌานแล้ว หรือออกจากปฐมฌานแล้ว

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๒/๓๕๐

อันที่จริง ท่านพระสารีบุตรถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัยออกได้นานแล้ว ฉะนั้น ท่านพระสารีบุตรจึงไม่คิดว่า เราเข้าปฐมฌานอยู่ หรือเข้าปฐมฌานแล้ว หรือออกจากปฐมฌานแล้ว

วิเวกซสูตรที่ ๑ จบ

๒. อวิตักกสูตร
ว่าด้วยทุติยฌานไม่มีวิตก

[๓๓๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระอานนท์ได้เห็น ฯลฯ จึงถามว่า ท่านสารีบุตร อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง วันนี้ ท่านสารีบุตรอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป วันนี้ ผมเข้าทุติยฌานมีความผ่องใสในจิตภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น[๑] ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขเกิดจากสมาธิอยู่[๒] ผมนั้นไม่ได้คิดว่า เราเข้าทุติยฌานอยู่ หรือเข้าทุติยฌานแล้ว หรือออกจากทุติยฌานแล้ว

อันที่จริง ท่านพระสารีบุตรถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัยออกได้นานแล้ว ฉะนั้น ท่านจึงไม่คิดว่า เราเข้าทุติยฌานอยู่ หรือเข้าทุติยฌานแล้ว หรือออกจากทุติยฌานแล้ว

อวิตักกสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปีติสูตร
ว่าด้วยตติยฌานที่มีปีติ

[๓๓๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระอานนท์ได้เห็น ฯลฯ จึงถามว่า ท่านสารีบุตร อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าบริสุทธิ์ผุดผ่อง วันนี้ ท่านสารีบุตรอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ เพราะปีติจางคลายไป วันนี้ ผมมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกายอยู่ เข้าตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข[๓] ผมนั้นไม่ได้คิดว่า เราเข้าตติยฌานอยู่ หรือเข้าตติยฌานแล้ว หรือออกจากตติยฌานแล้วอันที่จริง ท่านพระสารีบุตรถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัยออกได้นานแล้ว ฉะนั้น ท่านจึงไม่คิดว่า เราเข้าตติยฌานอยู่ หรือเข้าตติยฌานแล้ว หรือออกจากตติยฌานแล้ว

ปีติสูตรที่ ๓ จบ

๔. อุเปกขาสูตร

---

[๑] **ภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น** (เจตโส เอโกทิภาวํ) คำว่า เอโกทิ เป็นชื่อของสมาธิ ทุติยฌานชื่อว่าเอโกทิภาวะ เพราะทำสมาธิที่ชื่อว่าเอโกทินี้ให้เกิดเจริญขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น เพราะสมาธิชื่อเอโกทินี้มีแก่จิต ไม่มีแก่สัตว์ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๑๔๓-๑๔๔)

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๓/๓๕๑

[๓] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๔/๓๕๑-๓๕๒

ว่าด้วยจตุตถฌานที่มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา

[๓๓๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระอานนท์ได้เห็น ฯลฯ จึงถามว่า ท่านสารีบุตร อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง วันนี้ ท่านสารีบุตรอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว วันนี้ ผมเข้าจตุตถฌานไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่[๑] ผมนั้นไม่ได้คิดว่า เราเข้าจตุตถฌานอยู่ หรือเข้าจตุตถฌานแล้ว หรือออกจากจตุตถฌานแล้ว

อันที่จริง ท่านพระสารีบุตรถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัยออกได้นานแล้ว ฉะนั้น ท่านจึงไม่คิดว่า เราเข้าจตุตถฌานอยู่ หรือเข้าจตุตถฌานแล้ว หรือออกจากจตุตถฌานแล้ว

อุเปกขาสูตรที่ ๔ จบ

๕. อากาสานัญจายตนสูตร

ว่าด้วยอากาสานัญจายตนฌาน

[๓๓๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระอานนท์ได้เห็น ฯลฯ

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ วันนี้ ผมเข้าอากาสานัญจายตนฌาน (ฌานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์) อยู่โดยกำหนดว่า อากาศหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิฆสัญญา ไม่กำหนดนานัตตสัญญา โดยประการทั้งปวงอยู่[๒] ฯลฯ หรือออกจากอากาสานัญจายตนฌานแล้ว

อากาสานัญจายตนสูตรที่ ๕ จบ

๖. วิญญาณัญจายตนสูตร

ว่าด้วยวิญญาณัญจายตนฌาน

[๓๓๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ท่านพระอานนท์ได้เห็น ฯลฯ

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ วันนี้ ผมล่วงอากาสานัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวงเข้าวิญญาณัญจายตนฌาน (ฌานอันกำหนดวิญญาณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์) โดยกำหนดว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้[๓] ฯลฯ หรือออกจากวิญญาณัญจายตนฌานแล้ว

วิญญาณัญจายตนสูตรที่ ๖ จบ

๗. อากิญจัญญายตนสูตร

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๕/๓๕๒

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๖/๓๕๓

[๓] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๗/๓๕๓

ว่าด้วยอากิญจัญญายตนฌาน

[๓๓๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตร ฯลฯ ได้ตอบว่า ท่านผู้มีอายุ วันนี้ ผมล่วงวิญญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวงเข้าอากิญจัญญายตนฌาน (ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร ๆ เป็นอารมณ์) โดยกำหนดว่า ไม่มีอะไร[๑] ฯลฯ หรือออกจากอากิญจัญญายตนฌานแล้ว

อากิญจัญญายตนสูตรที่ ๗ จบ

๘. เนวสัญญานาสัญญายตนสูตร

ว่าด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

[๓๓๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตร ฯลฯ ได้ตอบว่า ท่านผู้มีอายุ วันนี้ ผมล่วงวิญญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวงเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน (ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่)[๒] ฯลฯ หรือออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนฌานแล้ว

เนวสัญญานาสัญญายตนสูตรที่ ๘ จบ

๙. นิโรธสมาปัตติสูตร

ว่าด้วยนิโรธสมาบัติ

[๓๔๐] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นในเวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ถึงป่าอันธวันแล้ว นั่งพักอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง

ต่อมาเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้นแล้วเข้าไปยังพระเชตวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านพระอานนท์ได้เห็นท่านพระสารีบุตรกำลังเดินมาแต่ไกลจึงถามว่า ท่านสารีบุตร อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง วันนี้ ท่านสารีบุตรอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านผู้มีอายุ วันนี้ ผมล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวงเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ (สมาบัติที่ดับสัญญาและเวทนา) อยู่ ผมนั้นไม่ได้คิดว่า เราเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ หรือเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธแล้ว หรือว่าออกจากสัญญาเวทยิตนิโรธแล้ว

อันที่จริง ท่านพระสารีบุตรถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัยออกได้นานแล้ว ฉะนั้น ท่านจึงไม่คิดว่า เราเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ หรือเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธแล้ว หรือออกจากสัญญาเวทยิตนิโรธแล้ว

นิโรธสมาปัตติสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. สุจิมุขีสูตร

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๘/๓๕๔

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๓๙/๓๕๕

ว่าด้วยสุจิมุขีปริพาชิกา

[๓๔๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นในเวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ อาศัยเชิงฝาแห่งหนึ่งฉันบิณฑบาต นั้น ครั้งนั้น ปริพาชิกาชื่อสุจิมุขี เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า สมณะ ทำไมท่านจึงก้มหน้าฉันเล่า

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า น้องหญิง เรามิได้ก้มหน้าฉัน

สมณะ ถ้าอย่างนั้น ท่านเงยหน้าฉันหรือ

น้องหญิง เรามิได้เงยหน้าฉัน

สมณะ ถ้าอย่างนั้น ท่านมองดูทิศใหญ่ฉันหรือ

น้องหญิง เรามิได้มองดูทิศใหญ่ฉัน

สมณะ ถ้าอย่างนั้น ท่านมองดูทิศน้อยฉันหรือ

น้องหญิง เรามิได้มองดูทิศน้อยฉัน

ดิฉันถามว่า สมณะ ทำไมท่านจึงก้มหน้าฉันเล่า ท่านก็ตอบว่า เรามิได้ก้มหน้าฉัน

ดิฉันถามว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านเงยหน้าฉันหรือ ท่านก็ตอบว่า เรามิได้เงยหน้าฉัน

ดิฉันถามว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านมองดูทิศใหญ่ฉันหรือ ท่านก็ตอบว่า เรามิได้มองดูทิศใหญ่ฉัน

ดิฉันถามว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านมองดูทิศน้อยฉันหรือ ท่านก็ตอบว่า เรามิได้มองดูทิศน้อยฉัน

สมณะ ก็บัดนี้ ท่านฉันอย่างไรเล่า

น้องหญิง ก็สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะเดรัจฉานวิชา[๑] คือวิชาดูพื้นที่[๒] สมณพราหมณ์เหล่านี้ เรียกได้ว่า ก้มหน้าฉัน

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะเดรัจฉานวิชา คือ วิชาดูดาวดูฤกษ์ สมณพราหมณ์เหล่านี้ เรียกได้ว่า เงยหน้าฉัน

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร สมณพราหมณ์เหล่านี้ เรียกได้ว่า มองดูทิศใหญ่ฉัน

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะเดรัจฉานวิชา คือวิชาดูอวัยวะ สมณพราหมณ์เหล่านี้ เรียกได้ว่า มองดูทิศน้อยฉัน

น้องหญิง เรานั้นมิได้เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะเดรัจฉานวิชาคือวิชาดูพื้นที่ มิได้เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะเดรัจฉานวิชาคือวิชาดูดาวดูฤกษ์ มิได้เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะทำหน้าที่เป็นตัวแทน

---

[๑] **เดรัจฉานวิชา** หมายถึงวิชาที่ขวางทางไปสู่สวรรค์ และนิพพาน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๘๔)

[๒] **วิชาดูพื้นที่** หมายถึงความรู้เรื่องอันเป็นคุณเป็นโทษของทำเลที่ตั้งบ้านเรือนและเรือกสวนไร่นาเป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๘๘)

และผู้สื่อสาร มิได้เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะเดรัจฉานวิชาคือวิชาดูอวัยวะ (แต่)เราแสวงหาภิกษาโดยชอบธรรมแล้วจึงฉัน

ลำดับนั้น สุจิมุขีปริพาชิกาเข้าไปในกรุงราชคฤห์แล้ว ประกาศตามถนนสายหนึ่งไปยังอีกสายหนึ่ง ตามตรอกหนึ่งไปยังอีกตรอกหนึ่งอย่างนี้ว่า ท่านสมณศากยบุตรทั้งหลายฉันอาหารที่ได้มาโดยชอบธรรม ไม่มีโทษ ขอเชิญท่านทั้งหลายถวายบิณฑบาตแก่สมณศากยบุตรทั้งหลายเถิด

สุจิมุขีสูตรที่ ๑๐ จบ
สารีปุตตสังยุต จบ
รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑.	วิเวกชสูตร	๒.	อวิตักกสูตร
๓.	ปีติสูตร	๔.	อุเปกขาสูตร
๕.	อากาสานัญจายตนสูตร	๖.	วิญญาณัญจายตนสูตร
๗.	อากิญจัญญายตนสูตร	๘.	เนวสัญญานาสัญญายตนสูตร
๙.	นิโรธสมาปัตติสูตร	๑๐.	สุจิมุขีสูตร

๘. นาคสังยุต

๑. สุทธิกสูตร
ว่าด้วยกำเนิดนาคล้วน ๆ

[๓๔๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของนาค ๔ ประเภทนี้

กำเนิดของนาค ๔ ประเภท อะไรบ้าง คือ

๑.	นาคที่เป็นอัณฑชะ	(เกิดในไข่)
๒.	นาคที่เป็นชลาพุชะ	(เกิดในครรภ์)
๓.	นาคที่เป็นสังเสทชะ	(เกิดในเถ้าไคลหรือที่ชื้นแฉะ)
๔.	นาคที่เป็นโอปปาติกะ	(เกิดผุดขึ้น)

ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของนาค ๔ ประเภทนี้

สุทธิกสูตรที่ ๑ จบ

๒. ปณีตตรสูตร
ว่าด้วยกำเนิดนาคที่ประณีตกว่ากัน

[๓๔๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของนาค ๔ ประเภทนี้

กำเนิดของนาค ๔ ประเภท อะไรบ้าง คือ

๑.	นาคที่เป็นอัณฑชะ	๒.	นาคที่เป็นชลาพุชะ
๓.	นาคที่เป็นสังเสทชะ	๔.	นาคที่เป็นโอปปาติกะ

ในนาค ๔ ประเภทนั้น นาคที่เป็นชลาพุชะ สังเสทชะ และโอปปาติกะ ประณีตกว่านาคที่เป็นอัณฑชะ

นาคที่เป็นสังเสทชะ และโอปปาติกะ ประณีตกว่านาคที่เป็นอัณฑชะและชลาพุชะ

นาคที่เป็นโอปปาติกะประณีตกว่านาคที่เป็นอัณฑชะ ชลาพุชะ และสังเสทชะ

ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของนาค ๔ ประเภทนี้

ปณีตตรสูตรที่ ๒ จบ

๓. อุโปสถสูตร
ว่าด้วยอุโบสถ

[๓๔๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นอัณฑชะบางพวก ในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ นาคที่เป็นอัณฑชะบางพวกในโลกนี้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อก่อน พวกเราได้เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒[๑] ด้วยกาย วาจา และใจ พวกเรานั้นมีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ ถ้าวันนี้พวกเราพึงประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา และใจ เมื่อทำได้อย่างนี้ พวกเราหลังจากตายแล้วก็จะพึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เชิญพวกเราประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา และใจในบัดนี้เถิด

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นอัณฑชะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้

อุโปสถสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุติยอุโปสถสูตร
ว่าด้วยอุโบสถ สูตรที่ ๒

[๓๔๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นชลาพุชะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้ (พึงขยายข้อความที่เหลือทั้งหมดให้พิสดาร)

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นชลาพุชะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้

ทุติยอุโปสถสูตรที่ ๔ จบ

๕. ตติยอุโปสถสูตร
ว่าด้วยอุโบสถ สูตรที่ ๓

---

[๑] **กรรมทั้ง ๒** ในที่นี้หมายถึงกุศลกรรมและอกุศลกรรม (สำ.ข.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓-๒๙๑/๓๘๑)

[๓๔๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นสังเสทชะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้ (พึงขยายข้อความที่เหลือทั้งหมดให้พิสดาร)

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นสังเสทชะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้

ตติยอุโปสถสูตรที่ ๕ จบ

๖. จตุตถอุโปสถสูตร
ว่าด้วยอุโบสถ สูตรที่ ๔

[๓๔๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นโอปปาติกะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ นาคที่เป็นโอปปาติกะบางพวกในโลกนี้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อก่อน พวกเราได้เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ พวกเรานั้นมีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ ถ้าวันนี้ พวกเราพึงประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา และใจ เมื่อทำได้อย่างนี้ หลังจากตายแล้ว พวกเราก็จะพึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เชิญพวกเราประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา และใจในบัดนี้เถิด

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นาคที่เป็นโอปปาติกะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้

จตุตถอุโปสถสูตรที่ ๖ จบ

๗. สุตสูตร
ว่าด้วยเรื่องที่ได้ฟังมา

[๓๔๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกนาคที่เป็นอัณฑชะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ

สุตสูตรที่ ๗ จบ

๘. ทุติยสุตสูตร

ว่าด้วยเรื่องที่ได้ฟังมา สูตรที่ ๒

[๓๔๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นชลาพุชะ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคน ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นชลาพุชะ

ทุติยสุตสูตรที่ ๘ จบ

๙. ตติยสุตสูตร

ว่าด้วยเรื่องที่ได้ฟังมา สูตรที่ ๓

[๓๕๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นสังเสทชะ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคน ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นสังเสทชะ

ตติยสุตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. จตุตถสุตสูตร

ว่าด้วยเรื่องที่ได้ฟังมา สูตรที่ ๔

[๓๕๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงการอยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ

จตุตถสุตสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑-๒๐. อัณฑชทานูปการสุตตทสกะ

ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ ๑๐ สูตร

[๓๕๒-๓๖๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกนาคที่เป็นอัณฑชะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ จึงให้ข้าว หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุ ฯลฯ จะเข้าถึง ฯลฯ จึงให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นอัณฑชะ

อัณฑชทานูปการสุตตทสกะที่ ๑๑-๒๐ จบ

๒๑-๕๐. ชลาพุชาทิทานูปการสุตตติงสกะ

ว่าด้วยพระสูตร ๓๐ สูตร มีชลาพุชทานูปการสูตรเป็นต้น

[๓๖๒-๓๙๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นชลาพุชะ ฯลฯ พวกนาคที่เป็นสังเสทชะ ... จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกนาคที่เป็นโอปปาติกะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ

ภิกษุ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาคที่เป็นโอปปาติกะ

(พึงเพิ่มสูตรคราวละ ๑๐ สูตร ที่ละไว้นี้เข้ามาให้เต็ม การตอบปัญหาทั้ง ๔๐ ในกำเนิด ๔ ก็พึงเพิ่มเข้ามาให้เต็มอย่างนี้ เมื่อรวมพระสูตรทั้ง ๑๐ กับสูตรก่อน ๆ เข้าด้วยกันจึงมี ๕๐ สูตร)

ชลาพุชาทิทานูปการสุตตติงสกะที่ ๒๑-๕๐ จบ

นาคสังยุต จบ

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑. สุทธิกสูตร ๒. ปณีตตรสูตร
๓. อุโปสถสูตร ๔. ทุติยอุโปสถสูตร
๕. ตติยอุโปสถสูตร ๖. จตุตถอุโปสถสูตร
๗. สุตสูตร ๘. ทุติยสุตสูตร
๙. ตติยสุตสูตร ๑๐. จตุตถสุตสูตร
๑๑-๒๐. อัณฑชทานูปการสุตตทสกะ
๒๑-๕๐. ชลาพุชาทิทานูปการสุตตติงสกะ

๙. สุปัณณสังยุต

๑. สุทธิกสูตร

ว่าด้วยกำเนิดครุฑล้วน ๆ

[๓๙๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของครุฑ ๔ ประเภทนี้

กำเนิดของครุฑ ๔ ประเภท อะไรบ้าง คือ

๑. ครุฑที่เป็นอัณฑชะ (เกิดในไข่)
๒. ครุฑที่เป็นชลาพุชะ (เกิดในครรภ์)
๓. ครุฑที่เป็นสังเสทชะ (เกิดในเถ้าไคลหรือที่ชื้นแฉะ)
๔. ครุฑที่เป็นโอปปาติกะ (เกิดผุดขึ้น)

ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของครุฑ ๔ ประเภทนี้

สุทธิกสูตรที่ ๑ จบ

๒. หรันติสูตร

ว่าด้วยครุฑฉุดนาค

[๓๙๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของครุฑ ๔ ประเภทนี้

กำเนิดของครุฑ ๔ ประเภท อะไรบ้าง คือ

๑. ครุฑที่เป็นอัณฑชะ ๒. ครุฑที่เป็นชลาพุชะ

๓. ครุฑที่เป็นสังเสทชะ ๔. ครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของครุฑ ๔ ประเภทนี้

ในครุฑ ๔ จำพวกนั้น ครุฑที่เป็นอัณฑชะ นำนาคที่เป็นอัณฑชะไปได้ แต่นำนาคที่เป็นชลาพุชะ สังเสทชะ และโอปปาติกะไปไม่ได้

ครุฑที่เป็นชลาพุชะ นำนาคที่เป็นอัณฑชะ และชลาพุชะไปได้ แต่นำนาคที่เป็นสังเสทชะ และโอปปาติกะไปไม่ได้

ครุฑที่เป็นสังเสทชะ นำนาคที่เป็นอัณฑชะ ชลาพุชะ และสังเสทชะไปได้ แต่นำนาคที่เป็นโอปปาติกะไปไม่ได้

ส่วนครุฑที่เป็นโอปปาติกะ นำนาคที่เป็นอัณฑชะ ชลาพุชะ สังเสทชะ และโอปปาติกะไปได้

ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของครุฑ ๔ ประเภทนี้

หรันติสูตรที่ ๒ จบ

๓. ทวยการีสูตร
ว่าด้วยผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒

[๓๙๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกครุฑที่เป็นอัณฑชะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ

ทวยการีสูตรที่ ๓ จบ

๔-๖. ทุติยาทิทวยการีสุตตัตติกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๓ สูตร มีทุติยทวยการีสูตรเป็นต้น

[๓๙๕-๓๙๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นชลาพุชะ ฯลฯ พวกครุฑที่เป็นสังเสทชะ ฯลฯ จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

ทุติยาทิทวยการีสุตตัตติกะที่ ๔-๖ จบ

๗-๑๖. อัณฑชทานูปการสุตตทสกะ

ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ ๑๐ สูตร

[๓๙๘-๔๐๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกครุฑที่เป็นอัณฑชะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ

อัณฑชทานูปการสุตตทสกะที่ ๗-๑๖ จบ

๑๗-๔๖. ชลาพุชทานูปการสูตร

ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นชลาพุชะ

[๔๐๘-๔๓๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นชลาพุชะ ฯลฯ พวกครุฑที่เป็นสังเสทชะ ฯลฯ จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ ด้วยกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า พวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่

นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

ชลาพุชทานูปการสูตรที่ ๑๗-๔๖ จบ

(ด้วยการรวบรวมอย่างนี้จึงมีพระสูตร ๔๖ สูตร)

สุปัณณสังยุต จบ

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑. สุทธิกสูตร ๒. หรันติสูตร
๓. ทวยการีสูตร ๔-๖. ทุติยาทิทวยการีสุตตัตติกะ
๗-๑๖. อัณฑชทานูปการสุตตทสกะ
๑๗-๔๖. ชลาพุชทานูปการสูตร

๑๐. คันธัพพกายสังยุต

๑. สุทธิกสูตร
ว่าด้วยเทพผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพล้วน ๆ

[๔๓๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ฯลฯ ได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง

เทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ เป็นอย่างไร

คือ เทพทั้งหลายสถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่รากก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่นก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กระพี้ก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่เปลือกก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่สะเก็ดก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ใบก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ดอกก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ผลก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่รสก็มี สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่นก็มี

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เราเรียกว่าเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ

สุทธิกสูตรที่ ๑ จบ

๒. สุจริตสูตร
ว่าด้วยสุจริต

[๔๓๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ

สุจริตสูตรที่ ๒ จบ

๓. มูลคันธทาตาสูตร
ว่าด้วยผู้ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

[๔๔๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้ มีกลิ่นที่ราก จึงให้ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

มูลคันธทาตาสูตรที่ ๓ จบ

๔-๑๒. สารคันธาทิทาตาสุตตนวกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๙ สูตร มีสารคันธทาตาสูตรเป็นต้น

[๔๔๑-๔๔๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น

ฯลฯ

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กระพี้ ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่เปลือก ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่สะเก็ด ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ใบ ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ดอก ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ผล ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่รส ...
จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น[๑]

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น ฯลฯ

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กระพี้ ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่เปลือก ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่สะเก็ด ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ใบ ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ดอก ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ผล ...
เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่รส ... จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น จึงให้ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น ฯลฯ ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่กระพี้ ... ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่เปลือก ... ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่สะเก็ด ... ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่ใบ ... ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่ดอก ... ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่ผล ... ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่รส ... ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น หลังจาก ตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น

สารคันธาทิทาตาสุตตนวกะที่ ๔-๑๒ จบ

๑๓-๒๒. มูลคันธทานูปการสุตตทสกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๑๐ สูตร มีมูลคันธทานูปการสูตรเป็นต้น

[๔๕๐-๔๕๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

---

[๑] **มีกลิ่นที่กลิ่น** ในที่นี้หมายถึงมีกลิ่นของกลิ่นต่าง ๆ มีกลิ่นที่รากเป็นต้น (ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๔๓๘-๕๔๙/๓๘๒)

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้ว ขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

มูลคันธทานูปการสุตตทสกะที่ ๑๓-๒๒ จบ

๒๓-๑๑๒. สารคันธาทิทานูปการสุตตนวุติกะ

ว่าด้วยพระสูตร ๙๐ สูตร มีสารคันธทานูปการสูตรเป็นต้น

[๔๖๐-๕๔๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตาย แล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น ฯลฯ

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กระพี้ ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่เปลือก ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่สะเก็ด ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ใบ ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ดอก ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ผล ...

เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่รส ...

จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงการอยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้

ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น

สารคันธาทิทานูปการสุตตนวุติกะที่ ๒๓-๑๑๒ จบ

(ด้วยการรวบรวมเข้าเป็นหมวดเดียวกันอย่างนี้ จึงมีพระสูตร ๑๑๒ สูตร)

คันธัพพกายสังยุต จบ

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑. สุทธิกสูตร ๒. สุจริตสูตร

๓. มูลคันธทาตาสูตร ๔-๑๒.สารคันธาทิทาตาสุตตนวกะ

๑๓-๒๒. มูลคันธทานูปการสุตตทสกะ

๒๓-๑๑๒. สารคันธาทิทานูปการสุตตนวุติกะ

๑๑. วลาหกสังยุต

๑. เทสนาสูตร

ว่าด้วยทรงแสดงเทพพวกวลาหก

[๕๕๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงเทพพวกวลาหกแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง ฯลฯ

เทพพวกวลาหก เป็นอย่างไร

คือ เทพทั้งหลายที่เป็นสีตวลาหกก็มี ที่เป็นอุณหวลาหกก็มี ที่เป็นอัพภวลาหกก็มี ที่เป็นวาตวลาหกก็มี ที่เป็นวัสสวลาหกก็มี

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เราเรียกว่า เทพพวกวลาหก

เทสนาสูตรที่ ๑ จบ

๒. สุจริตสูตร

ว่าด้วยสุจริต

[๕๕๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่เทพพวกวลาหก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่วลาหก มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับ

เนื่องในหมู่เทพพวกวลาหก จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่เทพ พวกวลาหก

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้นับเนื่องในหมู่เทพพวกวลาหก

สุจริตสูตรที่ ๒ จบ

๓-๑๒. สีตวลาหกทานูปการสุตตทสกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๑๐ สูตร มีสีตวลาหกทานูปการสูตรเป็นต้น

[๕๕๒-๕๖๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกสีตวลาหก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพพวกสีตวลาหก มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้ว ขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกสีตวลาหก จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกสีตวลาหก

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกสีตวลาหก

สีตวลาหกทานูปการสุตตทสกะที่ ๓-๑๒ จบ

๑๓-๕๒. อุณหวลาหกทานูปการสูตร
ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกอุณหวลาหก

[๕๖๒-๖๐๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกอุณหวลาหก จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกอัพภวลาหก จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกวาตวลาหก จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกวัสสวลาหก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เขาได้ฟังมาว่า เทพพวกวัสสวลาหก มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ หลังจากตายแล้วขอเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกวัสสวลาหก จึงให้ข้าว ฯลฯ ให้น้ำ ... ให้ผ้า ... ให้ยาน ... ให้ดอกไม้ ... ให้ของหอม ... ให้เครื่องลูบไล้ ... ให้ที่นอน ... ให้ที่พัก ... ให้เครื่องประทีป หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกวัสสวลาหก

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพพวกวัสสวลาหก

อุณหวลาหกทานูปการสูตรที่ ๑๓-๕๒ จบ

๕๓. สีตวลาหกสูตร
ว่าด้วยเทพพวกสีตวลาหก

[๖๐๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีความหนาวในกาลบางคราว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ เทพพวกสีตวลาหกมีอยู่ เมื่อใด เทพเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ พวกเราพึงยินดีด้วยความยินดีของตนเอง เมื่อนั้น เพราะอาศัยความตั้งใจของเทพเหล่านั้น ความหนาวจึงมี

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีความหนาวในกาลบางคราว

สีตวลาหกสูตรที่ ๕๓ จบ

๕๔. อุณหวลาหกสูตร
ว่าด้วยเทพพวกอุณหวลาหก

[๖๐๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีความร้อนในกาลบางคราว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ เทพพวกอุณหวลาหกมีอยู่ เมื่อใด เทพเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ พวกเราพึงยินดีด้วยความยินดีของตนเอง เมื่อนั้น เพราะอาศัยความตั้งใจของเทพเหล่านั้น ความร้อนจึงมี

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีความร้อนในกาลบางคราว

อุณหวลาหกสูตรที่ ๕๔ จบ

๕๕. อัพภวลาหกสูตร
ว่าด้วยเทพพวกอัพภวลาหก

[๖๐๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีหมอกในกาลบางคราว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ เทพพวกอัพภวลาหกมีอยู่ เมื่อใด เทพเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ พวกเราพึงยินดีด้วยความยินดีของตนเอง เมื่อนั้น เพราะอาศัยความตั้งใจของเทพเหล่านั้น หมอกจึงมี

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีหมอกในกาลบางคราว

อัพภวลาหกสูตรที่ ๕๕ จบ

๕๖. วาตวลาหกสูตร
ว่าด้วยเทพพวกวาตวลาหก

[๖๐๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีลมในกาลบางคราว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ เทพพวกวาตวลาหกมีอยู่ เมื่อใด เทพเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ พวกเราพึงยินดีด้วยความยินดีของตนเอง เมื่อนั้น เพราะอาศัยความตั้งใจของเทพเหล่านั้น ลมจึงมี

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีลมในกาลบางคราว

วาตวลาหกสูตรที่ ๕๖ จบ

๕๗. วัสสวลาหกสูตร
ว่าด้วยเทพพวกวัสสวลาหก

[๖๐๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุนั้น นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีฝนในกาลบางคราว

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ เทพพวกวัสสวลาหกมีอยู่ เมื่อใด เทพเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ทำอย่างไรหนอ พวกเราพึงยินดีด้วยความยินดีของตนเอง เมื่อนั้น เพราะอาศัยความตั้งใจของเทพเหล่านั้น ฝนจึงมี

ภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีฝนในกาลบางคราว

วัสสวลาหกสูตรที่ ๕๗ จบ

วลาหกสังยุต จบ

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑. เทสนาสูตร ๒. สุจริตสูตร

๓-๑๒. สีตวลาหกทานูปการสุตตทสกะ

๑๓-๕๒. อุณหวลาหกทานูปการสูตร ๕๓. สีตวลาหกสูตร

๕๔. อุณหวลาหกสูตร ๕๕. อัพภวลาหกสูตร

๕๖. วาตวลาหกสูตร ๕๗. วัสสวลาหกสูตร

๑๒. วัจฉโคตตสังยุต

๑. รูปอัญญาณสูตร
ว่าด้วยความไม่รู้ในรูป

[๖๐๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ปริพาชกชื่อวัจฉโคตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกหรือหลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หรือหลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิด อีกก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่รู้ในรูป เพราะความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งรูป เพราะความไม่รู้ในความดับแห่งรูป เพราะความไม่รู้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วัจฉะ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

รูปอัญญาณสูตรที่ ๑ จบ

๒. เวทนาอัญญาณสูตร
ว่าด้วยความไม่รู้ในเวทนา

[๖๐๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉโคตรปริพาชกนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่รู้ในเวทนา เพราะความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งเวทนา เพราะความไม่รู้ในความดับแห่งเวทนา เพราะความไม่รู้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วัจฉะ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

เวทนาอัญญาณสูตรที่ ๒ จบ

๓. สัญญาอัญญาณสูตร
ว่าด้วยความไม่รู้ในสัญญา

[๖๐๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉโคตรปริพาชกนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่รู้ในสัญญา เพราะความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งสัญญา เพราะความไม่รู้ในความดับแห่งสัญญา เพราะความไม่รู้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญา ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วัจฉะ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

สัญญาอัญญาณสูตรที่ ๓ จบ

๔. สังขารอัญญาณสูตร
ว่าด้วยความไม่รู้ในสังขาร

[๖๑๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉโคตรปริพาชกนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่รู้ในสังขาร เพราะความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งสังขาร เพราะความไม่รู้ในความดับแห่งสังขาร เพราะความไม่รู้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วัจฉะ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

สังขารอัญญาณสูตรที่ ๔ จบ

๕. วิญญาณอัญญาณสูตร
ว่าด้วยความไม่รู้ในวิญญาณ

[๖๑๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉโคตรปริพาชกนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่รู้ในวิญญาณ เพราะความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งวิญญาณ เพราะความไม่รู้ในความดับแห่งวิญญาณ เพราะ ความไม่รู้ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วัจฉะ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วิญญาณอัญญาณสูตรที่ ๕ จบ

๖-๑๐. รูปอทัสสนาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอทัสสนสูตรเป็นต้น

[๖๑๒-๖๑๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉโคตรปริพาชกนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่เห็นในรูป ฯลฯ เพราะความไม่เห็นในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่เห็นในเวทนา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่เห็นในสัญญา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่เห็นในสังขาร ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่เห็นในวิญญาณ ฯลฯ เพราะความไม่เห็นในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ ฯลฯ

รูปอทัสสนาทิสุตตปัญจกะที่ ๖-๑๐ จบ

๑๑-๑๕. รูปอนภิสมยาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอนภิสมยสูตรเป็นต้น

[๖๑๗-๖๒๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า วัจฉะ เพราะความไม่รู้แจ้งในรูป ฯลฯ เพราะความไม่รู้แจ้งในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้แจ้งในเวทนา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้แจ้งในสัญญา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้แจ้งในสังขาร ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้แจ้งในวิญญาณ ฯลฯ

รูปอนภิสมยาทิสุตตปัญจกะที่ ๑๑-๑๕ จบ

๑๖-๒๐. รูปอนนุโพธาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอนนุโพธสูตรเป็นต้น

[๖๒๒-๖๒๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉโคตรปริพาชกนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่รู้เท่าทันในรูป ฯลฯ เพราะความไม่รู้เท่าทันในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้เท่าทันในเวทนา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้เท่าทันในสัญญา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้เท่าทันในสังขาร ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่รู้เท่าทันในวิญญาณ ฯลฯ เพราะความไม่รู้เท่าทันในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ ฯลฯ

รูปอนนุโพธาทิสุตตปัญจกะที่ ๑๖-๒๐ จบ

๒๑-๒๕. รูปอัปปฏิเวธาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอัปปฏิเวธสูตรเป็นต้น

[๖๒๗-๖๓๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉโคตรปริพาชกทูลถามว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่แทงตลอดในรูป ฯลฯ เพราะความไม่แทงตลอดในวิญญาณ ฯลฯ

รูปอัปปฏิเวธาทิสุตตปัญจกะที่ ๒๑-๒๕ จบ

๒๖-๓๐. รูปอสัลลักขณาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอสัลลักขณสูตรเป็นต้น

[๖๓๒-๖๓๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วัจฉะ เพราะความไม่กำหนดในรูป ฯลฯ เพราะความไม่กำหนดในวิญญาณ ฯลฯ

รูปอสัลลักขณาทิสุตตปัญจกะที่ ๒๖-๓๐ จบ

๓๑-๓๕. รูปอนุปลักขณาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอนุปลักขณสูตรเป็นต้น

[๖๓๗-๖๔๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วัจฉะ เพราะความไม่เข้าไปกำหนดในรูป ฯลฯ เพราะความไม่เข้าไปกำหนดในวิญญาณ ฯลฯ

รูปอนุปลักขณาทิสุตตปัญจกะที่ ๓๑-๓๕ จบ

๓๖-๔๐. รูปอัปปัจจุปลักขณาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอัปปัจจุปลักขณสูตรเป็นต้น

[๖๔๒-๖๔๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วัจฉะ เพราะความไม่เข้าไปกำหนดเฉพาะในรูป ฯลฯ เพราะความไม่เข้าไปกำหนดเฉพาะในวิญญาณ ฯลฯ

รูปอัปปัจจุปลักขณาทิสุตตปัญจกะที่ ๓๖-๔๐ จบ

๔๑-๔๕. รูปอสมเปกขณาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอสมเปกขณสูตรเป็นต้น

[๖๔๗-๖๕๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วัจฉะ เพราะความไม่เพ่งในรูป ฯลฯ เพราะความไม่เพ่งในวิญญาณ ฯลฯ

รูปอสมเปกขณาทิสุตตปัญจกะที่ ๔๑-๔๕ จบ

๔๖-๕๐. รูปอัปปัจจุเปกขณาทิสุตตปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอัปปัจจุเปกขณสูตรเป็นต้น

[๖๕๒-๖๕๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วัจฉะ เพราะความไม่เข้าไปเพ่งเฉพาะในรูป ฯลฯ เพราะความไม่เข้าไปเพ่งเฉพาะในวิญญาณ ฯลฯ

รูปอัปปัจจุเปกขณาทิสุตตปัญจกะที่ ๔๖-๕๐ จบ

๕๑-๕๔. รูปอัปปัจจักขกัมมาทิสุตตจตุกกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๔ สูตร มีรูปอัปปัจจักขกัมมสูตรเป็นต้น

[๖๕๗-๖๖๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น วัจฉโคตรปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัจฉะ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในรูป เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในเหตุเกิดแห่งรูป เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในความดับแห่งรูป เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในเวทนา ฯลฯ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในสัญญา ฯลฯ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญา ฯลฯ

เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

วัจฉะ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในสังขาร ฯลฯ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร ฯลฯ

รูปอัปปัจจักขกัมมาทิสุตตจตุกกะที่ ๕๑-๕๔ จบ

๕๕. วิญญาณอัปปัจจักขกัมมสูตร
ว่าด้วยความไม่เห็นประจักษ์ในวิญญาณ

[๖๖๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า วัจฉะ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในวิญญาณ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในเหตุเกิดแห่งวิญญาณ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในความดับแห่งวิญญาณ เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในโลกว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วัจฉะ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทิฏฐิหลายอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นในโลกว่า

โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก หรือหลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่

วิญญาณอัปปัจจักขกัมมสูตรที่ ๕๕ จบ

(ด้วยการรวบรวมเข้าเป็นหมวดเดียวกันจึงมีพระสูตร ๕๕ สูตร)

วัจฉโคตตสังยุต จบ

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑. รูปอัญญาณสูตร
๒. เวทนาอัญญาณสูตร
๓. สัญญาอัญญาณสูตร
๔. สังขารอัญญาณสูตร
๕. วิญญาณอัญญาณสูตร
๖-๑๐. รูปอทัสสนาทิสุตตปัญจกะ
๑๑-๑๕. รูปอนภิสมยาทิสุตตปัญจกะ
๑๖-๒๐. รูปอนนุโพธาทิสุตตปัญจกะ
๒๑-๒๕. รูปอัปปฏิเวธาทิสุตตปัญจกะ
๒๖-๓๐. รูปอสัลลักขณาทิสุตตปัญจกะ
๓๑-๓๕. รูปอนุปลักขณาทิสุตตปัญจกะ
๓๖-๔๐. รูปอัปปัจจุปลักขณาทิสุตตปัญจกะ
๔๑-๔๕. รูปอสมเปกขณาทิสุตตปัญจกะ
๔๖-๕๐. รูปอัปปัจจุเปกขณาทิสุตตปัญจกะ
๕๑-๕๔. รูปอัปปัจจักขกัมมาทิสุตตจตุกกะ
๕๕. วิญญาณอัปปัจจักขกัมมสูตร

๑๓. ฌานสังยุต

๑. สมาธิมูลกสมาปัตติสูตร
ว่าด้วยการเข้าสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ[๑] แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

---

[๑] **ฉลาดในการเข้าสมาธิ** หมายถึงฉลาดในการเลือกอาหารและฤดูที่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๐๙)

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการเข้าสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการเข้าสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค นมส้มจากนมสด เนยข้นจากนมส้ม เนยใส จากเนยข้น ยอดเนยใส จากเนยใส ยอดเนยใสชาวโลกถือว่าเป็นเลิศในบรรดานมสด เป็นต้นนั้น แม้ฉันใด บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการเข้าสมาธิ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกสมาปัตติสูตรที่ ๑ จบ

๒. สมาธิมูลกฐิติสูตร
ว่าด้วยการตั้งอยู่ในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ[๑] แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และ ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค นมส้มจากนมสด เนยข้นจากนมส้ม เนยใส จากเนยข้น ยอดเนยใส จากเนยใส ยอดเนยใสชาวโลกถือว่าเป็นเลิศในบรรดานมสดเป็นต้นนั้น แม้ฉันใด บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดใน

---

[๑] **ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ** หมายถึงสามารถตั้งจิตให้เป็นสมาธิได้ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๐๙)

การตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกฐิติสูตรที่ ๒ จบ

๓. สมาธิมูลกวุฏฐานสูตร
ว่าด้วยการออกจากสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาธิ[๑] แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการออกจากสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการออกจากสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค นมส้มจากนมสด เนยข้นจากนมส้ม เนยใส จากเนยข้น ยอดเนยใสจากเนยใส ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกวุฏฐานสูตรที่ ๓ จบ

๔. สมาธิมูลกกัลลิตสูตร
ว่าด้วยความพร้อมในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ[๑] แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

---

[๑] **ฉลาดในการออกจากสมาธิ** ในที่นี้หมายถึงกำหนดเวลาที่จะออกจากสมาธิได้ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๐๙)

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในความพร้อมในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค นมส้มจากนมสด เนยข้นจากนมส้ม เนยใส จากเนยข้น ยอดเนยใสจากเนยใส ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกกัลลิตสูตรที่ ๔ จบ

๕. สมาธิมูลกอารัมมณสูตร
ว่าด้วยอารมณ์ในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และ ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกอารัมมณสูตรที่ ๕ จบ

๖. สมาธิมูลกโคจรสูตร
ว่าด้วยโคจรในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

---

[๑] **ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ** หมายถึงสามารถทำจิตให้มีความร่าเริงได้ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๐๙)

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ[๑] แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในโคจรในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และ ฉลาดในโคจรในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกโคจรสูตรที่ ๖ จบ

๗. สมาธิมูลกอภินีหารสูตร
ว่าด้วยอภินิหารในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ[๒] แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

---

[๑] **ฉลาดในโคจรในสมาธิ** หมายถึงฉลาดในการเว้นธรรมที่ไม่เป็นอุปการะแก่สมาธิแล้วเลือกเจริญแต่ธรรมที่เป็นสัปปายะ และเป็นอุปการะโดยรู้ว่า “นี้คือกามารมณ์ที่เป็นนิมิต (เครื่องหมาย) สำหรับทำให้จิตกำหนด นี้คืออารมณ์ที่เป็นไตรลักษณ์” (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๒๐๙)

[๒] **ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ** หมายถึงฉลาดในการเจริญสมาธิขั้นปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ตามลำดับจนเกิดความชำนาญแล้วเข้าสมาธิขั้นสูงขึ้นไป (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๑๐)

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในอภินิหารในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกอภินีหารสูตรที่ ๗ จบ

๘. สมาธิมูลกสักกัจจการีสูตร
ว่าด้วยผู้ทำโดยเคารพในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๖๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำโดยเคารพในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และทำโดยเคารพในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และ ทำโดยเคารพในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกสักกัจจการีสูตรที่ ๘ จบ

๙. สมาธิมูลกสาตัจจการีสูตร
ว่าด้วยผู้ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกสาตัจจการีสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. สมาธิมูลกสัปปายการีสูตร
ว่าด้วยผู้ทำสัปปายะในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำสัปปายะในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และไม่ทำสัปปายะในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และทำสัปปายะในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และ ทำสัปปายะในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาธิมูลกสัปปายการีสูตรที่ ๑๐ จบ

(สมาธิมูลกะ จบ)

๑๑. สมาปัตติมูลกฐิติสูตร
ว่าด้วยการเข้าและการตั้งอยู่ในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกฐิติสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. สมาปัตติมูลกวุฏฐานสูตร
ว่าด้วยการเข้าและการออกจากสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๓] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และฉลาดในการออกจากสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌาน ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกวุฏฐานสูตรที่ ๑๒ จบ

๑๓. สมาปัตติมูลกกัลลิตสูตร
ว่าด้วยการเข้าและความพร้อมในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกกัลลิตสูตรที่ ๑๓ จบ

๑๔. สมาปัตติมูลกอารัมมณสูตร
ว่าด้วยการเข้าและอารมณ์ในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกอารัมมณสูตรที่ ๑๔ จบ

๑๕. สมาปัตติมูลกโคจรสูตร
ว่าด้วยการเข้าและโคจรในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และฉลาดในโคจรในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกโคจรสูตรที่ ๑๕ จบ

๑๖. สมาปัตติมูลกอภินีหารสูตร
ว่าด้วยการเข้าและอภินิหารในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกอภินีหารสูตรที่ ๑๖ จบ

๑๗. สมาปัตติมูลกสักกัจจสูตร
ว่าด้วยการเข้าและความเคารพในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำโดยเคารพในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และทำโดยเคารพในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกสักกัจจสูตรที่ ๑๗ จบ

๑๘. สมาปัตติมูลกสาตัจจสูตร
ว่าด้วยการเข้าและความเพียรต่อเนื่องในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๗๙] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกสาตัจจสูตรที่ ๑๘ จบ

๑๙. สมาปัตติมูลกสัปปายการีสูตร
ว่าด้วยการเข้าและผู้ทำสัปปายะในสมาธิอันเป็นมูล

[๖๘๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำสัปปายะในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และไม่ทำสัปปายะในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ และทำสัปปายะในสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และทำสัปปายะในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค นมส้มจากนมสด เนยข้นจากนมส้ม เนยใส จากเนยข้น ยอดเนยใสจากเนยใส ยอดเนยใสชาวโลกถือว่าเป็นเลิศในบรรดานมสด เป็นต้นนั้น แม้ฉันใด บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการเข้าสมาธิ และทำสัปปายะในสมาธิ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

สมาปัตติมูลกสัปปายการีสูตรที่ ๑๙ จบ
(สมาปัตติมูลกะ จบ)
๒๐-๒๗. ฐิติมูลกวุฏฐานสุตตาทิอัฏฐกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๘ สูตร มีฐิติมูลกวุฏฐานสูตรเป็นต้น

[๖๘๑-๖๘๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ และไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งอยู่ในสมาธิ และฉลาดในการออกจากสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

ฐิติมูลกวุฏฐานสุตตาทิอัฏฐกะที่ ๒๐-๒๗ จบ

(พึงขยายพระสูตรทั้ง ๘ สูตร จนถึงฐิติมูลกสัปปายการีสูตรที่ ๒๗ ให้เต็มเหมือนสูตรต้น ฐิติมูลกะ จบ)

๒๘-๓๔. วุฏฐานมูลกกัลลิตสุตตาทิสัตตกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๗ สูตร มีวุฏฐานมูลกกัลลิตสูตรเป็นต้น

[๖๘๙-๖๙๕] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ และไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาธิ และฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

วุฏฐานมูลกกัลลิตสุตตาทิสัตตกะที่ ๒๘-๓๔ จบ

(พึงขยายพระสูตรทั้ง ๗ สูตร จนถึงวุฏฐานมูลกสัปปายการีสูตรที่ ๓๔ ให้เต็มเหมือนสูตรต้น วุฏฐานมูลกะ จบ)

๓๕-๔๐. กัลลิตมูลกอารัมมณสุตตาทิฉักกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๖ สูตร มีกัลลิตมูลกอารัมมณสูตรเป็นต้น

[๖๙๖-๗๐๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ และไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในความพร้อมในสมาธิ และฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌาน ฯลฯ สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

กัลลิตมูลกอารัมมณสุตตาทิฉักกะที่ ๓๕-๔๐ จบ

(พึงขยายพระสูตรอีก ๖ สูตร จนถึงกัลลิตมูลกสัปปายการีสูตรที่ ๔๐ ให้เต็มเหมือนสูตรต้น กัลลิตมูลกะ จบ)

๔๑-๔๕. อารัมมณมูลกโคจรสุตตาทิปัญจกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีอารัมมณมูลกโคจรสูตรเป็นต้น

[๗๐๒-๗๐๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ และไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ และฉลาดในโคจรในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌาน ฯลฯ สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

อารัมมณมูลกโคจรสุตตาทิปัญจกะที่ ๔๑-๔๕ จบ

(พึงขยายพระสูตรทั้ง ๕ สูตร จนถึงอารัมมณมูลกสัปปายการีสูตรที่ ๔๕ ให้เต็มเหมือนสูตรต้น ๆ อารัมมณมูลกะ จบ)

๔๖-๔๙. โคจรมูลกอภินีหารสุตตาทิจตุกกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๔ สูตร มีโคจรมูลกอภินีหารสูตรเป็นต้น

[๗๐๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ และไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ และฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค นมส้มจากนมสด เนยข้นจากนมส้ม เนยใส จากเนยข้น ยอดเนยใสจากเนยใส ยอดเนยใสชาวโลกถือว่าเป็นเลิศในบรรดานมสดเป็นต้นนั้น แม้ฉันใด บุคคลผู้ได้ฌานที่ฉลาดในโคจรในสมาธิ และฉลาดในอภินิหารในสมาธิ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ฯลฯ สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

[๗๐๘] ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรสมาธิ แต่ไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ ฯลฯ พึงเพิ่มข้อความที่เหลือให้พิสดาร

[๗๐๙] ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ ฯลฯ

[๗๑๐] ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ ฯลฯ

โคจรมูลกอภินีหารสุตตาทิจตุกกะที่ ๔๖-๔๙ จบ
(โคจรมูลกะ จบ)
๕๐-๕๒. อภินีหารมูลกสักกัจจสุตตาทิติกะ
ว่าด้วยพระสูตร ๓ สูตร มีอภินีหารมูลกสักกัจจสูตรเป็นต้น

[๗๑๑] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ แต่ไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำโดยเคารพในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ และไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ และทำโดยเคารพในสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌาน ฯลฯ และยิ่งใหญ่ที่สุด

[๗๑๒] ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ ฯลฯ

[๗๑๓] ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาดในอภินิหารในสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ ฯลฯ

อภินีหารมูลกสักกัจจสุตตาทิติกะที่ ๕๐-๕๒ จบ

(อภินีหารมูลกะ จบ)

๕๓-๕๔. สักกัจจมูลกสาตัจจการีสุตตาทิทุกะ

ว่าด้วยพระสูตร ๒ สูตร มีสักกัจจมูลกสาตัจจการีสูตรเป็นต้น

[๗๑๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำโดยเคารพในสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ แต่ไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ทำโดยเคารพในสมาธิ และไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำโดยเคารพในสมาธิ และทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌาน ฯลฯ สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

[๗๑๕] ...

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำโดยเคารพในสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ ฯลฯ

สักกัจจมูลกสาตัจจการีสุตตาทิทุกะที่ ๕๓-๕๔ จบ

๕๕. สาตัจจมูลกสัปปายการีสูตร

ว่าด้วยความเพียรต่อเนื่องและผู้ทำสัปปายะในสมาธิอันเป็นมูล

[๗๑๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวกนี้

บุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ

๒. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำสัปปายะในสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ

๓. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ และไม่ทำสัปปายะในสมาธิ

๔. บุคคลผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ และทำสัปปายะในสมาธิ

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้ฌานที่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ และทำสัปปายะในสมาธิ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย นมสดจากแม่โค นมส้มจากนมสด เนยข้นจากนมส้ม เนยใส จากเนยข้น ยอดเนยใสจากเนยใส ยอดเนยใสชาวโลกถือว่าเป็นเลิศในบรรดานมสดเป็นต้นนั้น แม้ฉันใด บุคคลผู้ได้ฌานที่ทำความเพียรต่อเนื่องในสมาธิ และทำสัปปายะในสมาธิ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระดำรัสนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดี ต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้วแล

สาตัจจมูลกสัปปายการีสูตรที่ ๕๕ จบ
(พึงขยายความพระสูตรทั้ง ๕๕ นี้ให้พิสดาร)
ฌานสังยุต จบ
รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑.	สมาธิมูลกสมาปัตติสูตร	๒.	สมาธิมูลกฐิติสูตร
๓.	สมาธิมูลกวุฏฐานสูตร	๔.	สมาธิมูลกกัลลิตสูตร
๕.	สมาธิมูลกอารัมมณสูตร	๖.	สมาธิมูลกโคจรสูตร
๗.	สมาธิมูลกอภินีหารสูตร	๘.	สมาธิมูลกสักกัจจการีสูตร
๙.	สมาธิมูลกสาตัจจการีสูตร	๑๐.	สมาธิมูลกสัปปายการีสูตร
๑๑.	สมาปัตติมูลกฐิติสูตร	๑๒.	สมาปัตติมูลกวุฏฐานสูตร
๑๓.	สมาปัตติมูลกกัลลิตสูตร	๑๔.	สมาปัตติมูลกอารัมมณสูตร
๑๕.	สมาปัตติมูลกโคจรสูตร	๑๖.	สมาปัตติมูลกอภินีหารสูตร
๑๗.	สมาปัตติมูลกสักกัจจสูตร	๑๘.	สมาปัตติมูลกสาตัจจสูตร
๑๙.	สมาปัตติมูลกสัปปายการีสูตร		

๒๐-๒๗. ฐิติมูลกวุฏฐานสุตตาทิอัฏฐกะ

๒๘-๓๔. วุฏฐานมูลกกัลลิตสุตตาทิสัตตกะ

๓๕-๔๐. กัลลิตมูลกอารัมมณสุตตาทิฉักกะ

๔๑-๔๕. อารัมมณมูลกโคจรสุตตาทิปัญจกะ

๔๖-๔๙. โคจรมูลกอภินีหารสุตตาทิจตุกกะ

๕๐-๕๒. อภินีหารมูลกสักกัจจสุตตาทิติกะ

๕๓-๕๔. สักกัจจมูลกสาตัจจการีสุตตาทิทุกะ

๕๕. สาตัจจมูลกสัปปายการีสูตร

ขันธวารวรรคที่ ๓ จบ

รวมสังยุตที่มีในขันธวารวรรคนี้ คือ

๑.	ขันธสังยุต	๒.	ราธสังยุต
๓.	ทิฏฐิสังยุต	๔.	โอกกันตสังยุต
๕.	อุปปาทสังยุต	๖.	กิเลสสังยุต
๗.	สารีปุตตสังยุต	๘.	นาคสังยุต
๙.	สุปัณณสังยุต	๑๐.	คันธัพพกายสังยุต
๑๑.	วลาหกสังยุต	๑๒.	วัจฉโคตตสังยุต
๑๓.	ฌานสังยุต		

ขันธวารวรรคสังยุต จบบริบูรณ์